

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ
ÖĞRETMENLİĞİ ANABİLİM DALI

147975

YAYGIN DİN EĞİTİMİNDE
HUTBELERİN ROLÜ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Muhammet.DÖNER

Danışman
Yard. Doç. Dr. Akif KILAVUZ

BURSA – 2004

TC.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

..... ait

..... adlı çalışma, jürimiz tarafından
..... Anabilim / Anasanat Dalı,
..... Bilim Dalında Yüksek Lisans/
Doktora/ Sanatta Yeterlik tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

başkan

Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

İmza

İmza
Üye (Danışman)..... Üye.....

Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

İmza

İmza
Üye..... Üye.....

Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

ÖNSÖZ

Ülkemizde dinle ilgili işleri yönetmek ve düzenlemek görevi 3 Mart 1924 tarih ve 429 sayılı “Şer’iye ve Evkâf ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Vekâletinin İlgâsına Dair” Kanunla Başbakanlığa bağlı bir teşkilat olan Diyanet İşleri Başkanlığına verilmiştir. Bu yüzden din hizmetleri ve dinin öğretiminde DİB çok önemli bir yere sahiptir. Din hizmetleri bünyesinde DİB’nin gözetim, denetim ve sorumluluğunda olan ibadet mekânı camiler, aynı zamanda din öğretiminin gerçekleştirildiği yaygın din eğitimi merkezleridir.

Camiler; vaaz, hutbe ve cami dersleri gibi yaygın din eğitimi faaliyetlerinin gerçekleştirildiği mekânlardır. Camide toplanan cemaate, görevli imam hatibin Cuma namazlarından önce ve bayram namazlarından sonra minberden yaptığı dini konuşmaya “hutbe” adı verilmektedir. Hutbeler ibadet yapma maksadıyla camide toplanan kitleye dini mesaj vermek bakımından önemli fırsatlardır. Cemaati oluşturan her kesimden birçok birey hutbeyi dinlemek için bir araya gelmektedir.

Hutbe yolu ile verilen din eğitimi hayat boyu devamlılığı olan bir faaliyettir. Başka zaman ve yerlerde bu halk kitlesini, hitap etmek üzere devamlı bir surette bir araya getirmek mümkün olmamaktadır.

Çalışmamıza konu olan hutbeler, bütün İslâm aleminde ve özellikle yurdumuzun her tarafında cami cemaatini dini yönden bilgilendirmeyi hedef alan yaygın din eğitimi faaliyeti olarak asırlardır devam etmektedir. Hutbe Cuma namazının farz olmasıyla başlayan ve Cuma namazı kılındığı müddetçe devam edecek olan bir faaliyet olmasına rağmen, din eğitimi açısından değerlendirilmesi yakın zamanlarda başlamıştır. Bu konudaki araştırmaların azlığı ise dikkat çekmektedir. Halbuki eğitim faaliyeti olarak hutbeler milyonlarla ifade edilen bir topluluğun eğitimini ve on binlerce görevliyi ilgilendirmektedir.

Çalışmamız Giriş’ten sonra iki bölümden meydana gelmektedir. Çalışmanın giriş bölümünde araştırmanın problemi, amaç ve önemi, varsayımlar, araştırmanın

sınırlılıkları, örnekleme, araştırmanın metodu ortaya konularak temel kavramlar tanımlanmaktadır.

Birinci bölümde “Eğitim ve İletişim Açısından Hutbe” başlığı altında; hutbenin önemi, tarihçesi, dini hükmü ve şartları, günümüz hutbelerinin konu değerlendirmesi, hutbe yolu ile iletişim, DİB ve hutbe, hatipte ve hutbe metninde olması gereken özellikler, örneklik açısından Peygamberimizin hutbeleri incelenmiştir.

İkinci bölümde cemaatle gerçekleştirilen anket çalışması neticesinde elde edilen bulgularla yorumlar yapılmıştır. Hutbe metninin ve hatibin etkisi bulgulardan çıkan verilerle değerlendirilmiştir. Bütün bunlardan sonra çalışmadan ortaya çıkan sonuçlar tespit edilip, öneriler geliştirilmiştir.

Çalışmamızın belirlenmesinden sonuçlandırılmasına kadar geçen süreç içerisinde her türlü teşvik, tenkit ve yol göstericiliğini benden esirgemeyen kıymetli hocam Yrd. Doç. Dr. Akif KILAVUZ’a teşekkürlerimi sunmayı bir görev sayıyorum.

Muhammet DÖNER

Bursa 2004

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	III
TABLOLAR LİSTESİ	VI
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1
I. PROBLEM	1
II. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	2
III. HİPOTEZLER	3
IV. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE SINIRLARI	5
IV. ÖRNEKLEM	5
VI. ARAŞTIRMANIN METODU	5
VII. KAVRAMLAR	7
A. YAYGIN EĞİTİM	7
B. YAYGIN DİN EĞİTİMİ	8
1. Yaygın Din Eğitiminin Konusu	9
2. Yaygın Din Eğitiminin Amacı ve Önemi	10
3. Yaygın Din Eğitiminin Metodu	11
4. DİB ve Yaygın Din Eğitimi Faaliyetleri	12

BİRİNCİ BÖLÜM

EĞİTİM VE İLETİŞİM AÇISINDAN HUTBE

I. HUTBE	17
A. HUTBENİN DİNDEKİ YERİ	18
B. HUTBENİN GEÇERLİ OLMASININ ŞARTLARI	19
C. HUTBENİN TARİHÇESİ	21
D. DİB VE HUTBELER	26

E. HUTBE YOLU İLE DİN EĞİTİMİ	31
F. GÜNÜMÜZDE OKUNAN HUTBE KONULARI	36
1. Birinci Uygulama Dönemi Konuları	36
2. İkinci Uygulama Dönemi Konuları	37
3. Üçüncü Uygulama Dönemi Konuları	38
G. HUTBE KONULARININ SUNUMUNDA DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN YÖNTEM	39
II. EĞİTİM VE İLETİŞİM AÇISINDAN HUTBE'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ	41
A. VERİCİ (KAYNAK)	43
1. Hatipte Bulunması Gereken Manevi Özellikler	45
2. Hatipte Bulunması Gereken Teknik Özellikler	48
B. MESAJ	50
1. Mesaj Dini Açıdan Doğru ve Anlamlı Olmalıdır	52
2. Mesaj Kolay Anlaşılacak Şekilde Düzenlenmelidir	52
3. Mesaj Muhatabın İhtiyaçlarına Uygun Olmalıdır.	53
4. Dini Mesaj Açık Net ve Doğru İfadelenmelidir.	53
5. Dini Mesaj Düzenli, Sistemli ve Hiyerarşik Olmalıdır	55
6. Mesaj Olabildiğince Zengin Malzeme İle Sunulmalıdır	55
C. KANAL	55
D. ALICI	56
III. HZ. PEYGAMBERİN HUTBELERİ	57

İKİNCİ BÖLÜM

YAYGIN DİN EĞİTİMİNDE HUTBELERİN ROLÜ

(BULGULAR VE YORUMLARI)

I. KİŞİSEL BİLGİLERE İLİŞKİN BULGULAR	62
A. ANKET UYGULANAN CEMAATİN YAŞ DURUMU	62
B. CEMAATİN ÖĞRENİM DURUMU	64
C. CEMAATİN MESLEK DURUMU	64
D. CEMAATİN İKAMET ETTİKLERİ YER	65
D. CEMAATİN DİNİ BİLGİ DURUMU	66
II. HUTBE EĞİTİM SÜRECİNDE HUTBE METNİNİN ETKİSİ	67
A. HUTBELERİN DİNİ BİLGİ KAZANDIRMASI	67
B. HUTBELERİN KONU VE MUHTEVA BAKIMINDAN YETERLİLİĞİ	69

C. CEMAATİN HUTBELERDEN ETKİLENMESİ	70
D. OKUNAN HUTBELERİN YARARLI OLMAMA NEDENLERİ	70
E. CEMAATİN HUTBE KONULARIYLA ALAKALI OLARAK DİN GÖREVLİSİYLE İLİŞKİSİ	73
F. CEMAATİN HUTBELERİN HAZIRLANMASI İLE İLGİLİ BİLGİSİ	75
G. CEMAATİN HUTBELERİN HAZIRLIĞIYLA İLGİLİ GÖRÜŞÜ	76
H. CEMAATİN İHTİYAÇ DUYDUĞU HUTBE KONULARI	78
İ. HUTBELERİN GÜNLÜK YAŞAMA VE GÜNCEL DİNİ KONULARA CEVAP VERMESİ	82
J. HUTBELERİN CEMAAT TARAFINDAN DİNLENMESİ	83
III. HUTBE YOLU İLE EĞİTİM SÜRECİNDE İMAM HATİB'İN ROLÜ	84
A. HATİPLERİN HUTBE SUNUMLARI	84
B. CEMAATİN İSTEDİĞİ HUTBE SUNUM ŞEKLİ	85
C. HATİBİN DİL VE ANLATIMI	86
D. OKUNAN HUTBELERDE ZAMANIN KULLANIMI	88
E. CEMAATİN HUTBE KONUSUNU HATIRLAMASI	89
F. CEMAATE GÖRE HATİBİN İTİBARI	90
G. CEMAAT-DİN GÖREVLİSİ MÜNASEBETLERİ	92
H. HATİBİN HUTBELERİ YAŞANTISINA UYGULAMASI	94
SONUÇ VE ÖNERİLER	98
I. SONUÇ	98
II. ÖNERİLER	102
BİBLİYOGRAFYA	105
EKLER	110

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1:	Ankete Katılan Cemaatin Yaş Grupları	61
Tablo 2:	Cemaatin Öğrenim Durumu	62
Tablo 3:	Cemaatin Mesleklere Göre Dağılımı	63
Tablo 4:	Cemaatin İkamet Ettikleri Yeri Göre Dağılımı	64
Tablo 5:	Cemaatin Dini Seviye Bakımından Kendini Değerlendirmesi	64
Tablo 6:	Cemaate Göre Hutbenin Dini Bilgi Öğrenmeye Katkısı	65
Tablo 7:	Hutbelerin Konu ve Muhteva Bakımından Yeterliliği	66
Tablo 8:	Cemaatin Hutbelerden Etkilenmesi	67
Tablo 9:	Cemaate Göre Hutbelerin Faydalı Olmama Nedenleri	68
Tablo 10:	Hutbe Konularıyla İlgili Hatip-Cemaat Diyalogu	71
Tablo 11:	Okunan Hutbelerin Kimin Tarafından Hazırlanmışının Bilinmesi	72
Tablo 12:	Cemaate Göre Hutbeler Kim Tarafından Hazırlanmalı?	73
Tablo 13:	Cemaate Göre Hutbeler Hangi Konularda Olması	74
Tablo 14:	Hutbelerin Günlük Yaşama ve Güncel Dini Konulara Cevap Vermesi	78
Tablo 15:	Hutbelerin Cemaat Tarafından Zevkle Dinlenmesi	79
Tablo 16:	Hatiplerin Hutbe Sunum Şekilleri	80
Tablo 17:	Cemaate Göre En Etkili Hutbe Sunum Şekli	81
Tablo 18:	Hatibin Dil ve Anlatımı	82
Tablo 19:	Cemaatin Hutbelerin Süresiyle İlgili Görüşü	83
Tablo 20:	Cemaatin Hutbe Konusunu Hatırlaması	84
Tablo 21:	Toplumun Gözünde İmam-Hatiplerin İtibarı	85
Tablo 22:	Cemaatin, Din Görevlisiyle Münasebetleri	87
Tablo 23:	Cemaatin, Hatibin Hutbeleri Hayatına Tatbikiyle Alakalı Görüşleri	88

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
APK	: Araştırma Planlama Koordinasyon
a.g.m.	: adı geçen makale
Ank.	: Ankara
AÜ	: Ankara Üniversitesi
AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
AÜSBE	: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
a.s	: aleyhisselam
bkz.	: bakınız
Bşk.	: Başkanlığı
c.c.	: celle celâlühü
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
ÇÜİF	: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
D.	: Dergi-Dergisi
F.	: Fakülte
Haz.	: Hazırlayan
H.z.	: Hazreti
İSAM	: İslâmî Araştırmalar Merkezi
İst.	: İstanbul
İFAV	: İlahiyat Fakülteleri Araştırma Vakfı
K.Kerim	: Kur'ân-ı Kerim
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MÜİF	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
OMÜİF	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

S.	: Sayı
s.	: sayfa
sav.	: sallallahü aleyhi ve sellem
ra.	: radiyallahü anh
Trc.	: Tercüme Eden
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: ve benzeri
Yay.	: Yayını, Yayınları

GİRİŞ

I. PROBLEM

Din, insanın Tanrı, diğer insanlar ve varlıklarla olan münasebetlerini düzenleyen ve hayatına yön veren onlarla ilgili davranışlarına esas olacak kurallar bütününe verilen addır.¹ Diğer bir ifade ile insanların inandıkları değerler etrafında geliştirdikleri tutum, davranış ve anlayışların bütünüdür.² İnsanlığın olduğu her yerde ve her zamanda din de olmuştur. Dinin varoluşuyla birlikte onu tebliğ eden bir grup da bulunmuştur.

İslâm dininde eğitim öğretim etkinlikleri Hz. Peygamberin ilk vahyi insanlara aktarması ile başlamıştır. İlk din eğitimcisi Hz. Peygamberin insanlara dini anlattığı en uygun zamanlardan birisi de, Cuma ve Bayram namazlarında cemaate sunulan hutbe anıdır. Müslümanların büyük bir katılımı ile ibadetin bir parçası olarak iştirak ettikleri her Cuma günü, okunan hutbenin amacı; İslâmi bir bilgi ve düşüncüyü veya bir konuyu usûlüne uygun olarak cemaate sunmak ve benimsetmektir.³ Hutbe yaygın din eğitiminin en önemli vasıtalarından biridir.

Cuma ve bayram namazlarının önemi ve bu zaman dilimlerinde cemaate katılımın çokluğu dikkate alındığında, acaba; bugünlerde kendi istek ve arzuları ile ibadetini yerine getirmek, dinini öğrenmek, namaza ve hutbeye iştirak etmek için toplanan ve milyonlarla ifade edilen bu kitleye hutbeler vasıtası ile dini yaşamalarını sağlayacak, onları iyi ve doğruya yöneltecek, kötülükten uzaklaştıracak mesaj, sağlıklı olarak verilebiliyor mu? Okunan hutbeler cemaate yeni bilgiler kazandırıp, müspet yönde davranış değişikliği meydana getiriyor mu? Cemaat Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından gönderilen hutbeleri yeterli ve doyurucu buluyor mu? Hutbelerde işlenen

¹ İslâm İlmihali, C.I, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İslâm Araştırmalar Merkezi, İstanbul 1998, s.1.

² Cebeci, Suat, Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim, İz yay., 2003, İst., s. 11.

³ Doğan, Recai, "Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler", Dini Araştırmalar D., S.1, 1988, s. 8.

konular hangi alanlarda yoğunlaştırılmalıdır? Sorularına bu araştırmada cevaplar aranmaya çalışılmıştır.

Hutbe metinleri cemaatin ilgi ve ihtiyaçlarını karşılamıyor tarzda ve usandırıcı, anlaşılmaz bir muhtevayı taşıyorsa bu hutbe, metni açısından problemdir. Aynı şekilde hatibin metni sunum esnasında ilk defa okur gibi kekeleyerek ne okuduğunun anlaşılmaması, ya da aşırı şekilde bağıрма ile muhatabını azarlayıcı tarzda bir sunum gerçekleştirmesi, anlattıklarını hayatına tatbik etmemesi hatip açısından problemdir.

Cuma ve Bayram hutbelerinin din eğitimi faaliyeti olarak ele alınıp, dini bir bütün içerisinde hutbeler yoluyla nasıl vermek gerekir? Bu konuda nelere dikkat edilmesi gerekir? Hutbelerin nasıl olması gerektiği ile ilgili planlı bir çalışma yapılmamaktadır. Günümüzde okunan hutbelerde işlenen konular dini ve milli günler, resmi haftalar doğrultusunda hazırlanmaktadır. Bu da birtakım dini konuların eksik kalmasına yol açmaktadır.

İmam Hatip Liselerinde okutulan hitabet kitaplarında konuyla ilgili bilgiler hutbe hazırlama ve hutbe dualarının okunuşunun öğretilmesinden ileri gitmemekte ve yapılan uygulama programları da bu doğrultuda gerçekleşmektedir. Konunun bir eğitim faaliyeti olarak ciddi bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Hutbeler hazırlanmakta, bunların okunması için genelgeler yayımlanmakta, fakat hutbelerin değerlendirilmesi, cemaate ne kadar faydalı olabildiği yeterince araştırılmamaktadır. Konuyla ilgili yapılan sınırlı çalışmalar, cemaatin ihtiyacının tespitini sağlamamakta ve cemaatin ilgi duyduğu konuları yeterince aydınlatamamaktadır.

Netice olarak bu araştırmanın problemi; ülkemizde okunan hutbelerin yaygın din eğitimi faaliyeti olarak değerlendirilmesi, hutbe metni, hatip ve cemaatten kaynaklanan olumsuzlukların tespit edilmesi ve cemaatin görüşlerine başvurularak tespit edilen problemlere, çözüm önerilerinin sunulmasıdır.

II. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Dinin fert ve toplum hayatında önemli fonksiyonlar icra ettiği bir gerçektir. Bu araştırma ile hutbe vasıtasıyla öğretilen amaçlanan dini değerler, cemaate sağlıklı bir şekilde aktarılıyor mu? İletişimi ve eğitimi kolaylaştıran etkenler hutbe sürecini olumlu

yönde etkiler mi? Eğitim ve iletişim etkenleri hutbe sürecine nasıl uygulanabilir? Hatipte görülen eksiklikler nelerdir? Hutbe metinlerinde cemaati negatif yönde etkileyen, mesajın anlaşılmasını zorlaştıran sorunlar nelerdir ve bunlar nasıl giderilebilir? Hutbe konusunda DİB'nin alması gereken tedbirler ve hutbe sürecinin daha etkili olması için dikkat edilmesi gereken hususlar nelerdir? Bu yaygın din eğitimi süreci nasıl bir hutbe metni ile, hangi özellikleri taşıyan hatiple, ne tür bir yaklaşımla cemaate en mükemmel düzeyde ulaştırılabilir? Sorularına cevaplar bularak hutbelerin daha etkili ve verimli olmasının yollarının neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Hutbe konusu ile ilgili alan araştırmalarının yapılmamış olmasından dolayı eksikliklerin tespiti tam olarak ortaya konmamıştır. Bu araştırmamızda gerçekleştirdiğimiz anket sonucu, ortaya çıkan veriler ışığında problemlere bir ölçüde çareler aramak amaçlanmıştır.

Hutbe yolu ile din eğitimi, eğitim faaliyeti olarak birçok yönden artıları olan büyük bir faaliyettir. Dinin öğretiminin hayat boyu sürdürülmesi, fert ve toplumun hayatına rehber olması hutbe yolu ile gerçekleşmektedir. Bu faaliyetin en üst düzeyde değerlendirilmesi gerekir. Hutbeyi sunan imam-hatip ve sunulan hutbe metni ne kadar kaliteli ve etkileyici olursa bu fırsat o kadar yüksek oranda değerlendirilmiş olacaktır. Hutbe faaliyeti

III. HİPOTEZLER

Hutbe bir yaygın din eğitimi faaliyetidir. Eğitimi olumlu yönde etkileyen faktörler hutbe faaliyetine de aynı şekilde katkıda bulunur.

1. Hipotez: Yaygın din eğitimi faaliyeti çerçevesinde günümüzde camilerde okunan hutbelerle cemaatin bilgilenme düzeyi arasında önemli bir ilişki vardır; okunan hutbelerin cami cemaatine dini bilgi kazandırdığı düşünülmektedir.
2. Hipotez: Yaygın din eğitimi çerçevesinde okunan hutbelerin içeriği ile bilgilenme düzeyi arasında önemli bir ilişki vardır; günümüzde okunan hutbelerin konu ve muhteva bakımından yeterli olmadığı düşünülmektedir.
3. Hipotez: Yaygın din eğitimi çerçevesinde okunan hutbelerle cemaatin davranışları arasında önemli bir ilişki vardır; günümüzde okunan hutbeler

cemaatin yaşayışına tesir etmekte olduğu ve müspet yönde davranış değişikliği meydana getirmekte olduğu düşünülmektedir.

4. Hipotez: Yaygın din eğitimi çerçevesinde günümüzde okunan hutbelerin, konularının her sene tekrar ediliyor olması, hutbe faaliyetinin etkisini olumsuz yönde etkilemektedir
5. Hipotez: Yaygın din eğitimi çerçevesinde hutbeleri okuyan hatiple alıcı konumundaki cemaat arasında önemli bir ilişki vardır; hutbe eğitim faaliyetini gerçekleştiren hatiplerle öğrencileri konumundaki cemaat arasında hutbe konuları ile alakalı olarak diyalog eksikliği olduğu düşünülmektedir.
6. Hipotez: Yaygın din eğitimi çerçevesinde hazırlanan hutbelerle hazırlayan arasında önemli bir ilişki vardır; hutbeler cami görevlileri tarafından cemaatin ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda hazırlandığında daha etkili olacağı düşünülmektedir.
7. Hipotez: Yaygın din eğitimi çerçevesinde okunan hutbelerle kullanılan zaman arasında önemli bir ilişki vardır; günümüzde okunan hutbelerin süre olarak normal olduğu varsayılmaktadır.
8. Hipotez: Yaygın din eğitimi çerçevesinde okunan hutbelerle sunum şekilleri arasında önemli bir ilişki vardır; hutbelerin cemaat üzerinde daha etkili olması için irticâli sunum şeklinin kullanılmasının uygun olacağı düşünülmektedir.
9. Hipotez: Yaygın din eğitimi çerçevesinde okunan hutbeleri sunan hatiplerin dil ve anlatım yönünden yeterli olmadığı düşünülmektedir.
10. Hipotez: Yaygın din eğitimi çerçevesinde günümüzde okunan hutbelerin günlük yaşama ve güncel dini konulara cevap vermediği düşünülmektedir.
11. Hipotez: Yaygın din eğitimi çerçevesinde okunan hutbelerin tesiri ile hatibin sosyal konumu arasında anlamlı bir ilişki vardır; hatiplerin toplumda saygınlıklarının azaldığı düşünülmektedir.
12. Hipotez: Yaygın din eğitimi çerçevesinde okunan hutbelerin tesiri ile hatibin anlattıklarını hayatına tatbik etmesi arasında önemli bir ilişki vardır; hatiplerin anlattıkları hutbeleri hayatlarına tatbik ettikleri düşünülmektedir.

IV. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE SINIRLARI

Araştırmanın Evreni; günümüzde Bursa il, ilçe ve köylerinde okunan hutbeleri dinleyen cemaatin tümüdür. Evrenin tamamına ulaşarak bir çalışma yapmanın güçlükleri aşikârdır. Hutbeleri dinlediği tespit edilen cami cemaati arasından Bursa il sınırları içerisinde, Yıldırım, Osmangazi, Nilüfer, Gürsu, İnegöl, Mudanya ilçeleri ve bu ilçelere bağlı bazı köylerdeki 535 kişilik cami cemaati ile sınırlandırılmıştır.

IV. ÖRNEKLEM

Deneklerin Belirlenmesi ve Özellikleri

Araştırmamız bir alan araştırmasıdır. Anket uygulanacak cemaatin tespitinde, yerleşim alanları dikkate alınmıştır. Araştırmanın evrenin tamamını yansıtması için örneklem seçiminde; fabrika ve sanayi bölgesi yakınında bulunan cami cemaatine, işçi memur vb. gibi çalışanların çoğunlukta olduğu bölgelerdeki cami cemaatine ve ülke genelinden yoğun bir ziyaretçi kitlesine sahip olan, Bursa Ulu Cami cemaatine anket uygulanmıştır. Cumaya gidenlerin rasgele örnekleme usulü ile, yaş, eğitim seviyesi, ekonomik durumu gibi özellikler dikkate alınmadan 600 adet anket sorusu dağıtılmıştır. Cami cemaati dışında çevredeki işyeri sahiplerine de bizzat işyerleri ziyaret edilerek ankete katılımları sağlanmıştır.

Ancak bazı işyerlerinin soruları hemen cevaplama imkanı olmayışı ve cevapların aceleye getirilip, baştan savma cevaplar verilmesini önlemek için anket sorularının daha sonra toplamak üzere cevaplandırılması istenmiştir. Dağıtılan ve bizzat karşılıklı soru cevap şeklinde yapılan anketlerden 535 adeti toplanıp değerlendirmeye alınabilmıştır.

VI. ARAŞTIRMANIN METODU

Bir araştırmanın hedeflerinin ve sonuçlarının güvenilirliğini sağlamak ve verimli hale getirmek için araştırmanın verilerinin bilimsel yöntem ve tekniklerle toplanması, düzene konması ve yine bilimsel ölçüler içinde açıklanması ve

yorumlanması gerekir. Bunun için de her şeyden önce araştırmada takip edilecek metot ve tekniklerin belirlenmesi gerekir.⁴

Bilim adamı, konusunu seçtikten ve varsayımının geçerliliğini, tartışabileceği konular üzerinde belirledikten sonra, uygulama alanına geçmelidir. Bunun için, araştırmamanın konusuna uygun metodu ve teknikleri seçmesi gerekir. Bu önemli bir aşamadır. Seçilen yöntem, hem varsayımın gerçekleşmesini hem de konunun dinamikliğini tarafsız ve tüm nitelikleriyle aydınlatması açısından önemlidir. Bu uygulamalı araştırmamız için günümüzde en etkili yöntem alan araştırmasıdır.⁵

Araştırmada anket metodu kullanılmıştır. Önce belgesel tarama yöntemi ile hutbenin teorisi, tarihi gelişimi, dindeki yeri, eğitici bir hutbenin özellikleri, etkili bir hatibin özellikleri ve peygamberimizin hutbelerinden örnekler verilmeye çalışılmıştır. Sonra da günümüz hutbelerinin eğitim faaliyeti olarak tesirini ölçmek için, hutbe sürecinde muhatap olan cemaate yönelik anket soruları hazırlanmıştır. Eğitim ve iletişim sürecinde işlemin sonucunu belirleyen temel unsur alıcıdır.⁶ Anket yolu ile cemaatin görüşleri doğrultusunda hutbe yolu ile eğitim faaliyetinin başarısı veya başarısızlığı tespiti çalışılmıştır.

Anket sorularının hazırlanmasında direkt ya da indirekt soru sorma metodu uygulanmıştır. Bilindiği gibi bilimsel materyal yerine göre direkt, yerine göre indirekt uygulanan metotlarla elde edilir.⁷ Buna göre cami cemaatine yönelik anket sorularının hazırlanmasında üç türlü hareket tarzı seçilmiştir.

Genel bilgi toplayıcı vasıtalar

Direkt bilgi toplama vasıtası

İndirekt bilgi toplama vasıtası

Sorular hazırlanırken ilk dört soru cemaat hakkında genel bilgi toplayıcı olarak düzenlenmiştir. Direkt bilgi toplama, cemaatin bizzat kendisi ile ilgili sorulan sorular vasıtası ile elde edilmeye çalışılmıştır. İndirekt bilgi toplama ise cemaatin devamlı gittiği cami ve imam hatibi hakkında sorulan sorularla elde edilmeye çalışılmıştır.

⁴ Yavuz, A.Kerim, "Din Psikolojisinde Metot Meselesi ve Yeni Gelişmeler", AÜİF Dergisi, S.7, Aksiseda Matbaası, İst. 1986, s. 153.

⁵ Türkoğan, Orhan, Bilimsel Araştırma Metodolojisi, Timaş Yay.,3.Baskı, İst., 2000, s. 305.

⁶ Cebeci, Dini İletişim, s. 37.

⁷ Yavuz, a.g.m., s. 156.

Anket soruları, deneklerin konu ile ilgili bilgilerini sıkılmadan ve dış tesirlere maruz kalmadan serbestçe yazabilmesini temin amacıyla yerine göre açık uçlu, yerine göre de konunun sınırlılığı göz önünde bulundurularak kapalı uçlu sorular olarak düzenlenmiştir.

Araştırma Bursa ili ve yukarıda belirttiğimiz ilçelerini kapsadığı için, bu bölgedeki cami cemaatine yönelik anket uygulaması ile gerçekleştirilmiştir. Anket uygulanacak camiler cemaatin kalabalık ve çeşitli olduğu merkez camiler ve çevrelerinde gerçekleştirilmiştir. Cemaate konu izah edilmiş ve doldurabilecek kapasiteye sahip olanlara anket formu verilip doldurması sağlanmıştır. Anket metnini dolduramayacak tarzda yaşlı olanlara da görüşme yolu ile anket soruları sorularak araştırmacı tarafından doldurulmuştur. Çalışma esnasında halkın bir kısmının anket metnini doldurmaktan kaçındıkları ve çekindikleri gözlenmiştir. Bu nedenle dağıtım esnasında konuyu dinledikten sonra doldurmaya istekli olan ve görüşlerini özgürce ifade edebilecek olan cemaate anket formu verilmiştir. Soruyu anlamada güçlük çeken cemaate cevaplarına tesir etmeksizin yardımcı olunmuştur.

VII. KAVRAMLAR

A. YAYGIN EĞİTİM

Yaygın eğitim; “Örgün eğitim imkânlarından hiç yararlanmamış durumda olanlara, gittikleri okuldan erken ayrılanlara ya da örgün eğitim kurumlarında okumakta olanlara ve meslek dallarında yeterli duruma gelmek isteyenlere uygulanan eğitimidir.”⁸

“Örgün eğitim sistemine hiç girmemiş ya da herhangi bir kademesinde bulunan veya bu kademedен çıkmış bireylere gerekli bilgi, beceri ve davranışları kazandırmak için örgün eğitimin yanında veya dışında, onların ilgi ve istekleri doğrultusunda ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmeleri sağlayıcı nitelikte çeşitli süre ve düzeylerde yaşam boyu yapılan eğitim, üretim, rehberlik ve uygulama etkinliklerinin tümüdür.”⁹

⁸ Oğuzkan, A. Ferhan, Eğitim Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, AÜ, Basımevi 1974 s. 184.

⁹ 07. 08. 1979 tarih ve 16720 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Yaygın Eğitim Kurumları Yönetmeliği (Madde 7).

Diğer bir tanımda ise yaygın eğitim; yetişkinlere ve okul dışındakilere yönelmiş, planlı programlı, teşkilatlı bir eğitim çabasıdır. Bu yönüyle yaygın eğitim daha çok toplumun ihtiyaç duyduğu alanlarda fertlerin ilgi ve isteklerine göre şekillendirilip, onlara birtakım aktiviteler kazandırmayı hedefleyen ve belli programlar dahilinde verilen eğitimidir.¹⁰ Her yaştan ve her eğitim düzeyindeki insanlara hitap eden yaygın eğitim, bireylerin eğitim ihtiyaçlarına göre, ihtiyaç duyulan zamanlarda planlanıp yürütülen eğitim faaliyetleridir (Çeşitli halk eğitim faaliyetleri, hizmet içi eğitim, kurslar ve seminerler vb...)¹¹

Yaygın eğitim kavramı; batıda yetişkin eğitimi (adult education) karşılığı olarak kullanılmaktadır. Onlarca tanımı yapılabilen zamana, mekana göre ülkeden ülkeye, kıtadan kıtaya farklı tanımlanabilen bir kavramdır.¹² Halk eğitim merkezlerindeki eğitim, çıraklık eğitim merkezlerindeki eğitim gibi özel kurslar, dershaneler, belli hafta ve günlerde o günleri tanıtıcı faaliyetler, konferanslar, paneller, açık oturumlar camilerde yapılan vaaz ve hutbeler birer yaygın eğitim örnekleridir.

B. YAYGIN DİN EĞİTİMİ

Yaygın eğitimin önemli faaliyetlerinden biri olan yaygın din eğitimi; “Halka dini bilgi veren, hayatı yorumlama becerisi kazandıran, dini ve milli değerleri aşıl原因an, kardeşlik, fedakârlık, hoşgörü gibi meziyetleri kazandıran ibadetlerin usûlüne uygun yerine getirilmesine yardımcı olan, ama sonuçta kişiye dini bir meslek kazandırmayan, bu alanda görev alma hakkına sahip kılmayan eğitim” olarak tanımlayabiliriz.¹³

Halkın dini duygu ve düşüncelerini geliştirmeye, onlarda olumlu dini davranış değişiklikleri meydana getirmeye yönelik planlı ve programlı olarak yapılan din eğitimi faaliyetlerinin tümüne yaygın din eğitimi denmektedir.¹⁴

Yaygın din eğitimi; her yaş ve eğitim düzeyindeki bireye, örgün din eğitiminin dışında veya yanında hayat boyu sunulan bir eğitimidir. Bu tür eğitimin faaliyet alanı,

¹⁰ Keyifli Şükrü, Urfâ Yöresinde Yaygın Din Eğitimi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ank. 1997, s. 12

¹¹ Cebeci, Suat, Din Eğitimi ve Türkiye de Din Eğitimi, Akçağ Yay., Ank., 1996, s. 17.

¹² Duman, Ahmet, Yetişkinler Eğitimi, Ütopya Yay., Ank. 1999, s. 35.

¹³ Bulut, Mehmet, “Niçin Yaygın Din Eğitimi”, Diyanet Aylık Dergi Haziran, 1996, S.66, s. 44.

¹⁴ Keyifli, Şükrü, Urfâ Yöresinde Yaygın Din Eğitimi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Ank, 1997, s. 12.

camilerdeki hutbe ve vaazlardan dini yayınlara kadar oldukça geniştir. Ayrıca hedef aldığı kitleler de çok değişiktir; Aile, okul, fabrika, ceza ve tutukevleri, hastaneler vs.¹⁵

Bir başka şekilde yaygın din eğitimi; yetişkinler din eğitimi kavramı ile ele alınmış ve şöyle tanımlanmıştır: Yetişkinler din eğitimi, yetişkinlere ve okul dışındakilere dini bilgiler kazandırmak ve dini anlayışlarını geliştirerek hayatın dini boyutunu yorumlamalarına yardımcı olmak amacıyla yürütülen planlı, programlı ve örgütlü bir din eğitimi çabasıdır.¹⁶

Yaygın din eğitimi halkı din konusunda aydınlatmak üzere mekanlarda, değişik kişilerce yapılan etkinliklerin tümüdür.¹⁷ Yaygın din eğitimi; camilerde, Kur'ân kurslarında, radyo ve televizyonlarda, yazılı basında, dernek, öğrenci pansiyonu yurt vb. yerlerde legal ve illegal olarak yürütülmektedir¹⁸ Genel olarak memleketimizde vaizler, müftüler, imam-hatipler ve Kur'ân kursu öğretmenleri tarafından gerçekleştirilir.¹⁹

1. Yaygın Din Eğitiminin Konusu

Yaygın din eğitiminin konusu; kısa ve öz olarak dindir. Eğitime katılanların günlük hayatlarında ve toplumsal hayatta ortaya çıkan, dini-ahlâki nitelikli bireysel ve toplumsal ihtiyaç ve problemler, yaygın din eğitimine konu olurlar.²⁰

Yaygın din eğitimi; din eğitimi biliminin kapsamına girdiği için mahiyet itibarı ile onunla aynı özellikleri taşır. Din eğitimi bilimi dinin mahiyetine uygun olarak insan varlığının bütünü ile ilgilenir. İnsan hayatını, hayatın bütünlüğü içindeki yeri ile ele alır, yani insanla insan olarak ilgilenir. İnsanın menşei, yeryüzündeki manası ve geleceği ile ilgili konuları öğretime müsait kılar. Allah sorusu dinin asıl sorusudur. Din eğitimi bilimi bu soruyu bilinçli olarak sorar.²¹ Bu özellikler yaygın din eğitiminin de konusunu

¹⁵ Bulut, Mehmet, "Yaygın Din Eğitimi", Diyanet İlmî Dergi, 1993, C. 29, S.3, s. 4.

¹⁶ Tosun, Cemal, Din ve Kimlik, TDV Yay., Ank., 1993, s.26.

¹⁷ Doğan, a.g.m., s.494.

¹⁸ Mert, Hamdi, "Türkiye de Yaygın Din Eğitimi" 1. Din Semineri, İlahiyat Vakfı Yay., Ank., 1981 s. 37.

¹⁹ Cebeci, Suat, Din Eğitimi ve Türkiye de Din Eğitimi, Akçağ Yay., Ank., 1996, s. 143.

²⁰ Tosun, a.g.e., s. 58.

²¹ Bilgin, Beyza, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, Yeni Çizgi Yay., Ank., 1995, s. 43.

oluşturur. Buna göre diyebiliriz ki; yaygın din eğitiminin konusu, din ve din ile bağlantılı olarak bireysel ve toplumsal hayattır.²²

2. Yaygın Din Eğitiminin Amacı ve Önemi

Din eğitiminde amaç, insan unsurunun doğuştan beraberinde getirdiği din duygusunu bilinçlendirmek, onun eylemleri üzerindeki motivasyon etkilerini daha anlamlı bir hale getirmektir. Böylece din duygusu gibi en güçlü ve önemli bir otoriteyi, toplum huzur ve refahı yönünden daha verimli kılmaktır. Bu amaçlardır ki, tarihin her döneminde insanlar din eğitimine büyük bir önem vermişlerdir.²³ Dinin olduğu yerde, keyfiyeti nasıl olursa olsun, onun eğitimi de olmuştur. Yaygın din eğitimi, çok değişik zaman ve mekanlarda, her yaş ve cinsiyetten ve farklı tahsil düzeyinde kişilere sunulabilen bir eğitimidir. Genel ve oldukça kapsamlı bir eğitim türüdür.

İslâm'ın "beşikten mezara kadar ilim" ifadesiyle formüle ettiği eğitim seferberliği istisnasız herkesi eğitim ve öğretim etkinliği içerisine dahil etmektedir. Bu durum İslâm eğitiminin "umûmilik" esasına dayandığını ortaya koymaktadır. Yani İslâm, bütün insanların doğumdan ölüme kadar eğitim ve öğretim faaliyetlerinin içinde olmalarını istemektedir. Buna göre eğitimin karakteristik özelliği yaygın din eğitimi öne çıkarmaktadır. Yaygın din eğitimi, insanlara sadece pratik dini malumat vermekle kalmaz, bu bilgilerin tatbikinin yollarını da gösterir, dinin yaşanması, müminlere dindarlık kazandırılması da amaçlanır.

Ayrıca dinin milli kültürün en önemli unsurlarından birisi olması, millet birliğinin sağlanmasında bir nevi sigorta görevi yapması da yaygın din eğitiminin önemini artırmaktadır. Çünkü din, bir milleti meydana getiren unsurlar arasında önemli bir yer tutar ve diğer unsurları da etkiler. Vatan duygusunun oluşmasında, milli tarihin akışında sosyal ahlakın şekillenmesinde, mili terbiyenin yönlendirilmesinde dinin rolü ve önemi inkar edilemeyeceği gibi yaygın din eğitiminin önemi de inkar edilemez.²⁴ Türkiye'de yaygın din eğitimi ve öğretimi, gerek DİB gözetim ve denetimindeki Kur'ân kursları ve camilerde, gerekse gayr-ı resmi yoldan çeşitli kuruluşlarca (vakıf, dernek

²² Tosun, a.g.e., s. 58.

²³ Küçük, Hasan, "Din Eğitimi ve Öğretiminde Temel Esaslar" Türkiye 1. Din Semineri, İlahiyat Vakfı Yay. Ank. 1981. s. 23.

²⁴ Bulut, "Niçin Yaygın Din Eğitimi", s. 44.

vb.) gerçekleştirilmektedir. Ülkemizde yaygın din eğitiminin en önemli mekanları cami ve mescitlerdir. Gerek Camiler gerekse burada eğitim veren din görevlilerinin faaliyetlerinin resmi düzenleyicisi durumundaki yaygın din eğitimi kurumu DİB' dir.

3. Yaygın Din Eğitiminin Metodu

Metot/Yöntem: Bir amaca erişmek için izlenen yol, usûl, sistem anlamına gelir.²⁵ Metodun öğretim ve anlatıma, yani insanların bilgilendirilmesine uyarlanmış şekline öğretim veya tebliğ adı verilmektedir. Yaygın din eğitimi alanında öğretim metodu yerine genel olarak tebliğ metodu kullanılmaktadır. Bu noktadan baktığımızda genel olarak bir tanım yapacak olursak, metot; bir bilgiyi, bir mesajı iletme, tebliğ etme, öğretme konusunda istenilen amaca ulaşmak için, uygulanacak kuralların, takip edilecek yolların, gözetilecek prensiplerin ve kullanılacak vasıtaların tümüdür. Bir din, doktrin ya da sistem, ne kadar derin ve yüksek hakikatler ihtiva ederse etsin, gereği gibi tanıtılmadıkça etkili olması mümkün değildir.²⁶

Din eğitiminin metotları, yaygın din eğitiminin metotlarından farklı değildir. Farklılık muhataba ve konuya göre ortaya çıkabilmektedir. Metodun en önemli özelliği değişkenliktir. Zamana ve şartlara göre metot, değişmek mecburiyetindedir. Bu değişkenliği, ya da tekâmülü, dini kaynaklarımızda da görmek mümkündür. En dikkat çekici olarak, vahyin geliş şekillerinin çeşitliliği gösterilebilir.²⁷

Yaygın din eğitiminde uygulanan metot muhataba kazandırılmak istenen konunun öğretimi sırasında, muhataplara dinleme ve öğrenme isteği uyandırılabilir, onları düşünceye ve öğrendiklerini uygulamaya sevk edebiliyorsa, o iyi bir metottur. Bu da yaygın din eğitime muhatap olan genç, yetişkin ve yaşlılara anlayış seviyelerine göre ve aktarılacak muhtevada göz önünde bulundurularak, zamana ve şartlara göre metot veya metotlar tespit etmekle mümkün olacaktır. Metotlu çalışma yapılmadıkça veya uygun metotlar takip edilmedikçe etkili bir öğretim yapılamaz.

²⁵ Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yay., Ank., 1998, C. 2, s. 246.

²⁶ Şanver, Mehmet, "Dini Tebliğ ve Öğretimde Metot'un Önemi" Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.9, C. 9, 2000, Bursa, s. 434.

²⁷ Çakan, İsmail L., Hakkı Tavsiye Metot ve Vasıtaları, Büşra Yay., İst., 1992, s. 51.

4. DİB ve Yaygın Din Eğitimi Faaliyetleri

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edildikten sonra TBMM'den peş peşe kanunlar çıkarılmaya başlandı. Bu dönemde çıkarılan önemli kanunlardan birisi 429 sayılı “ Şer’iye ve Evkaf ve Erkan-ı Harbiye-i Umûmiye vekâletinin İlgasına Dair” Kanundur. Tevhid-i Tedrisat kanunu ile aynı gün, yani 3 Mart 1924(1340) (26 Recep 1342) de çıkarılmıştır.

Bu kanunla, Osmanlı döneminden beri mevcut ve Cumhuriyetin ilanından itibaren de mevcudiyetini koruyan ve din işlerine bakan Şer’iye ve Evkaf Vekâleti kaldırılmış yerine yine din işlerine bakmak üzere “Diyanet İşleri Reisliği” Kurulmuştur. Kanunun ilgili maddeleri şunlardır:

Madde 1 Türkiye Cumhuriyetinde muâmelât-ı nâsa dair olan ahkâmın teşri ve infazı Türkiye Büyük Millet Meclisi ile O'nun teşkil ettiği hükümete ait olup Dîn-i Mübîn-i İslâm'ın bundan maada itikad ve ibadet için Cumhuriyet makarrında (Başşehirinde) bir “Diyanet İşleri Reisliği” makamı tesis edilmiştir.

Madde 2 Şer’iye ve Evkâf Vekâleti mülgadır.

Madde 3 Diyanet İşleri Reisi, Başvekilin inhası üzerine Cumhurbaşkanı tarafından nasbolunur.

Madde 4 Diyanet İşleri Reisliği Başvekâlete merbuttur. Diyanet İşleri Reisliğinin bütçesi Başvekâlet bütçesine mülhaktır. Diyanet İşleri Reisliği teşkilâtı hakkında bir Nizamname tanzim edilecektir.

Madde 5 Türkiye Cumhuriyeti memâliki dahilinde bilcümle cevâmî ve mesâcid-i şerifenin ve tekâyâ ve zevâyânın (tekkelerin ve zâviyelerin) idaresine, imam, hatip, vaiz, şeyh, müezzin ve kayyumların vesair müstahdemenin tayin ve azillerine Diyanet İşleri Reisi memurdur.

Madde 6 Müftülerin mercîi Diyanet İşleri Reisliğidir,

Madde 7 Evkaf, um’ur-u milletin hakiki menâfine muvafık bir şekilde halledilmek üzere bir müdiriyet-i Umumiye halinde şimdilik Başvekâlete tevdi edilmiştir.²⁸

²⁸ Bk. Öcal, Mustafa, 20. Yüzyılda Türkiye’de Din Eğitimi (Ders Notları) Bursa, 2001, s. 169-170.

Dini bilgileri asli kaynaklara, ilmi ölçülere ve dinin özüne uygun olarak sunmak, DİB'in asli görevlerindendir. Başkanlığın bu önemli görevi yerine getirmek için yaptığı her türlü faaliyet, yaygın din eğitimi faaliyeti olarak değerlendirilmektedir.

DİB'in iki temel görevi, eğitim ile araştırma ve yayındır. Başkanlık, bu görevlerini, bugün personelinin mesleki bilgilerini geliştirmek ve görgülerini arttırmak amacıyla açtığı eğitim merkezlerinde hizmet içi eğitim yoluyla; toplumu din konusunda aydınlatmak, inanç, ibadet ve ahlak esasları yönünden gerekli bilgilerle donatmak maksadıyla Kur'ân kursları ve camiler aracılığıyla ve nihayet dini konulardaki yayın faaliyetleriyle yerine getirmektedir. Ancak kemiyet açısından tatminkâr görünen bu faaliyetler, keyfiyet itibariyle yeterli, doyurucu, günümüz şart ve ihtiyaçlarına cevap verebilecek tarzda işlemekte olduğunu söylemek oldukça zordur.²⁹

DİB tarafından yapılan yaygın eğitim faaliyetlerini, eğitim yapılan mekana göre tasnif etmek gerekirse ilk olarak cami dışı eğitim faaliyetlerini; Kur'ân kursları, eğitim merkezleri, hizmet içi eğitim kursları, ihtisas kursları, tutuklulara yönelik vaaz ve irşat, hac ve umre hizmetleri, seri konferanslar, sempozyumlar, şuralar, istişare toplantıları, yayın faaliyetleri başlıkları altında toplayabiliriz.

Sözü edilen faaliyetlerle ilgili olarak alanın uzmanları tarafından çalışmalar yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu alanlarla ilgili yapılan araştırmalar yok denecek kadar azdır. Biz araştırmamızın sınırlılıkları dolayısıyla bu faaliyetleri başlıklar halinde vermekle yetiniyoruz.³⁰

²⁹ Kayadibi, Fahri, Yaygın Din Eğitiminde Cami ve Görevlileri, DİB Yay., Ank., 2000, s. 33.

³⁰ (Geniş bilgi için, Son 10 yılda DİB ve Faaliyetleri, I. Din Şurası tebliğ ve müzakereleri (1- 5 Kasım 1993) adlı, DİB Yay. Bakınız.)

DİB tarafından yapılan yaygın eğitim faaliyetlerinin ikinci kısmını eğitim verilen mekan olarak, camilerde yapılan eğitim faaliyetleri adı altında toplayabiliriz. Bu mekanlarda yapılan eğitim faaliyetlerinin organizesi, yönlendirilmesi, görevlileri tarafından uygulanması DİB'in sorumluluğu altındadır. Ülkemizde yaygın din eğitimi ve öğretimi kurumlarına ilgi yüksek düzeydedir. Yapılan araştırmalarda ilginin oranı % 95.49 düzeyinde ifade edilmektedir.³¹ Konumuzun temelini teşkil etmesi bakımından camilerde yaygın din eğitimi faaliyetlerine kısaca değinmek istiyoruz.

Tarihe ve günümüze baktığımız zaman, insanlar bir araya geldikleri yerleşim yerlerinde muhakkak inançlarına göre mabetler inşa etmişlerdir. Tarihte sosyal hayat büyük ölçüde bu merkez etrafında toplanmıştır.³² Müslümanların topluca ibadet ettikleri yere "Mescit" veya "Cami" denilmektedir. Bu iki terim, birbirinin yerinde kullanıldığı gibi, bazen ikisi birlikte "Mescidü'l-Câmi" şeklinde de kullanılmıştır. Arapça cem kökünden türeyen, "toplayan, bir araya getiren" anlamındaki cami kelimesi, başlangıçta sadece cuma namazı kılınan büyük mescitler için kullanılan "el-Mescidü'l-Câmi" (cemaati toplayan mescit) tamlamasının kısaltılmış şeklidir. Bu tabir et-Taberâni (ö.360)'nin bir rivayetine göre bizzat Hz.Peygamber tarafından kullanılmıştır.³³

Sözlükte ise Müslümanların hep birlikte namaz kılmak için toplandıkları yer olarak geçer.³⁴ İslâm dininin öğretilmesi, İslâm kültür ve medeniyetinin yayılmasında fevkalade rolü bulunan camilerin ilki, yeryüzünde mabet olan Kâbe'dir.³⁵ İslâm tarihinde hususi mahiyetteki ilk mescit de Mekke'deki Ammâr b. Yâsir'in evindeki mescittir. Yaygın din eğitimi faaliyetlerinin odak noktasını camiler oluşturmaktadır. Camiler, Müslümanların toplanıp ibadet ettikleri "Allah'ın Evi" kabul edilen kutsal mekânlardır. İslâm dininin ilim öğrenmeyi hayatın sonuna kadar süren bir görev sayması sebebiyle başlangıçtan beri birer öğretim merkezi olarak kullanılmıştır.³⁶ Camilerde İslâm'ın emrettiği ilim öğrenme zevkini tatmış insanlar, sabahın erken saatlerinden başlayıp gecenin belli vaktine kadar verilen dersleri dinlemiş, çalışmış ve

³¹ Ay, a.g.e., s. 188.

³² Sezen, Yünni, Sosyoloji Açısından Din, İFAV İst., 1993, s. 73.

³³ Önkâl Ahmet – Bozkurt Nebi "Cami maddesi", DİA, TDV Yay., C. 7, s. 46.

³⁴ Türkçe Sözlük, s. 243.

³⁵ Al-i, İmran, 3 / 96.

³⁶ Cebeci a.g.e. s. 187.

dinini öğrenmiştir.³⁷ Tarihte olduğu gibi bugün de Kur'ân ayetlerinin ve İslâm'ın temellerinin öğretildiği camiler, okul dışındaki dini ve ahlaki öğretime destek veren en tanınmış yaygın öğretim yerleridir. Camiler tarihi geleneğine uygun olarak bugün de daha çok Kur'ân ve ilmihal bilgilerinin öğretildiği yerler olarak varlıklarını korumaktadırlar. Şüphesiz camiler ibadetler yanında, bir bakıma toplumun dini öğretime tabi tutuldukları yerlerdir.³⁸ Toplumumuzdaki fertlerin büyük bir kısmının dini bilgileri camilerde çocukluk yıllarında okudukları Kur'ân ve ilmihal dersleri ile her hafta okunan hutbeler, yine haftanın belli günlerinde yapılan vaazlara dayanmaktadır.

Camilerde din eğitimi, DİB tarafından tayin edilen; müftü, vaiz, imam-hatip ve müezzin-kayyımlar tarafından gerçekleştirilir. Vaaz, cami dersleri ve hutbe yolu ile bugün bu eğitim faaliyeti devam etmektedir. Bu eğitim faaliyetleri arasında konu bütünlüğü içinde takip edilen ve katılım olarak da en yoğun ve en etkin olanı hutbelerdir. Vaazlarda cemaatin farklı zaman dilimlerinde katılımı sebebiyle konu bir bütün halinde verilememektedir. Cami dersleri ise yeni bir uygulama olup, birçok yerde uygulanmamaktadır. Uygulanan yerlerde de katılım çok azdır. Konu bütünlüğü ve katılımın çokluğu göz önüne alındığında hutbe ,camilerde devam eden en etkili yaygın din eğitimi faaliyetidir.

³⁷ Yıldız, Sakıp, "Vaaz ve Hutbelerle Camilerde Din Eğitimi ve DİB' nin Rolü" Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri, İlahiyat Vakfı Yay., Ank. 1981, s. 59.

³⁸ Yavuz, Kerim, Günümüzde Din Eğitimi, ÇÜİF Yay. Adana, 1998, s. 299.

BİRİNCİ BÖLÜM
EĞİTİM VE İLETİŞİM AÇISINDAN HUTBE

I. HUTBE

“ حطب ” kökünden mastar olan hutbe, konuşmak sözü başkasına yöneltmek şahsa veya topluluğa karşı söz söylemek manasındadır¹. Hitabet, güzel söz söyleme ve konuşma sanatıdır. Gelişi güzel konuşmak hitabet değildir. Ancak hitabet, edebiyattaki söz sanatlarını kullanmak suretiyle kafiyeli, seciyeli, cinaslı bir konuşma da değildir. Güzel konuşmaktan maksat, anlaşılır bir anlatımdır.² Bir fikri veya konuyu, dinleyicilere anlatıp benimsetmek; onları bir fikre veya davaya inandırmak için yapılan konuşmaya hitabet denir.³

Her konuda söz söylenebileceğine göre, hitabetin konusu da sınırsızdır. Hutbe din ile alâkalı hususları hitap etmeyi amaç edindiği için dini hitabet şeklini temsil eder.

Terim olarak hutbe: Belli zaman ve yerlerde, yetkililer tarafından cami cemaati muhatap alınarak icra edilen giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinden oluşan dînî bir nutuktur.⁴ Hatibin cuma günleri cuma namazlarından önce ve bayram sabahları bayram namazlarından sonra, minberde cemaate yaptığı dini konuşmadır. Hutbeleri bayram ve cuma namazlarının özellikleri sebebiyle oldukça çok sayıda kişi dinler. İbadetin bir parçası olarak hutbe Allah’a hamd, Hz. Muhammed’e salavat, cemaate vaaz, nasihat ve duadan ibarettir. Hutbenin amacı, camiye gelenlere vaaz ve nasihat etmek suretiyle onları bilgilendirmek, iyiliklere yöneltmek, dini duygularını geliştirmek ve onları kötülüklerden caydırmaktır.

Bu nedenle hutbede Allah övülür, onun birliği, azameti ve yüceliği, Hz. Muhammed’in Allah’ın elçisi olduğu ifade edilir. Bireylere kendilerini manen Allah’a yaklaştıracak ve cennete girmelerini sağlayacak ibadetleri yapmaları tavsiye edilir. Allah’ın gazabına ve Cehennem’ine yaklaştıracak kötülüklerden kaçınmaları gerektiği hatırlatılır. Başka bir ifade ile hutbenin amacı, İslâmî birlik ve düşünceyi veya bir konuyu usulüne uygun cemaate sunmak ve benimsetmektir.⁵ Cuma hutbesi Müslümanlara dini esasları ve hafta içinde çevrede görülen, dikkat çeken olumlu-

¹ Çakan, İsmail Lütüf, Dini Hitabet, MÜİF Yay., İst., 1998, s. 26.

² Doğdu, Süleyman, Dini Hitabet, Emel Matbaası, Ank., 1981., s. 12.

³ Çetin, Abdurrahman, Hitabet ve İrşat, Aksa Yay., 1998, s. 5.

⁴ Çakan, a.g.e. s. 27.

⁵ Doğan, Recai, “Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler”, Dini Araştırmalar Dergisi, S.1, 1988, s. 492.

olumsuz herhangi bir gelişme hakkında İslâm'ın görüşünü anlatmak ve konu ile ilgili olarak Müslümanları aydınlatma vesilesidir.⁶

A. HUTBENİN DİNDEKİ YERİ

Mezhep imamları “Ey İman edenler! Cuma günü namaz için ezan okunduğu zaman Allah'ı zikretmeye koşun.”⁷ meâlindeki âyette geçen “Allah'ı zikir” den maksadın hutbe olduğunu belirtmişlerdir.⁸ Hz. Peygamberin hutbesiz Cuma namazı kıldırılmamasını ve “Namazı benim nasıl kıldığımı görüyorsanız öyle kılın”⁹ emrini dikkate alarak Cuma hutbesinin farz olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Bu sebeple Cuma namazı gibi hutbe de farzdır. Hutbesiz Cuma namazı düşünmek mümkün değildir. Hutbenin farz olması, dinin eğitimine verilen önemi ortaya koymaktadır.

Hutbenin aslı, özü ya da rüknü Ebu Hanife'ye göre, Allah'ı zikirdir. Allah'a hamd (Elhamdülillah) O'nu tesbih (Sübhânellah) veya tehlîl (Lâ ilâhe illallah) ile Allah'ı zikir yerine getirilmiş olur. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre okunan metnin hutbe olarak adlandırılacak ölçüde uzun olması gerekir ki en az tahiyat veya üç ayet miktarı olması gerektiği görüşündedirler. Malikilerin koyduğu “Arap örfünde hutbe sayılması” ölçüsü de bu görüşle paralellik arz eder.

Şafîlilere göre hutbenin rüknü beştir: Hamdele: Hamd maddesi ve Allah lafzı şarttır. Başka ifadelerle olmaz. Hamdele hutbenin birinci ve ikinci bölümlerinde bulunması gerekir. Hutbenin her iki bölümünde Hz. Peygamber'e salât ve selâm getirmek, “es-salât” kelimesini mutlaka söylemek, takvâ ile tavsiyede bulunmak, her iki hutbenin birinci bölümünde Kur'ân'dan bir ayetin okunması, özellikle ikinci bölümünde mümin ve mü'minâta dua edilmesi hutbenin rükünlerindedir.

Hanbelîlere göre de hutbenin rükünleri yukarıda sayılan ilk dört husustur. Malikilere göre hutbenin bir tek rüknü vardır. O da tebşîr (müjdeleme) ve tahzîr (uyarı) ihtiva etmesidir.¹⁰

⁶ Bilgin, Beyza / Selçuk, Mualla, Din Öğretimi, Gün Yay., Ank., 1997, s. 197.

⁷ el- Cuma, 62/ 9.

⁸ Baktır, Mustafa, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, “Hutbe” Maddesi, C.18., s. 425.

⁹ Buhari, Ezan, 18.

¹⁰ el-Cezîrî, Abdurrahman, el- Fıkh ale'l - Mezahibi'l Erba'a, Kahire, 1392, C. I, s. 389-390.

Hutbe, biri diğzerinden kısa bir oturuşla ayrılan iki bölümden meydana gelir. Birinci bölüm: Hamdele, şehadet ve salvele ile başlayan Arapça bir mukaddime ile, Türkçe konuşma kısmını ihtiva eder.

İkinci bölüm: Hamdele ve salvele ile mü'minler hakkında yapılan duâdan ibarettir. Bu iki hutbeyi, ayrıntılı olarak şöyle sıralamak mümkündür:

1. Minbere çıkış ve dualar,
2. Hutbenin birinci bölümü:
 - a) Hamdele, (Elhamdülillâh demek)
 - b) Şehadet, (Eşhedü en lâilâheillâllâh ve eşhedü enne muhammeden abdühü ve resûluh)
 - c) Salvele, (Allahümme salli ale Muhammed)
 - d) Takva ile tavsiye,
 - e) Konuyla ilgili âyet,
 - f) Konuyla ilgili hadis,
 - g) Türkçe va'zu nasihat,
 - h) Arapça bitiriş.
3. Oturuş
4. Hutbenin ikinci bölümü :
 - a) Hamdele,
 - b) Salvele,
 - c) Mü'minlere dua
 - d) Nahl (16) 90. ayet Bayram hutbelerinde ise İsrâ(17) 111. ayeti okunur.
5. Minberden iniş.¹¹

B. HUTBENİN GEÇERLİ OLMASININ ŞARTLARI

Hutbenin geçerli olabilmesi için bazı şartların mevcudiyeti gerekmektedir. Bu şartlar da, mezheplere göre farklılıklar arz etmektedir. Bunlar şöyle özetlenebilir. Hanefi mezhebine göre: Cuma vakti içinde olması, namazdan önce okunması, hutbe niyeti ile okunması, cemaat huzurunda okunmasıdır. Namaz ile hutbe arasında yemek-içmek gibi namazı bozan bir şeyle ayrılmaması gerekmektedir.

¹¹ Çetin, a.g.e., s. 191.

Şafilere göre: Namazdan önce okunması, vakit içinde olması, namaz ile arasının ayrılmaması, Arapça okunması, hatibin hades ve necasetten temizlenmiş olması. setru'l-avret, ayakta okunması, iki hutbe arasında oturması, kendisi ile Cuma kılınabilecek kırk kişinin duyabilecekleri şekilde aşikâr olması, cuma kılmanın sahih olduğu yerde okunması, hatibin imamlığının sahih olması gerekir.

Hanbelilere göre: Vakıt içinde olması, hatibin cuma namazı kılacak şartlara sahip olması, her iki hutbenin Allah'a hamd ihtiva etmesi, her iki hutbeninde Arapça olması, her iki hutbede de takva tavsiyesi bulunmak, Hz. Peygambere salât ve selam getirilmesi, her iki hutbede Kur'ân'dan tam bir ayet okunması, hutbe ile namazın araları ayrılmaksızın peş peşe olarak yapılması, kendileriyle cuma namazının kılınabileceği bir cemaatin dinleyebileceği şekilde aşikâr olması gerekir..

Malikilere göre: Namazdan önce okunması, namazın hutbeye bitişik olması, her iki hutbenin birbirine bitişik olması, Arapça olması, açıktan okunması, mescidin içinde okunması, Arapların hutbe dediği bir hüviyette olması, kendisi ile cuma kılınabilecek en az 12 erkekten oluşan bir cemaat huzurunda olmak, ayakta okunmak.¹²

Hutbenin minberden okunması ve hatibin hutbeye başlamadan önce bir süre oturması, abdestli olması, cemaate dönmesi ve minbere oturduğu zaman huzurunda ezan okunması, Hatibin sesini yükseltmesi, hutbenin uzatılmaması, ikinci hutbenin daha kısa tutulması¹³ da hutbenin sünnetleri arasında yer alır.

Peygamberimiz, hutbenin dikkatle ve sükûnetle dinlenilmesini istemiştir. Arkadaşına uyarı mahiyetinde "sus" demeyi yahut önündeki çakıl taşı ve benzeri herhangi bir eşya ile meşgul olmayı, batıl söz ve iş olarak değerlendirmiştir. Esneyenin uykusunu açması için yer değiştirmesini ise uygun görmüştür¹⁴

Said b. Yezid'in rivayetine göre cuma günü ilk ezan, Hz. Peygamber ile ilk iki halife devrinde imam minbere oturduğu vakit okunurdu. Hz. Osman'ın hilafeti döneminde Medine nüfusunun artması üzerine günümüzde minarelerde okunan dış ezan ilave edilmiştir.¹⁵

¹² el- Ceziri, a.g.e., C. I, s. 391-392.

¹³ Bakır, Mustafa, DİA, "Cuma" maddesi, TDV Yay., C.3, İst. 1993, s. 425.

¹⁴ Buhârî, Cuma, 36; Müslim, Cuma, 11-12.

¹⁵ Buhari, Cuma, 21.

C. HUTBENİN TARİHÇESİ

Hutbe, dini hitabet şekillerinden birisidir. İslâm'ın öğretilmesi Hz. Peygamber'in şair değil, hatip olarak zuhuru ile başladı. Onun ilk hitabeti; "Sen emr olunduğun şeyi açıkça söyle ve ortak koşanlara aldırma."¹⁶ Ayeti nazil olunca Safa tepesine durup kavmini İslâm'a daveti olduğu siyer kitaplarında belirtilmektedir. İlk Cuma hutbesi Hz. Peygamberin Mekke'den Medine'ye hicreti esnasında M.610 yılında Ranuna denilen köyde irad ettiği hutbedir. Cuma ilk defa burada farz kılınmıştır. Cuma namazının şartlarından olan hutbe okumak da aynı şekilde farz kılınmıştır.¹⁷

Peygamberimizin ilk hutbesini ileride işleyeceğimiz hususlarda temel teşkil etmesi bakımından aktarmak istiyoruz:

"Ey insanlar! Sağlığınızda âhiretiniz için hazırlık yapınız. Kendinizi kurtaracak amelleri takdim etmeye bakın. Gerçek olarak biliniz ki; sizden her biri yere yıkılacak, sürüsünü çobansız bırakacaktır. Sonra kıyamet günü Rabbi kendisine tercümanınız, arada bir engel olmaksızın şöyle diyecek: Benim Resulüm sana gelip tebliğ etmedi mi? Ben sana mal verip ihsanda bulunmadım mı? Kendin için neler yaptın? Bunun üzerine o kul sağa sola bakacak, bir şey göremeyecek. Sonra önüne bakacak, cehennemden başka bir şey göremeyecektir. O halde gücü yeten bir hurmanın yarısını olsun vermek suretiyle de olsa yüzünü ateşten korumaya çalışsın. Çünkü orada iyiliklere on misliyle karşılık verilir, ta 700 misline kadar arttırılabilir. Allah'ın selamı, rahmeti, bereketi üzerinize olsun."

Nebiy-i Muhterem (s.av.) Efendimiz, sonra da kalkarak ikinci hutbede şöyle buyurdular.

"Allah'a hamdolsun, Allah'a hamd ederim ve ondan yardım isterim. Nefsimizin şerlerinden ve kötü amellerimizden Allah'a sığınırız. Allah'ın, doğru yola yönelttiğini, kimse yanlış yola saptıramaz Allah'ın saptırdığını da kimse doğru yola yöneltemez. Şehâdet ederim ki, Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. O birdir ve ortağı yoktur. Kelâmın en güzeli, Allah'ın Kitabıdır. Her kim ki, Cenab-ı Hak, O'nun kalbini Kur'an'la süslerse; kâfir iken, O'nu İslam'a girdirirse ve o kişi de Kur'an'ı başka sözlere üstün tutar tercih ederse, işte o kimse, felah bulur, kurtulur. Doğrusu, Allah'ın

¹⁶ Hicr, 15/94.

¹⁷ Yücel, İrfan, Hz. Peygamberin Hayatı, DİB Yay., Ank., 1996, s. 96.

Kitabı, kelâmların en güzeli ve en belîğidir. Allah'ın sevdiğini seviniz, Allah'ı cân-ı gönülden seviniz, Allah'ın zikrinden usanmayınız. Ve Allah'ın Kelâmından kalbinize sıkıntı gelmesin. Zirâ kelâmullah, her şeyin en üstününü ayırıp seçer. Amellerin hayırlısını, kulların seçkinleri olan Peygamberlerin kıssalarını zikreder, helâl ve haramı açıklar. Artık Allah'a ibadet ediniz. Ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayınız. O'ndan hakkıyla sakınınız. Sözüünüz işinizi te'yid etsin. Aranızda Allah'ın Kelâmını ölçü alarak, birbirinizi sevip sayınız. Muhakkak bilmelisiniz ki, Allâh Teâlâ verdiği sözü bozanlara karşı gazab eder. Allah'ın selâmı üzerinize olsun.¹⁸

Hutbenin tarihçesi bölümünde ilk olarak Hz Peygamberimizin hutbelerinin özelliklerini ele almak isabetli olacaktır. Hadis külliyyatında Hz. Peygamber'in hutbelerinin içeriği ile ilgili rivayetleri değerlendiren İbn Kayyim el-Cezviyye, Hz. Peygamberin çoğu zaman Kur'ân ile hutbe verdiği sonucuna varmıştır. Hz. Peygamber'in Medine'de irad ettiği hutbelerin adedi 500 civarındadır. Ancak bize bunların çok azı intikal etmiştir. Hz. Peygamberin en küçük davranışını, özel durumlarını ve sözlerini tespit ve nakletmede hassasiyet gösteren ashab-ı kiram, acaba niçin Hz. Peygamberin hutbelerini daha fazla nakletmemişlerdir? Bazı araştırmacılar bu soruyu: "Hz. Peygamberin hutbelerinin birçoğunu Kur'ân ayetlerine tahsis etmesi dolayısıyla ashabın nakletme ihtiyacı duymadığı şeklinde cevaplandırmaktadırlar". Bu cevap hadis kitaplarında Hz. Peygamberin hutbeleri ile ilgili rivayetlere de uygun düşmektedir. Bu aynı zamanda Hz. Peygamber tarafından hutbede Kur'ân'a verilen yere de işaret etmektedir.¹⁹

Halifeler devrinde de hutbenin konusunu; dini, siyasi ve içtimai konular oluşturur. Bu devirde Peygamberimizin sünnetine uyularak, İslâm devletinin bir şehir devleti olması sebebi ile hutbe devlet başkanı, yani halifeler tarafından okuna gelmiştir.²⁰ Diğer şehir merkezlerinde tayin ettikleri valiler veya onların görevlendirdikleri kişiler, mahalle ve köylerde ise, cemaatin veya köylünün seçtikleri ehliyetli ve liyakatli kimseler bu hizmeti yürütmüştür.²¹ İlk halifeler bu göreve başkalarını tayin etmeyerek bizzat kendileri zaman zaman hayati tehlikelere rağmen

¹⁸ İbn-i Hişam, Hişam, b., Abdülmelik, Es- Siretün' Nebeviye, Beyrut, 1971, C. 2, s. 146. nakleden, Hüseyin Algül, İslam Tarihi, Gonca Yay., C.1,1986, s. 305.

¹⁹ Doğan, a.g.m., s. 495.

²⁰ Doğdu, Süleyman, Dini Hitabet, Emel matbaası, Ank., 1981, s. 36.

²¹ Doğan, a.g.m., s. 496.

imam olarak namazı kıldırmışlardır.²² Bu da halifelerin dini, idari ve siyasi fonksiyonlarının arasında en başta gelen fonksiyonunun dini önderlik görevi olduğunu göstermektedir.²³ Hz. Peygamberden sonra hutbe, dini fonksiyonu yanında siyasi hâkimiyetin sembolü olarak da önem kazanmıştır. Hz. Ebûbekir halife seçildiği zaman takip edeceği siyaseti temel prensipleri açıklayıcı mahiyette veciz bir hitabette bulunmuş, diğer üç halife de bu geleneği sürdürmüşlerdir.²⁴

Hutbenin Hz. Peygamber ve Hulefa-i Raşidin'den sonra aldığı şekil ve içerik de yine siyasi, coğrafi, idari, ekonomik, kültürel şartların değişmesinden ve bunun da hutbedeki yansımından başka bir şey değildir. Mesela, Emeviler ile birlikte dini ve idari konularda ortaya çıkan pek çok anlaşmazlıklar, siyasi çekişmeler, devletin idari yapısının hükümdarlık olmasına ve toplumda birçok idari ve sosyal problemlerin doğmasına sebep olmuş ve dolayısıyla siyasi idare ile dini otoritenin ayrılmasını kolaylaştırmıştır. Yani Emeviler idareyi ele alınca halifeler yalnız siyasi hükümdar durumuna gelmişler, dini görev ve sorumlulukları tamamen dini otoritelere yani âlimlere bırakmışlardır.²⁵

Abbasiler zamanından itibaren beytûlmalden maaş alan imamlar tayin edilmeye başlanmıştır.²⁶ Halifeler özel durumlar dışında hutbe okumayı ve namaz kıldırmayı bırakmışlardır. Hutbe sadece hatip tarafından verilen bir konuşma haline gelmiştir. Hutbelerin, hatiplerce sanatkârane bir şekilde oluşturulan tekerleme şeklinde ibarelerin ortaya çıkışı da bu döneme rastlar.²⁷ Hutbelerde devrin halifesine dua edilmesi de Hz. Ali'nin hilafeti zamanında Basra'ya vali tayin edilen Abdullah bin Abbas'ın: "Allah'ım! Ali'ye yardım et, onu muzaffer kıl." diye dua etmesinden sonra adet haline gelmiştir.²⁸ Daha sonra halife değişince bu dua yeni halife adına okunmuştur.

Doğu İslâm dünyasında genellikle Abbasi, zaman zaman da Fatımi halifeleri adına hutbe okunmuştur. Karahanlı, Selçuklu hükümdarları da Sünnilerin hamisi

²² İbn-i Haldun, Mukaddime (Çeviren: Zakir Kadiri Ugan) MEB, Yay., İst., 1986, s. 554.

²³ Taplamacıoğlu, Mehmet, Din Sosyolojisi, Ank., 1963, s. 813.

²⁴ Bakır, "Hutbe" maddesi, s. 425.

²⁵ Çelebi, Ahmet, İslâm'da Eğitim Öğretim Tarihi (Çeviren: Ali Yardım) Damla Yay., İst., 1983, s. 211.

²⁶ Bilgin, Beyza, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, Yeni Çizgi Yay., Ank., 1995, s. 43.

²⁷ Doğan, a.g.m., s. 498.

²⁸ Kazıcı, Ziya, İslâm Müesseseleri Tarihi, Kayıhan Yay., İst., 1996, s.128.

sıfatıyla birkaç istisna dışında Abbasi halifeleri adına hutbe okutmuşlardır. Gazneli Mahmut, hâkimiyeti altına aldığı Müslüman ülkelerde hutbeyi kendi adına okutturmuştur. Böylece devlet yapısında halifeyi manevi, hükümdarı siyasi lider olarak tanıma temayülü ortaya çıktı. Gazneli geleneği Selçuklular tarafından devam ettirilmiştir. Karacahisar Osman Bey tarafından fethedilip kilisesi camiye çevrilince (1299) ulemadan Dursun Fakih, ilk defa hutbede Osman Bey'in adını andı. Osman Bey'den sonra bu uygulama sürdü.²⁹ Hilafetin Osmanlılara geçmesinden sonra halifeler kendileri hutbe okumamışlarsa da büyük (Selâtin) camilerde Cuma namazı kılmak suretiyle Peygamberin sünnetini devam ettirmeye çalışmışlardır. Osmanlılar devrinde diğer bir değişik durum da, hutbelerin tamamen Arapça okunması durumudur.³⁰ Osmanlılarda "kürsü şeyhliği" diye adlandırılan bir müessese bulunmakta idi. Cuma vaizi denilen 1726-27'de "selâtin şeyhliği" şeklinde değiştirilen kürsü şeyhlerinin en önemli görevleri Cuma namazı sırasında hatip tarafından Arapça olarak okunan hutbeyi namaz bitimindeki vaazları esnasında cemaate "izah ve telkin" etmektir. Fakat bu uygulama içerisinde bulunan dönemde, oldukça gevşemişti ve zaten tatbikatta bulunulsa bile ancak az sayıda Müslüman'ın istifadesine imkân verebilecek kısmi bir çözümdü.³¹ Özellikle Osmanlılar döneminde son zamanlarda medreselerin yetersizliği, din adamlarının azalmasına ehliyetsiz kişilerin imam-hatip olarak cami hizmeti görmesine sebep olmuştur. Bu dönemde Müslümanların hayatında hutbe ve vaazlar çok sönük kalmıştır.³²

XIX. yüzyıl başına kadar vaizler ve hatipler daima toplumun aydın kesiminden olmuşlardır.³³ XIX. yüzyılın sonlarına doğru "hutbe" meselesine eğilen aydınlar da artmıştır. Mesela, Ali Suavi'nin; hutbeleri, halka gitme ve Tanzimat'la başlayan modernleşme çabalarında bir araç olarak kullanılmasının yanında, hutbelerin özellikle şekline önem verilerek makamla okunup ancak, muhtevalarına hiç dikkat edilmediği ile ilgili 1870'ler de çıkan bir yazısı vardır.³⁴ 1900 yıllarında memlekette misyonerlik

²⁹ Baktır, a.g.m., s. 427.

³⁰ Doğdu, a.g.e., s. 37.

³¹ Doğan, a.g.m., s. 499.

³² Doğdu, a.g.e., s. 37.

³³ Bilgin, a.g.e., s. 144.

³⁴ Doğan, a.g.m., s. 500.

faaliyetleri arttığından vaizlik ve hatiplik görevlerinin daha ciddi olarak ele alınması gerektiği anlaşılmış ve din adamı yetiştirmek üzere okullar açılmıştır.³⁵

1876 Anayasasının 7. maddesinde padişah adına hutbe okunması onun hâkimiyet hakları arasında sayılmıştır. Ancak son halife Abdülmecit'in sürgün edilmesinden sonra Cumhuriyet hükümeti ve İslâm milleti adına dua edilmeye başlandı. TBMM. yönetimi zamanında hutbenin dili konusunda değişiklik yapıldı ve ilk olarak 24 Kasım 1922 tarihinde Abdülmecit'in TBMM tarafından hilafet makamına seçilmesinden sonra murahaslar heyeti başkanı Müfit Efendi tarafından Fatih camiinde Türkçe hutbe okundu. 5 Şubat 1932 tarihinde hutbenin dualar da dahil tamamı Türkçe okunması uygulaması başlatılmakla birlikte bu uygulamaya daha sonra son verildi.³⁶

Hz Peygamberin hicret esnasında Medine yakınlarında Salim b. Avfoğullarına ait Ranuna vadisinde öğle namazı vaktinde arka arkaya iki hutbe okuyup, ilk Cuma namazını kıldığından³⁷ bu yana yüzyıllardır İslâm aleminde cuma hutbeleri okunmaktadır. Hutbelerin genelde Arapça söylenmesi uygulaması mevcut iken, Türkiye'de Türkçe anlatımla icra edilmektedir³⁸. Bugünkü hutbe uygulaması tamamen Türkçe değildir. Başlangıçtaki hamd, salavat, giriş, konu ile ilgili bir ayet ve hadise yer verilen bölümü Arapça'dır. Türkçe hitap yapıldıktan sonra, Türkçe hitabın arkasındaki ayet ve hadis, bitiriş ve ikinci hutbe kısımları Arapça'dır. Türkçe kısım haricinde okunan Arapça kısımların çeşitli şekilleri peygamberden rivayet olmakla birlikte, genelde yurdumuzda bir-iki şekli yaygın olarak görülmektedir. Ayrıca hutbenin hamd ve teşehhüsüz olmayacağını ifade eden hadisler de vardır.³⁹

Günümüzde okunan hutbelerde Peygamberimiz zamanında olmayan bir şekilcilik hâkimdir. Hatip minbere yönelirken, minberin önünde, basamakları çıkarken ve çıkacağı en son basamakta çeşitli dualar okur. Üç, beş, yedi, gibi basamaklarda durulur. Hatip minbere oturduğunda müezzinin okuduğu ezan dinlenir. Akabinde hatip hamd, salâvat, teşehhüt ve bir ayet ve hadisin Arapçalarını okuyarak hutbesine başlar. Türkçe hitapta bulunur. Yine bazı Arapça ifadelerle birinci hutbe bitirilir. Arada hatip

³⁵ Doğdu, a.g.e., s. 37.

³⁶ Baktır, adı geçen makale, s.428.

³⁷ Lings, Martin, Hz. Muhammet'in Hayatı (Çev.Nazife Şişman), İnsan Yay., İst., 2000, s. 175.

³⁸ Wensick, A. J., "Hutbe" Mad., İslâm Ansiklopedisi, MEB, Yay., İst. 1988. s. 620.

³⁹ Ebu Davud, Sünen, "Salat", 229, s. 1097, 1098.

oturarak içinden dua eder. İkinci hutbeye yine hamd ve salavatla başlar Ahzab sûresinin 56. ayeti kerime de “ Şüphesiz Allah ve melekleri peygamber Muhammed (sav) överler; ey inananlar! Siz de onu övün ve esenlik dileyin” ayeti ve salli-bârik duaları okunur. Daha sonra Hulefa-i Raşidin’e ve diğer İslâm büyüklerine, İslâm’ın muzafferiyetine, sıhhat ve selamete Arapça ve çoğu zaman gizli olarak dua edilir. En sonunda Nahl sûresinin 90. ayeti ile “Muhakkak sûrette Allah cc. Adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla bakmayı emreder. Her türlü fenalığı, fuhşiyatı yasak kılar tutasınız diye bu şekilde öğütte bulunur.” diyerek özet bir anlatımla dinin özü aktarılmış olarak hutbe tamamlanır. Hutbenin sonunda okunan bu ayet ilk defa Ömer b. Abdülaziz’in hilafete geçmesi ile Hz. Ali’ye sövgü ifadelerine karşı konmuş o dönemden günümüze devam ede gelmiştir.⁴⁰

D. DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI VE HUTBELER

Hutbe okuma İmam-hatiplere verilmiş bir görev ve yetkidir. Burada istenen şey DİB veya müftülüklerce hazırlanan veya imam-hatip tarafından hazırlanıp, müftülükçe tetkik edilerek okunması uygun görülen hutbenin usulüne uygun olarak okunmasıdır. DİB merkez ve taşra teşkilatı görev ve çalışma yönergesinin 65. maddesi ise şöyledir:⁴¹

Madde 65: İmam-Hatipler, Cuma ve Bayram Hutbelerinde şu hususlara dikkat ve riayet ederler:

Günün ve çevrenin ihtiyaç ve şartları dikkate alınarak bir konu seçilir.

Seçilen hutbe önceden birkaç defa okunur

Sarık ve cüppe giyilerek minbere çıkılır, hutbe usulüne uygun olarak makamsız ve tegannisiz okunur

Hutbede el, kol hareketlerinden kaçınılır, ses tonu cemaatin durumuna göre ayarlanır.

Hutbeler, samimi, duygulu, dini heyecan verici, ölçülü, uyarıcı, yapıcı, eğitici, sevdirci, müjdeleyici, dini yasaklardan sakındırıcı, yanlış inançları düzeltici ve düşündürücü olur.

⁴⁰ Armaner, Neda, Hitabet ve Dini İrşad Üzerine, Ayyıldız Mat., İst., 1962, s.150.

⁴¹ DİB Merkez ve Taşra Teşkilatı Görev ve Çalışma Yönergesi, Ankara, 1985, 65, madde, 2.bendi.

Hutbelerini kendileri hazırlayan hatipler aşırı kırıcı, hissi sözler ile şahsiyet ve siyaset yapmaktan, milli ve dini birliği zedeleyici sözlerden sakınırlar.

Mevsim ve çevre şartları da dikkate alınarak, hutbenin tümü itibari ile işgal edeceği zamanın cemaati bıktırmayacak bir ölçüde kısa tutulmasına dikkat edilir.

Bu genelgeden sonra 27.7.1989 gün ve 74 numaralı genelge de toplumu din konusunda aydınlatan irşat hizmetlerini konu edinmekle birlikte hutbe hazırlama ve okumanın sorumluluğunun kime ait olduğunu ve hutbe hazırlarken uyulması gereken hususları içermektedir. Biz genelge içerisindeki hususları konumuzla ilgili olanları özetleyerek sunmaya çalışacağız. Buna göre ilgili maddeler aşağıya çıkarılmıştır.

4. Madde: Toplumu din konusunda aydınlatma görevi yerine getirilirken, hutbe okuyan görevlilerce aşağıdaki hususlara dikkat etmeleri önceden hatırlatılacaktır. Hutbeler yakından izlenecek bu hususlara dikkat etmeyenler hakkında tahkikat yapılacaktır.

Hutbede dini bütünlüğü, milli birlik ve beraberliği güçlendirecek konulara ağırlık verilecek

Hutbede samimi, duygulu, toplumun içinde bulunduğu manevi hastalıkları tedavi edici, ölçülü, yapıcı, uyarıcı, teşvik edici, sevdirci ifadeler kullanılacak, bıktırıcı ve mesnetsiz sözlerden dini ve ilmi kesin bilgilere uymayan görüşlerden kaçınılacak

Hutbelerde konu dışına çıkılmayacak iç ve dış politika konularına kesinlikle girilmeyecektir.

5. Madde: Hutbe okuyan görevliler okuyacakları hutbeleri öncelikle Başkanlıkça yayımlanan ve Başkanlığın incelemesinden geçen metinlerden seçeceklerdir. Çeşitli kişiler tarafından hazırlanmış olup Başkanlığın incelemesinden geçmemiş metinlerle, imam-hatiplerin bizzat hazırlayacakları hutbeler ise ilgili müftülüğün izin ve sorumluluğu altında okunabilecek, irticalen hutbe iradı kesinlikle önlenecektir.

7. Madde: Hutbe konuları her ay müftülükçe mahalli şartlar göz önüne alınarak tespit edilerek, imam-hatiplere bildirilecek. Müftülükçe bildirilenin dışında bir konuda hutbe okunmayacaktır.

8. Madde: Yetkisiz kimselere hutbe okutturulmayacaktır.⁴²

Bu genelgeler sonrası ortaya hazırlık bakımından üç farklı kaynaktan hutbe hazırlanabileceği ortaya çıkmıştır.

Konuları müftülükçe belirlenen, imam-hatiplerin kendilerinin hazırlayıp, amirlerince kontrol edilen hutbeler,

Diyanetçe tavsiye edilen, Başkanlıkça yayınlanan veya Başkanlığın incelemesinden geçen hutbe kitapları vasıtası ile oluşan hutbeler. Her ay Diyanet Aylık Dergide yayınlanan hutbeler,

Olağanüstü durumlarda ya da önemli gün ve gecelerde üzerinde değişiklik yapılmadan aynen okunmak üzere gönderilen hutbeler,

26.10.1993. gün ve 1523 sayılı yazı gereği imam-hatiplerce hazırlanıp, yarışma usulü ile belirlenmesi istenen hutbeler:

1523 sayılı yazıda amaç, “İmam-hatip ve vaizlere araştırmaya dayalı mahalli ihtiyaçlara cevap verebilecek nitelikte hutbe alışkanlığı kazandırmak ve kendisini yetiştirmek isteyen din görevlilerine şans tanımak ve onları çalışmaya teşvik etmek düşüncesidir. Buna göre:

Hutbeler, çevre şartları, mahalli problemler ve ihtiyaçlar dikkate alınarak müftülüklerce açılacak din görevlileri arasındaki yarışma ile belirlenecek

Her ay mutat toplantılarda müftülüklerce belirlenecek konular görevlilere duyurulacak ve hutbe hazırlamak için yeterli süre verilecek.

74 nolu genelgede yer alan hutbe hazırlama konusundaki bilgiler görevlilere duyurulacak görevliler bu esasların dışına çıkmayacak

Din görevlilerince hazırlanan hutbeler müftülüklerine teslim edilecek. İl Müftüsü başkanlığında oluşacak komisyonda ilçelerden birinci olarak seçilen hutbeler arasından ileriki aylarda okunmak üzere hutbe birincileri seçilecek

⁴² DİB Mevzuatı, Araştırma Planlama Kurulu Daire Başkanlığı, 27.7.1989 gün ve 74 nolu genelge, Ank, 1989.

Başarılı ilk dört hutbe bir sonraki ayın Cuma günlerinde tüm camilerde okunacak

Her ilde birinci gelen hutbeler, Diyanet Dergisinde yayınlanmak üzere başkanlığa gönderilecek

Her ay illerde dereceye giren hutbe sahipleri müftülük imkanları ile ödüllendirilecektir.⁴³

Bu yazıdan sonra gerekli ilgi sağlanamaması üzerine 30.11.1994 gün ve 1531 nolu yazı gereği hutbe hazırlamada güçlük çeken müftülüklere yardım amacı ile Diyanetçe gönderilen hutbeler:

Adı geçen yazı gereği il bazında konuları tespit edilip, din görevlileri arasında yarışma sonucu hazırlatılan ve çoğaltılıp tüm il ve ilçe müftülüklerine dağıtılan hutbe uygulaması rağbet görmemiştir. Hutbeler, DİB'in yayın organlarında yer alan hutbelere seçilen ve her ay DİB'çe gönderilen hutbelerin çoğaltılıp dağıtımı ile hutbe temini sağlanmıştır.

DİB'in en son olarak hutbe hazırlama ile ilgili yazısının konusu hazırlanan hutbe metinlerinin, cemaatimizi yakından ilgilendiren konuları içermesi, mahalli sıkıntılara ışık tutarak dini hayata canlılık getirmesi, yeni bir metotla hutbe yazımının yaygınlaştırılması, sosyo-kültürel açıdan önem arz eden konularda hutbe mevcudunun arttırılması böylece irşat hizmetlerine yeni bir katkının sağlanması.

Bu proje ile her ilde hutbe yazma ekipleri oluşturulması, bu ekiplerin yapacağı çalışmaları denetlemek üzere Hutbe İnceleme ve Değerlendirme Komisyonu oluşturulması, bu suretle daha zengin bir hutbe yazım kaynağına sahip olunması ve çeşitli konularda, illerin sosyo-kültürel yapısını da dikkate alarak hazırlanmış olan bu metinlerden bir Hutbe arşivi oluşturulması gibi amaçları taşımaktadır. Bu yazıda diğer yazılardan farklı olarak il müftüsünün görüşü alınarak, İlahiyat Fakültesi öğretim üyeleri, emekli müftü, vaiz ve din görevlileri, İmam Hatip Lisesi müdürleri, meslek dersleri, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri ile de görüşülür. Bunların görüşleri

⁴³ DİB, Din Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, 26.10.1993 gün ve 1523 nolu yazısı.

alınır ve gerekirse hutbe yazmaları istenir.⁴⁴ Din alanında bilgi ve becerisi olan bütün kesimlerin katılımları ile hazırlanacak hutbe hazırlaması gerçekten çok verimli olacaktır. Anket sorularımızda hutbelerin kim tarafından hazırlanmasını istersiniz sorusunun cevap seçeneklerinde olmamasına rağmen ankete katılanların bir kısmı Hutbenin; DİB, imam-hatip, ilahiyat Fakültesi öğretim görevlileri ve halk temsilcilerinden oluşan bir heyet tarafından hazırlanmasını istemişlerdir. Fakat bu yönde herhangi bir uygulama yoktur.

Hutbe yazma ekipleri ilgili yazıda hutbe metinlerinde ağırlıklı olarak aşağıdaki amaçları göz önünde bulundurlar:

Hutbeler, toplumu din konusunda aydınlatıcı, gönülleri okşayıcı, sevdirci, sevindirici, ve kolay anlaşılır bir üslup içerisinde hazırlanır. Kırıcı, usandırıcı ve zorlaştırıcı ifadeler kesinlikle yer verilmez.

Hutbelerde bulunulan sosyal durum ve dini özellikler göz önünde bulundurulur. Hutbelerde, ülke ve bölge halkının dini açıdan ihtiyaç duyduğu hususlara yer verilir.

Hutbelerde kardeşlik, birlik ve beraberlik, yardımlaşma, karşılıklı sevgi ve saygı gibi dinimizin öngördüğü ahlâki değerlerin korunması teşvik edilir. Fert ve Toplumun bünyesini sinsice semiren zararlı alışkanlık, davranış ve anlayışlardan uzak kalınması telkin edilir.

Fert ve Toplumun, maddi ve manevi açıdan daha iyi bir düzeye gelebilmesi ancak eğitim ve öğretimle sağlanacağından, kız ve erkek çocukların iyi bir eğitim almaları gerektiği ve onların çeşitli zararlı akımlara kapılmaktan ancak bu suretle korunabilecekleri, Kur'ân ve Sünnetin ışığında işlenir.

Son zamanlarda bazı yörelerde artma eğilimi gösteren intihar olayları, cinsel sapmalar ahlâki çöküntüler gibi kötü gelişmelerin acı sonuçlarına dikkatler çekilir, manevi boşluklardan kaynaklanan bu çöküntülerin, fert ve toplum için bunalımlara sebep olacağı hutbelerde anlatılır.

İslâm'la terör ve şiddetin bağdaşmayacağı vurgulanır.

⁴⁴ DİB, Din Hizmetleri Dairesi, 23.08.2002 tarih ve B.02.1.DİB 0.12.00.01/015-682 sayılı yazısı

Buldukları bölge insanının dini bilgi düzeyi ve yaşantısı hakkında bilgiler edinilir. Halkın dini açıdan ihtiyaç duyduğu konular tespit edilip eğitici bir üslupla anlatılır.

Ulusal, bölgesel ve yerel yayın organlarındaki dini içerikli programlar hakkında cemaatin izlenimleri tespit edilir.

Camilerde yapılan vaaz ve hutbelerle alakalı cemaatin izlenimleri tespit edilir. Yanlış kanaatler varsa düzeltilir.

Toplum hayatında görülen sıkıntılara karşı halkın sabır ve manevi direncini besleyecek hutbeler hazırlar.

Hazırlanan bu genelgeler DİB'nin hutbe yolu ile halkı eğitime konusunda etkili olacak metodu arayış içerisinde olduğunu göstermektedir. Fakat uygulamaya baktığımızda genelgelerin yayınlandığı tarihlerde hutbe hazırlama konusunda bir hareketlilik gözlenmiş katılım sağlanmış olmakla birlikte zamanla bu uygulamalar yerini yeniden Diyanet dergisi ve İnternet adresinden yayınlanan Başkanlıkça hazırlanan hutbelerin okunması şeklinde devam etmektedir.

E. HUTBE YOLU İLE DİN EĞİTİMİ

Eğitim, terbiye sözcüğünün karşılığı olarak kullanılmaktadır. Terbiye ise Arapça bir kelime olup, “ رب ” kökünden gelmektedir. Rab aynı zamanda Allah'ın terbiyeciliğini ifade eden bir sıfatıdır. Terim olarak eğitim, Türkçe bir kelime olup, eğmek kökünden gelmektedir. Kelime insanı için kullanıldığında insanın davranışında kendi isteği ile veya zorla değişiklik meydana getirilmesi anlamı taşır.⁴⁵ Değişiklik kişinin kendi yaşantısı sonucu olması, kasıtlı olması ve neticede istenilen bir değişiklik meydana getirmesi anlamlarını tanımdan çıkarabiliriz. Bu olay aynı zamanda bir etkileşmeyi, insanların birbirleri ile olan iletişimini de ortaya çıkarmaktadır.

Cuma ve Bayram hutbeleri ile dinin emir ve yasakları, kuralları, ahlâki öğretileri müntesiplerine verilmeye çalışılmaktadır. Diğer bir husus, eğitim olayının bir süreç içerisinde ve bireyin mevcut durumu ile yetersiz kabul edilmesidir. Eğitime

⁴⁵ Oğuzkan, A. Ferhan, Eğitim Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yay. AÜ Basımevi, Ank., 1974, s. 61.

duyulan ihtiyaç bireyin mevcut davranışları ile istenilen davranışları arasındaki farktır. Örneğin camideki vaaz ve hutbeye yeni başlayan bireyin orada öğrendikleri ve hayatına geçirdikleri ile eski hayatı arasındaki fark bu tür eğitime olan ihtiyacı göstermektedir. Yakın bir terim olarak sık sık karşımıza çıkan öğretim ise, eğitim işinin düzenli çalışmalarla, planlı ve kontrollü bir şekilde kurumlaştırılmış şeklidir.⁴⁶

Hz. Peygamberin hayatı boyunca îrât ettiği hutbelerin tamamı tebliğe, dolayısıyla öğretime araç olmuştur. Öğretmek söz konusu olduğunda, öğretici ile öğrenen kitle arasında iletişim olması kaçınılmazdır. Karşılıklı iletişim olmadan ne öğrenme ne de buna paralel olarak eğitim gerçekleşebilir. İletişim davranışlarda değişiklik meydana getirmeyi amaçlayan bilgi alışverişidir.⁴⁷ Eğitimin vazgeçilmez unsuru iletişimdir. Toplum istedik hedeflerine eğitim iletişimi sürecini eğitim ve iletişimin gerçekleştiği belli başlı kurumlar içinde örgütleyerek ulaşabilir. Yaygın din eğitiminin bir parçası olan hutbeler için ise bu kurum camilerdir.

Her şeyden önce yapılacak din eğitimi kişilerin inandığı dinin eğitimi olacaktır. Nötr bir din eğitimi dinin özüne uymamaktadır.⁴⁸ İlk emri “Oku!” olan⁴⁹ ve bilenlerle bilmeyenleri bir tutmayan⁵⁰ İslâm dini için eğitiminin önemi çok büyüktür. İslâm’ın ilk dönemlerinde Peygamber efendimiz tarafından yapılan eğitim faaliyetinin bir parçası olan hutbeler, günümüzde de peygamberin temsilcileri olmaları gereken din görevlileri tarafından icra edilmektedir ve zorunlu olarak din eğitiminin bir parçası olmak durumundadır. Hiçbir fikir, felsefe, ideoloji, dinin yerini tutamaz ve onun yaptığı tesiri yapamaz. Her ideoloji fikir sahasında kalır. Ferdin sofrasına, yiyip içtiklerine, yatağına, alışverişine nüfuz edemez. Din ise, günlük işlere kadar girerek ferdi kuşatmıştır. Ona kuvvet kaynağı olmuştur. Bu kuşatıcı saha kendine has bir karakter taşır. İnsanda istenilen yönde geliştirilmeye çalışılan davranış, tutum değiştirme faaliyeti, dini bir faaliyet ise bu din eğitiminin kapsamına girer. Cami cemaatinin hutbenin mesajı ile istenen yönde davranış değişikliği geliştirilmesi istenmektedir.

⁴⁶ Bilgin, a.g.e., s.10.

⁴⁷ Bilgin, a.g.e., s.53.

⁴⁸ Bilgin, “Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri”, AÜİF Dergisi, C.24. Ank. 1981, s.476.

⁴⁹ Alak, 1.

⁵⁰ Zariyat, 9.

Tutum, bireyin kendini ya da çevresini herhangi bir konu, obje ya da olaya karşı deneyim, motivasyon ve bilgilerine dayanarak örgütlediği bilinçsel, duygusal ve davranışsal eğilimidir.⁵¹ Buna göre dini tutum gücü, dini bilgi, dini inanç, dini duygu ve davranış öğelerinin gücüne bağlıdır. Dini tutumu meydana getiren bu öğelerin her biri ne kadar güçlü ise o kişinin dini tutumu o kadar güçlüdür. Bu gösteriyor ki verilen eğitim tutumu değiştirici nitelikte olmalıdır. Tutum değişmedikçe faaliyet sıradan, bayağı bir faaliyetten öteye geçemez.

Din eğitimi almış bir kimsenin dini tutumunun, din eğitimi almamış bir kimseye göre olumlu yönden daha güçlü olması gerekir. Din eğitimi yoluyla dini bilgi verilmeyen toplum bireylerinin dini tutum düzeylerinin düşük ya da olumsuz yönde olduğu görülebilmektedir.⁵² Bilişsel ve duygusal öğeleri güçlü olan dini tutumların, bu öğeleri zayıf olanlara göre dini davranışları ortaya çıkarması ve yapması eğilimi daha fazladır. Güçlü tutumlar, güçlü davranışlar ortaya koyarlar. O halde tutumları denetleyerek güçlendirmek verilen eğitimin tezahürü için şarttır. Şu halde hutbenin hedefi, bireyin davranışlarını düzenleyen tutum eğiliminin istenilen yönde değiştirilmesi olmalıdır.

Eğitim sürecinde öğretmen verici, öğrenci alıcı durumundadır. Öğretmen muhtevayı (mesajını) başta sesi olmak üzere çeşitli görsel ve işitsel araçlarla, değişik yöntemlerle öğrenciye ulaştırır. Hutbeyi bu yönden ele alacak olursak, öğretmenin yerini imam-hatip, muhtevanın yerini hutbenin konusu, öğretimin yerini hutbe, öğrencinin yerini de cemaat alır. O halde sağlıklı bir eğitim ve iletişim sürecinde uygulanması gereken hususların, imkânların elverdiği ölçüde, cami hutbe-eğitiminde de uygulanması gerekir dersek yerinde olacaktır. Bireyin din eğitimi ve öğretim yoluyla aldığı din eğitimi bilgileri onun dini tutumunu oluşturmasını ve geliştirmesini sağlar. Dini tutuma biçim veren faktörlerden biri de dini bilgilerin mahiyetidir. Bu nedenle sağlıklı ve olumlu dini tutum geliştirmede gerçek dini bilgilerin verildiği bir din eğitiminin gerekliliği ortadadır.⁵³ Hutbe eğitim süreci de muhakkak buna uyacaktır.

⁵¹ İnceoğlu, Metin, Tutum-Algı-İletişim, Verso Yay., Ank., 1993, s.15.

⁵² Kaya, Mevlüt, Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum, Etüt Yay. Samsun, 1988, s.54.

⁵³ Kaya, a.g.e., s.5.

Eğitim süreci olarak hutbeyi değerlendirirken bu faaliyet içerisinde yapılacak olan hususları iyi bilmek gerekir. Her Şeyden önce bir konuşma yapılacağı zaman Şu soruları sormamız gerekir:

Kim KonuŐacak? (Kaynak)

Kimlere KonuŐacak? (Muhatap)

Nerede KonuŐacak? (Konuşulacak Mekan)

Niçin KonuŐacak? (Amaç)

Ne KonuŐacak? (Konu)

Nasıl konuŐacak?(Hitabet Şekli / Yöntem)

Konumuz olan Cuma hutbesine tatbik edersek, konuşan cami görevlisi veya İmam-hatip olacaktır. Burada hatibin Őahsiyeti, kılık kıyafeti, işini bilmesi, ihlas ve samimiyeti, söylediklerini yaşaması ön plana çıkmaktadır. Cemaatimiz hatibi yakından tanımasa da bu özelliklerini görebilmesi hiç zor olmamaktadır. Bu noktada hatibin çok önemli fonksiyonu vardır ve işin büyük bir kısmı onun üzerindedir. Mesleğin teorik kısmını öğrenmek yetmemekte, pratiğini yapmak, daha öğretici olmaktadır. Çoğu kimse mesleğini icra ederken öğrenmektedir.

Konuşulacak kimseler olan camii cemaatinin durumuna gelince, işin zorluğu biraz daha kendini göstermektedir. Çünkü camideki cemaat; yaş, eğitim ve kültür farklılıkları içermektedir. Alanında en yetkili profesörden okuma yazma bilmeyene kadar herkes, çeşitli meslek grupları, çeşitli sosyal sınıfları ve farklı kültür yapısına sahip insanları aynı mekanda ve zamanda eğiteceğiz. Hepsinin ayrı ihtiyaçları, ayrı anlayış ve kavrayış seviyeleri var. Okunan hutbe camiye gelen tüm cemaatin istifade edeceği tarzda bir metin olmalıdır.

Konuşmanın yapılacağı mekan olarak seçilen yer hutbe sürecinde cami ve onun minberidir. Bu mekn Allah'ın buyruklarının insanlara ulaŐtırıldıđı önemli bir merkezdir. Olay bu yönü ile de düŐünülüp, görevin ağırlığı hissedilip gerekli ciddiyet ve hassasiyet gösterilmelidir. Meknın kendisi ile alakalı olarak temizliğine önem verilmesi, kulağa hoş gelen, düzenli bir ses sistemi kurulması, yaz ve kiŐ mevsimlerinin Şartlarına göre hazırlanması ve dıŐarıda namaz kılabilcek cemaatin durumunun da

düşünülmesi gerekir. Çünkü eğitim faaliyetinin, eğitim yapılan çevre ile ilgili sıkı bir ilişkisi olduğu unutulmamalıdır.

Hutbede amacın belirlenmesi de önemlidir. Genel olarak hutbenin amacı Müslümanların dini bilgilerini geliştirmektir. Özel amaç ise her hafta okunmakta olan hutbe konusunun işlenmesidir. Hutbenin konusunu belirlemek her şeyden önce camideki cemaatin ihtiyacını belirlemekle doğru orantılı olmalıdır. Her çevrenin ihtiyaçları farklılık arz etmektedir. Bugün konular daha çok DİB ve mahalli müftülüklerce belirlenmektedir.

Konu cumanın önündeki haftadaki önemli bir günü geceyi ele alabileceği gibi, cemaatte görülen umumi bir hatayı ve eksiği gidermeye, genel aktüalitedeki bir konuya açıklık getirmeye yerine göre önemli bir hususun duyurulmasına ayrılabilirdir. Bunun tespiti büyük ölçüde imama düşmektedir.

Konunun tespitinden sonra konunun hazırlanmasına geçilir. Önce konu ile ilgili gerekli dokümanlar tespit edilir. İlk başvurulacak kaynak Kur'ân ve hadis külliyatıdır. Konunun Kur'ân ve hadisteki geçiş şeklinin tespitinden sonra gerekiyorsa tefsir ve yorumlarına bakılır. Konunun özelliğine göre dini kaynaklara, hatta güncel bir konu ise günlük gazete ve mecmualara bakılır. Toplanan doküman bir kompozisyon haline getirilir. Kompozisyondaki giriş, gelişme, sonuç bölümlerine, dilbilgisi ve ifade kurallarına dikkat edilir. Zamanın kısıtlı olmasından dolayı metinden çıkarılacak yerler tespit edilmelidir. Artık iş metnin hitabet kurallarına uygun olarak sunulmasına kalır. Bundan önce birkaç provasının yapılması da gerekir. Elimizdeki metin hazır metin veya önceden okuduğumuz bir metin de olsa tekrar gözden geçirmek ve bir provasını yapmak gerekir.

Konuşmanın metodu daha çok pasif metot sayılan anlatımdır. Anlatma geleneksel bir öğretim metodu olup, öğreticiye daha çok etkin olma zorunluluğu getirir. Bu metotta muhatap edilgen durumda olduğundan uzadığında sıkıcı olur ve ilgi azalır. Fakat kısa zaman zarfında kullanılacağından ve konuşmaya en uygun yol olduğundan hutbede, anlatımdan başka metot düşünülemez. Peygamberin hutbelerinde soru cevap metodunun da kullanıldığı görülmektedir. O günün şartlarında soru cevap metodunun

mekan olarak, cemaatin adedi olarak Anlatım metodunun zayıf yönleri dikkat ve iyi hazırlanma ile giderilebilir.

Hutbe; metinli konuşma ve metinsiz (irticali) konuşma diye şekil bakımından da iki kısma ayrılır. İrticali konuşma en etkili şekil olsa da hutbe esnasında hatip de kısa bir şema ve notun olması gerekir.⁵⁴

F. GÜNÜMÜZDE OKUNAN HUTBE KONULARI

Günümüzde camilerde okunan hutbelerin büyük bir kısmı DİB’ce hazırlanmaktadır. Bu nedenle günümüzde okunan hutbelerin konularının tespitinde DİB’ce hazırlanan ve okunmak üzere Türkiye genelinde Diyanet Dergisi ve Diyanet İnternet sitesi yoluyla imam-hatiplere ulaştırılan hutbelere 2001, 2002, 2003 yıllarında din görevlileri tarafından camilerde okunan hutbe konularını işlenmiş oldukları için her yılı bir uygulama dönemi kabul ederek, uygulama dönemleri başlığı adı altında değerlendirdik.

1. Birinci Uygulama Dönemi Konuları

İtikadi alanla ilgili; dolaylı olarak değinilen “ İbadetler Allah için yapılır, örnek insan Hz. Peygamber” konulu hutbeler dışında iman ve itikat ağırlıklı konular 2001 yılında işlenmemiştir.(Allah’a İman, Peygamberlere iman, Meleklerle İman, Ahiret iman v.s.)

İbadet alanında; “Hac, Kurban, Cuma Namazı ve Önemi, Miraç ve Namaz, Orucun Hikmetleri, Zekât İbadeti, İbadetin Anlam ve Önemi, İbadetler yalnız Allah için yapılır, Amellerin Özü İhlâs” konulu hutbeler okunmuştur.

Önemli Gün ve Gecelerle ilgili olarak; “Kurban Bayramı, Ramazan Bayramı, İslâm’da Şehitlik ve Çanakkale Zaferi, Hicret, İstanbul’un Fethi, 30 Ağustos Zafer, Mübarek vakitler ve Bereketli zamanlar, Berat Kandili, Kadir Gecesi, Ramazan Ayının Fazileti” gibi konular işlenmiştir.

⁵⁴ Armaner, a.g.e., s. 36.

Eğitim Öğretim ile ilgili olarak; “Çocuk Terbiyesi ve Sevgisi, Gençlik Büyük bir Nimettir, İslâm’da Okuyup Yazma ve Eğitimin Önemi, Kur’ân-ı Okumak Anlamak ve Yaşamak, Çocuklarımız ve Eğitim” isimli konular işlenmiştir.

Dini İçerikli Sosyal Konularla ilgili olarak; “Dünya ve Ahiret İçin Çalışmanın Önemi, Evliliğin Önemi, Rüşvet ve yolsuzluk, İslâm’da Kadın Hakları, İslâm’da Din ve Vicdan Hürriyeti, Kâinat ve İnsan, Çalışmanın Önemi, İslâm’da Evlenme ve Düğün Adabı, Türk Lirası Milli İtibarımızdır, İş Hayatında Sevgi ve Güvenin Önemi, İslâm’da Terör Yoktur, Camilerimiz ve Diyanet Hizmetleri, Dinimizde Temizlik, Komşularımıza Karşı görevlerimiz” konuları işlenmiştir.

Muamelatla ilgili konulara yer verilmemiştir.

2. İkinci Uygulama Dönemi Konuları

İtikadi alanla alâkalı olarak; “Allah’a Hamd ve Şükür, Ahiret Hayatına Hazırlık, Hz. Peygamber Sevgisi, Ebediyet Yolcusunu Uğurlarken, Fal ve Falcılık, Cennet ve Cennetliklerin Özellikleri” konuları işlenmiştir.

İbadet alanında; “ Hac, Kurban Kesmenin Sosyal Hayattaki Önemi, Namazın Önemi, İbadet Eden Mutlu Olur, Huzur Kaynağı Dua ve İbadet, Orucun Hikmetleri, Zekât ve Sadaka, Kazandıklarımızı devam ettirelim” konuları işlenmiştir.

Ahlaki alanda; “ Utanma Duygusu, Sarhoşluk Veren Maddeler Haramdır, İsrâf, Yaşlılara Saygılı Olalım, İslâm’ın Engellilere Bakışı, İslâm’da Güzel Ahlak, Dili Muhafaza Etmek, Yalanın Fert ve Topluma Zararları, İslâm da Hoşgörü, Sigara ve Zararları, Müslüman Güvenilir İnsandır, Günahlardan Sakınmak, İslâm’ın Engellilere Bakışı, Kâinattaki İlâhi Dengeyi Koruyalım, Toplumu Kirleten Günah Riyakârlık, Tövbe” konuları işlenmiştir.

Önemli Gün ve Gecelerle ilgili olarak; “ Kurban Bayramı, Hicret, İstanbul’un Fethi, 30 Ağustos Zafer Bayramı, Üç Aylar ve Regaip Kandili, Beraat Kandili, Cumhuriyet Bayramı, Kur’ân Ayı Ramazan, Kadir Gecesi, Ramazan Bayramıyla gelen Sevgi ve Kardeşlik” konuları işlenmiştir.

Eğitim ve Öğretimle ilgili olarak; “Gençliğin Önemi, Çocuklarımızla ilgilenelim, Gençliği tehdit eden Zararlı Alışkanlıklar ve Akımlar” konuları işlenmiştir.

Dini İçerikli Sosyal Konularla ilgili olarak; Milli ve Dini Değerlerimiz, Doğal Hayatı Korumak, Depremden Korunmak, İslâm’da Kul Hakkı ve Çalışanların Sosyal Güvenliği, Kabir Ziyareti ve Mezarlıkların Korunması, Evlilik Büyük Bir Nimettir, İslâm’da Çalışma, Cami ve Cemaatin Önemi, Evlilik Müessesesi ve Ailenin Korunması” konuları 2002 yılında işlenmiştir.

3. Üçüncü Uygulama Dönemi Konuları

İtikadi alanda; “İslâm Tevhit Dinidir, Meleklerle İman, Allah İçin Sevmek, Kur’ân’ı Okumak, Anlamak ve Yaşamak, Kur’ân Sünnet Bütünlüğü, Ahirete İman, Kur’ân’ı Okumak ve Anlamak” konuları işlenmiştir.

İbadet alanında; “Hac, Cuma Namazının Fazileti, Namazda Tadili Erkan’a Riayet Etmek, Oruç, Oruç Nasıl Tutulur, Zekat ve Yardımlaşma, Hayırlımız Kur’ân’ı Öğrenen ve Öğretendir”

Önemli Gün ve Gecelerle ilgili olarak; “Çanakkale Geçilmez, İstanbul’un Fethi, Üç Aylar ve Regaip, Vatan Millet Devlet İlelebet, Miraç, Beraat Gecesi, Cumhuriyet Bayramı, Kadir Gecesi” konulu hutbelerle işlenmiştir.

Ahlaki alanda; “Müslüman Güvenilir İnsandır, İsrâf, İyiliklerde Kötülüklerde Karşılıksız Kalmaz, Selamlaşmak, Yalancı Şahitlik, İslâm’da Akrabalık İlişkileri, Ötüm Gerçeği, Yaşlılara Saygı Dinimizin Emridir, İslâm Kardeşliği, Bütün Davranışlarımız Kaydediliyor, Anne Sevgisi, Doğru Haber, Söz Söyleme Sorumluluğu, Üstünlük Takvadadır, Ticaret Ahlakı, Doğruluk Müslüman’ın Önde Gelen Vasfıdır, Kötülüklere Engel Olmak” konuları işlenmiştir.

Eğitim Öğretim alanında; “Din-Bilim İlişkisi, İslâm’da Çocuk Terbiyesi, İslâm ve Gençlik, Çocuklarımızı Eğitimden Mahrum Bırakmayalım” konuları işlenmiştir.

Dini İçerikli Sosyal Konular; “Milli ve Dini Değerlerimiz, Dinin Toplum Hayatındaki Yeri, Nikâh ve Düğünlerimiz, Seyahat ve İbret, İslâm’da Kadının Yeri,

Camilerimizin Dini Hayattaki Yeri, Engellilere Yardımcı Olmak Dini ve Milli Bir Görevdir, İslâm'da İnsan Hakları" konuları 2003 yılında işlenmiştir.

Görülmektedir ki her üç dönemde sosyal konuların ve ahlaki konuların ağırlıklı bir şekilde ele alındığı göze çarpmaktadır. Ayrıca muamelata yönelik bilgilendirmeye, fikhî konulara, ilmihal bilgilerine fazla değinilmediği dikkati çekmektedir. Bu tür konularla ilgili hutbeler de çok yüzeyseldir. Konu öğretme amaçlı değil yönlendirme amaçlıdır. Cemaat ise konu hakkındaki dini bilgileri ve hükümleri öğrenmek istemektedir. Önemli tarihi gün ve gecelere de her yıl aynı şekilde yer verildiği göze çarpmaktadır. Kandil geceleri hakkında zaten idrak edildiği gecelerde yeteri kadar malumat verilmektedir. Ayrıca Cuma Hutbelerinde bu konulara her yıl aynı şekilde değinmek cemaatin "*Konular her sene aynı şekilde tekrar ediliyor, hep bildiğimiz şeyler anlatılıyor*" eleştirisine maruz kalmaktadır.

Okunan konular içerisinde toplumun sorunu durumunda olan haramlar yeteri kadar yerini bulamamaktadır. Örneğin; faiz, hırsızlık, adam öldürme ve zina hakkındaki hutbelere bu uygulama dönemlerinde rastlanmamıştır.

Hutbenin konusu zamanın ihtiyaçlarına çevrenin sosyal ve kültürel şartlarına göre tayin edilmekle önem kazanmaktadır.⁵⁵

G. HUTBE KONULARININ SUNUMUNDA DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN YÖNTEM

Hutbede verilmek istenen fikirlerin düzenlenmesi ve geliştirilmesi hatibin gayesine, elindeki malzemeye ve hitap edilen dinleyicilere uygun olmalıdır. Bunun için konu cümlesi tespit edilmeli ve en uygun yere konulmalıdır. Konu cümlesi giriş bölümünün sonuna veya sonuç bölümünün hemen başlangıcına konulabilir.

Giriş bölümü genellikle iki bölümden oluşur: Dikkat malzemesi ve alıştırma malzemesi. Dikkat malzemesi konuşmanın metnine uymalı ve dinleyicilerin ilgisini çekmelidir. Bununla beraber ne kadar ilgi çekici olursa olsun, konu ile ilgili olmayan fikirler kullanılmamalıdır.

⁵⁵ Doğdu, a.g.e., s. 15-16.

Alıştırma malzemesi, dinleyicilerin fikirlerinin gelişmesini sağlayacak tarzda olan temel ve tarihi malzeme, sizin gayeniz, sizce önemli olan meseleler vs.⁵⁶

Hutbeyi bitirirken, kısa fakat tam bir özet konu cümlesi veya yerinde kullanılmak şartıyla, bir iktibas, cemaat açısından uygun olur. Konuşulacak zamanın % 15'ini girişe % 75'i temel fikrin geliştirilmesine ve %10'u da sonuca ayrılmalıdır. Böylece mesela, 10 dakikalık bir hutbede girişi 1,5 dakika mesaj ana fikrin geliştirilmesi 7,5 dakika ve sonuç da 1 dakika sürecektir.⁵⁷ Hutbenin bu çerçevede hazırlanıp sunulması cemaat üzerinde etkili olacaktır. İyi hazırlanmış bir hutbe metni, eğitim faaliyetin tesirli olması bakımından çok önemlidir.

Hutbe, Cuma toplantısı sayılan Cuma namazında Müslümanlara dini esasları öğretmek ve bir hafta içerisinde çevrede görülen olumlu olumsuz olaylar ve gelişmeler hakkında İslâmî görüşü minberden anlatmak ve cemaati aydınlatmak için okunur. Bu tarife dikkat edilirse, hutbede konu seçiminin ciddiyeti ve önemi anlaşılmakta güçlük çekilmez. Zira mahiyeti kavranan şeyin önemi de anlaşılmış demektir.

Haftada bir defa sınırlı dakikalar içinde her kültür seviyesinden insanın yer alacağı cami cemaatine faydalı olabilmek onlara bir hafta yetecek bilgiyi verebilmek her şeyden önce cemaatin ilgisini çeken bir konu seçmeye bağlıdır.⁵⁸ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hitabeti, muhatabın ilgi ve ihtiyaçlarını göz önüne alma açısından incelendiğinde, o zamana göre her çeşit imkan ve malzemenin değerlendirildiği görülmektedir.⁵⁹

Günümüz için örnek vermek gerekirse; Bir şehirde, bütün şehir halkının dikkatini üzerine çeken, tanınmış bir insanın ölümü olayı var. Aynı şehrin büyük Camii'nin hatibi dikkatleri üzerinde toplayan bu olayı görmezden gelerek, mesela "İlmin Önemi" hakkında bir hutbe okuyor. Şimdi düşünelim okunan hutbe güzel de olsa, daha başlangıçta yüzde ellinin üzerinde etkisizliğe hatip tarafından itilmiş olmaz mı? Ama bunun yerine hatibin mesela "Ölüm ve Ötesi" veya "Ahirete Hazır Olmak" konulu bir hutbe okuduğunu düşünelim. Tabii olarak cemaat henüz etkisinden

⁵⁶ Muallimoğlu, Nejat, Bütün Yönleriyle Hitabet, Avcıol Matbaası, İst., 1994, s. 112.

⁵⁷ Çakan, a.g.e., s. 37.

⁵⁸ Çakan, a.g.e., s. 37.

⁵⁹ Bilgin - Selçuk, a.g.e., s. 198.

kurtulamadığı o tanınmış kişinin ölümü ile ilgili kuracak hutbeyi o gözle dikkatle izleyecek ve konu hakkında istekli bir bilgi alışverişi sağlanmış olacaktır.

Bilinmelidir ki büyük anların ve büyük vakaların sözü büyüten ayrı bir kudreti bulunur. Bu tür fırsatlardan yararlanmak gerekir.⁶⁰

Hutbede kullanılacak dilin sade ve açık olmasına dikkat edilmelidir. Hitabette şaşaalı ve sanatlı bir dile asla ihtiyaç yoktur. Nitekim söz kadar yanlış anlama ve yanlış anlamlandırmaya müsait hiçbir şey yoktur.

Hatibin ilk cümlesi konuşmanın ana tezine götürecek bir basamak olmalıdır. Konuşmanın giriş cümleleri çabuk ve akıcı bir çıkış yapmanın bir sürat koşucusuna olan faydası kadar ehemmiyetlidir.⁶¹

Hutbenin kısa tutulması peygamberimizin tavsiyesidir. Unutmamak gerekir ki, ne kadar gayret edilirse edilsin, bir hutbede her şeyi anlatma imkanı yoktur. Hutbeyi Tıval-i Mufassal diye bilinen Kur'ân'ın 49. suresi el-Hucûrât ile 85. suresi el-Burûc arasında yer alan herhangi bir sureden daha uzun tutmak İslâm Hukuku'na göre mekruhtur. Okunacak olan hutbenin zaman olarak karşılığı 10-15 dakikadır. Hutbeyi kısa, namazı uzun tutması hatibin mesleki olgunluğunun işaretidir.

⁶⁰ Çakan, a.g.e, s. 38.

⁶¹ Muallimoğlu, a.g.e., s. 121.

II. EĞİTİM VE İLETİŞİM AÇISINDAN HUTBE'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

İletişim sürecinin eğitim sürecinin bir alt dalı hatta alt kümesi olarak görürsek yanlış olmayacaktır. Nitekim davranışlarda değişiklik meydana getirmeyi amaçlayan bilgi alışverişi iletişimdir.⁶² İletişim ne kadar mükemmel sağlanırsa eğitim faaliyeti de o kadar yüksek düzeyde başarıya ulaşacaktır. Demek ki iyi bir eğitimin yolu sağlam bir

iletişimden geçmektedir. Hutbe eğitimi süreci de bir eğitim süreci olduğuna göre, hutbe verirken iyi bir iletişim sağlamak gerekir.

İletişim düşünce ve duyguların, bireyler, toplumsal kümeler, toplumlar arasında söz, el-kol hareketi, yazı, görüntü vb. aracılığıyla değiş tokuş edilmesini sağlayan toplumsal etkileşim sürecidir.⁶³ İletişim, bilimlerin birlikte çalışması sırasında ortaya çıkan bir faaliyet düzenidir. İletişimle ilgili bilgi ve kuralların öğretici için önemi, öğretim sürecinin de bir bilgi alışverişi, bilginin işlenmesi, değerlendirilmesi veya tepki görmesi ve cevaplandırılması olayı olmasındandır. İnsanca birlikte yaşama ve toplu öğrenim, iletişim olmadan mümkün değildir.⁶⁴

Öğretmenin öğrencilerine, din görevlilerinin cemaate dini konularda bilgi ve beceri ve dini tutum kazandırabilmesi onlarla kendi arasında iyi bir iletişim kurmasına bağlıdır. Eğitimin amacı insan davranışlarının planlı olarak değiştirilmesidir. Davranış, insanın gözlenebilen ya da ölçülebilen bilinçli etkinliklerinin tamamını kapsadığına göre iletişim olmadan eğitim, eğitim olmadan davranış değişikliği düşünülemez. O halde iyi bir hutbe iyi bir iletişimle mümkündür.

Hutbe sürecini iletişim faaliyeti olarak değerlendirmek için iletişimin öğelerine göre tasnif yapmamız yerinde olacaktır. İletişimin meydana gelmesinde dört ana unsur vardır.

Kaynak, Mesaj, Kanal ve Alıcı İşte bu dört unsur tüm iletişim süreçleri için söz konusudur. Bu unsurların gereken biçimde dikkate alınmaması iletişimin veriminin

⁶² Bilgin, a.g.e, s. 53.

⁶³ Zillioğlu, Merih, İletişim Nedir?, Cem Yay., İst., 1996, s. 5.

⁶⁴ Bilgin, a.g.e., s. 53.

düşmesine neden olmaktadır.⁶⁵ Mesela, gayet geniş, ferah ve meraklı gözlerle dolu bir camide, iyi hazırlanmış hutbeyi (mesaj) normal sayılacak sürede (kanal), fazlaca bağırıp çağıran, telaffuzu bozuk bir hatip (kaynak), başarısız bir şekilde sunabilir. Böylece kaynaktan kaynaklanan hata, sürecin tamamına etki eder. Şayet muhteva da iyi hazırlanmamışsa (mesaj), başarısızlığın oranı artar. İşlediğimiz öğelerdeki hatasızlık oranında hutbe yolu ile eğitim faaliyeti daha verimli olacaktır..

A. KAYNAK

Kaynak, algılama, seçme, düşünme, yorumlama süreçlerinde ürettiği anlamlı iletileri, simgeler aracılığıyla gönderen kişi ya da kişilerdir.⁶⁶ Kaynak iletişim sürecinde iletişimi başlatan, mesajı düzenleyen ve alıcıya ileten kişi ya da kişilerdir. Karşısındakine iletmek üzere bilgiye, beceriye, duyguya ve tutuma sahip olan kişidir. Dini iletişimin kaynağı olarak camilerde ve yaygın din eğitiminde dini tebliğ eden din görevlileri olan müftü, vaiz, imam- hatip, ilk ve orta öğretimde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri, imam-hatip liseleri meslek dersleri öğretmenleri ve ilahiyat uzmanları sayılabilir.⁶⁷ İletişim sürecinde kaynak konumundaki kişi, önemli bir yere sahip olup diğer öğelerin yöneticisi ve kontrol edicisi durumundadır. Hatip hutbeyi sunarken, hutbenin muhtevasını belirleyen, cemaate etki etmeye çalışan kişidir. Hutbenin başarısızlığı büyük ölçüde kaynaktan yani hatipten kaynaklanır. Kaynağın başarısını etkileyen, alıcıda tutum ve davranış değişikliği meydana getiren, belli başlı özellikler vardır. İnanılabilirlik, güvenilirlik, uzmanlık, saygınlık, sevilme gibi durumlar sayılabilir.

İnanılır bir kaynaktan gelen mesaj, alıcılar üzerinde daha fazla tutum değişikliği meydana getirmektedir. İnsanlar inanılır bir kaynağın söylediklerine daha fazla dikkat ederler ve onları daha çok ciddiye alırlar. Onun söylediğinin doğruluğuna inanırlar. Hatiplerin inanılır olması için tarafsız olması, dini kendisi ve başkalarının çıkarları için kullanmaması gerekir.

Hatip kullandığı kanal bakımından inanılırdır. Nitekim muhteva ayet ve hadislerden oluşacaktır. İmam-hatip olan kişi şahsi olarak da inanılır, güvenilir, işinde

⁶⁵ Küçükahmet, Leyla, Öğretim İlke ve Yöntemleri, Alkım Yay., İst., 1998, s. 29.

⁶⁶ Zillioğlu, a.g.e., s. 98.

⁶⁷ Kaya, a.g.e., s. 77.

uzman, sevilen bir kişiyse kaynağın inanılabilirliğinde pozitif bir bütünlük olur ve iletişimin düzgün cereyan etmesini kolaylaştırır.

Kaynağın güvenilirliği ile inanılabilirliği birbiriyle yakından ilgilidir. Dinlerin ilk müebbileri olan peygamberlerin doğru ve güvenilir olmaları en önemli sıfatlarındandır. Hz. Muhammed'e düşman olanlar bile güvenmekte idi. Çünkü O, samimiydi ve söylediklerine kendisi de uymaktaydı.⁶⁸ Halk arasında: "İmamın söylediğini yap, yaptığını yapma!" sözünün darbı mesel haline gelmesi güvenilirlik açısından bulunan durumu göstermektedir. Din görevlilerinin dinin kurallarına harfiyen uymaları, kötü örnek olmamaları, bir grup, siyasi parti veya kendi çıkarları için din adına söylevlerde bulunmamaları bu açıdan önemlidir.

Alanında uzman olan kişi her zaman daha fazla tesirlidir. Konuşmadan önce dinleyicilere kaynağın tanıtılması ve uzmanlık alanının belirtilmesi iletişimin daha etkili olmasında rol oynar. İnsanlar uzmanlığına güvenilir mesleki açıdan rahat bir din görevlisinin anlattıklarını kabule daha fazla hazırlıklıdır. Örneğin İmam-Hatip Lisesi mezunu bir din görevlisine göre, İlahiyat Fakültesi mezunu bir din görevlisinin vaazları ve dini iletişimi, cemaat ve dinleyiciler üzerinde daha etkileyici ve daha ikna edicidir. Hatibin cemaat üzerinde etkili olabilmesi için alanında yüksek öğrenim görmüş bilgili kültürlü ve mesleki yeterliliğe sahip olması gerekir. Cemaatin eğitim seviyesinin yükselmesi, din görevlisinden uzmanlık düzeyi beklentisini arttırmaktadır.⁶⁹

Saygınlık, kaynağın alanında uzman olması ve alıcılardan değer görmesi ile ilgilidir. Konusunda yeterli olmak, toplumun değerlerine uygun örnek olmak gibi özellikleri gerektirir. Saygın kişi kendine güvenli, ahlaklı, dürüst ve başkalarına saygılı kişidir. İmam-hatiplerin de bu özellikleri taşıması gerekir.⁷⁰

Kaynağın sevilen, cana yakın, hoş, sevimli, sempatik ve tanınmış biri olması, iletişimin etkili olması bakımından önem taşımaktadır. Sevilen bir kaynak, dinleyicileri daha fazla etkileyebilmekte ve tutum değişikliğine neden olabilmektedir. Sevilen kaynağın özdeşim kurma ve taklit edilme yoluyla tutumlarının benimsenmesi söz

⁶⁸ Özbeke, Abdullah, Bir Eğitimci olarak Hz. Muhammed, Esra Yay., Konya, 1994, s.56.

⁶⁹ Kaya, a.g.e., s. 80.

⁷⁰ Kaya, a.g.e., s. 81.

konusudur. İnsanlar sevdikleri kişiler gibi olmak istemekte, onların tutum ve davranışını benimseme eğiliminde olmaktadır⁷¹. İmam-hatipler hal ve hareketleri, kılık kıyafetleri ile çevreleri tarafından sevilen ve sayılan kişiler olmalıdır.

Hutbe sürecinin başarılı bir şekilde hayata geçirilebilmesinde, hatibin çok büyük etkisi vardır. Her hatip, dikkat çekmek, dinlenmek, anlaşılacak ve etkili olmak ister. Bunun için de etkili bir hatipte olması gereken maddi ve manevi özelliklere sahip olması gerekir.

1. Hatipte Bulunması Gereken Manevi Özellikler

İslâm'da her şey imanla başlar. Başkalarını iman etmeğe ve İslâm'a çağıran kimsenin öncelikle kendisinin tam ve sağlam bir inanca sahip olması gerekir. Aksi takdirde bir hatibin öncelikle kendisinin inanmadığı davaya başkalarını çağırması hiçbir tesir ve fayda sağlamaz. Hatip görevini yaparken, bir takım zorluklarla karşılaşabilir. İşte böyle zamanlarda ancak sağlam bir inanç sayesinde bu güçlüklerle karşı koyabilir. İnanıcı itikadı zayıf olan bir hatip bu davaya gönülden bağlanamaz, başarılı olamaz

Konuşmayı tesirli kılacak en önemli unsurlar; iman, ihlas ve ameldir. Konuştuklarına kendisi inanmayan yahut toplumdan istediklerini kendisi yapmayan ve yaşamayan hatibin sözleri, beklenen yararı sağlamaz. Hitabette, dinleyiciye şirin görünmek değil, Allah rızası gözetilmelidir.⁷²

Hatip her şeyden önce sağlam bir bilgi ve geniş kültüre sahip olmalıdır. Bilgi ve kültürden yoksun kimsenin başarılı olması düşünülemez. Dini sahada bilgisiz kimsenin zararı faydasından, bozması düzeltmesinden daha çoktur. Bilgisiz hitabet olmaz. Kur'an-ı Kerim'de bilimle ilgili 750'den fazla âyetin olması bilgili olmanın gereğini vurgular.⁷³ Hutbe sürecinde etki yapmanın temel amacı, fertlerin ve toplumların dinle ilişkilerini kuvvetlendirmek, iç huzurlarını korumak, aralarındaki sosyal bağları kuvvetlendirip pekiştirmek ve hayatta istikameti sağlamaktır. Bu gaye hatibin kendi alanında ve daima muhtaç olduğu kaynaklarda kendini yeterli bilgi ile

⁷¹ Kaya, a.g.e., s. 81-82.

⁷² Çetin, a.g.e., s. 9.

⁷³ Kayadibi, Fahri, Yaygın Din Eğitiminde Cami ve Görevlileri, DİB Yay., Ank., 2000, s. 71.

teçhiz etmesini gerektirir. Dinin temelini teşkil eden Allah'ın Kitabı ve Resulullah'ın sünneti hususunda tefsir, hadis, siyer, fıkıh alanında kendini yetiştirmesi gerekir.”

Hatip ihlaslı olmalı ve kendisini gösteriş, maddi çıkar gibi dünyalık gayelerden sıyrımalıdır. Allah Tealâ; “Ey Muhammed! Şüphesiz, Kur’ân’ı sana hak olarak indirdik O halde, dini Allah’a has kılarak O’na kulluk et.”⁷⁴ buyurur. İhlas, amellerin kabul edilmesinin temelini teşkil eder. Bu sebeple hatibin davette başarılı olmasının yolu da ihlastan geçer. Din öğretimi manevi kazancı çok olan bir sorumluluktur. Bu yüzden maddi bir karşılık beklemeksizin yerine getirilmesi icap eder. Dinin öğretilmesi işinin kazanç getirici bir meslek haline gelmiş olması, konunun manevi yöndeki sorumluluğunu azaltmamaktadır. Maddi getirisi, bu kutsal görevin amacı değil sadece sonucu olarak düşünülmelidir. Sadece maddi amaç için din eğitim ve öğretimi yapılırsa bundan beklenen sonucu elde etmek mümkün olmayacağı gibi manevi kazanç da hasıl olmayacaktır. Maddi çıkar uğruna insanlara dini değerleri anlatmaya kalkışmak güven verici olmamakta, şüphe ve tereddütlerle karşılaşmaktadır. Bu yüzden peygamberler Allah'ın emirlerini insanlara anlatırken karşılığında hiçbir ücret talebinde bulunmamışlar, yaptıkları işin mükafatını Allah'tan beklediklerini ifade etmişlerdir.⁷⁵

Hatibin güzel ve müessir konuşması görevini benimsemiş olması ile mümkündür. Hz. Peygamber konuştuğu hiçbir konuda zoraki hatip durumunda kalmamıştır. O, davasına inanmış ve görevini içten sevmiştir.⁷⁶ Nitekim Kur’ân onu bu vasfıyla bize şöyle tanıtmaktadır: “Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene iman etti.” Hayatı, uğradığı sıkıntılar, mücadelesi ve onun insanların hidayeti için gösterdiği ısrarlı arzu ve çalışmaları, hiç kimseden bir şey beklememesi, tek kelime ile görevini benimsemiş ve sevmiş olmasıyla izah edilebilir.

Seven başkalarının bulamadığı güzellikleri keşfeder ve güzel ifade eder. Başarı görevi benimsemektedir. Benimsenmeyen işin güzel yapıldığı görülüş değildir. Günümüzde hizmet ve görev anlayışında giderek ağırlığını hissettiren saat doldurma diye nitelenen memur zihniyeti hatipte kesinlikle olmamalıdır. Hutbeleri hazır hutbelerden okusa bile, cemaate nasıl daha iyi benimsetebilirim diye ciddiyet göstermeli

⁷⁴ Zümer, (39) 2.

⁷⁵ Cebeci, Dini İletişim, s. 288.

⁷⁶ Çakan, a.g.e, s. 116.

ve metni iyice hazmederek insanların dikkatlerini çekecek bir tarzda verebilmelidir. İşini en güzel şekilde yapmak İslâm da esastır. Bu hutbe gibi din eğitimi ile ilgili bir husus olunca tabii ki daha fazla gayret ve çaba gerekecektir. Bunda da muvaffakiyet, işi benimsemek ve samimiyetle çalışmakla mümkün olacaktır.

Hatibin; Allah ve Resûlüne devamlı olarak itaat etmesi, hayırlı, güzel işler yapan örnek bir insan olması gerekir. Onun bu yaşantısını görenler; hatibin sözüne itibar ederler. Onun daveti ile doğru yolu bulurlar. Allah Tealâ; “Kur’ân-ı Kerimi okuyup durduğunuz halde, insanlara iyiliği emredip de kendiniz unutuyor musunuz? Hiç düşünmüyor musunuz?”⁷⁷ ayetiyle İslâm’ı anlatma gibi yüce bir gayeye hizmet eden hatipleri uyarmaktadır. Cemaat hutbelerde anlatılanları, anlatan hatibin yaşantısında görmek ister, aksini gördüğü zaman anlatılanlar cemaat üzerinde etkili olmaz.

Hatibin yaşantısı ile onurunu koruması ve basit ve bayağı hareketlerden uzak durması gerekir. Bunu sahip olduğu ilmin gereği olarak yapmak zorundadır. Yüce Allah bu konu da şöyle buyurmaktadır: “Kudret isteyen kimse, bilsin ki kudret, bütünüyle Allah’ındır. Güzel sözler O’na yükselir. O sözleri de yararlı iş yükseltir.”⁷⁸

Hiz. Peygamberin güzel ve fasih konuşmalarında, onun, muhataplarını sevmesinin büyük etkisi olmuştur. O, cemaatini ve insanlığı seviyor, onların doğru yolu bulmalarını sağlamak için büyük bir fedakarlıkla çalışıyordu. Layık olmadığı şekilde karşılandığı zamanlarda bile onlara küsmüyor, beddua etmiyor, lanet okumuyordu. “Ben lânetçi olarak değil, davetçi olarak gönderildim” buyuruyor, daima muhataplarına sevgi ile yaklaşıyordu.

“Nasihat”; karşısındakinin iyiliğini istemek demektir. İyiliğini istemediğimiz kimseye nasihat etmeyiz, edemeyiz. Fakat her zaman nasihat teşekkürle karşılanmaz. Böylesine ters durumlarla karşılaşmak da hatibi, iyiliğini istediği cemaatine karşı küskünlüğe sevk etmemelidir. Aksi halde sevilmeyen muhataplara karşı hitap etmek çekilebilecek bir çile değildir.⁷⁹ Hatip bu muhabbeti muhataplarına karşı duyarsa başarısını temelden etkileyecektir.

⁷⁷ Bakara, 44.

⁷⁸ Fatır, 10.

⁷⁹ Çakan, a.g.e, s.119.

2. Hatipte Bulunması Gereken Maddi Özellikler

Her hatibin başarısında giyim–kuşamın küçümsenmeyecek bir yeri vardır. Hatta “Hatip önce giyimi ile konuşur.” diyebiliriz.⁸⁰ Bir düşünür: “İyi bir kıyafet, iyi bir tavsiye mektubundan daha tesirlidir.” demiştir. Gerçekten insanlar karşılaştıkları kişilerin önce kıyafetlerine, giyimlerine bakarlar.⁸¹ Cami kürsüsünde cübbesiz-sarıksız bir konuşmacı yadırganır. En azından hafife alınır. Kirli veya dağınık bir sarık cüppe ile hitap eden hatip ise yadırganmaktan öte ayıplanır. Cemaat hatibin o halinden rahatsız olur. Neticede hatibin sözlerine kimsenin dikkat etmediği bir ortam meydana gelir. Öte yandan çok gösterişli bir giyim–kuşam da yine dinleyenlerin dikkatini dağıtır. Bu sebeple giyim kuşamda temizlik, sadelik ve tabiiyet esas alınmalıdır.

Saçı ve sakalı bozuk, ütüsüz dağınık bir elbise ile toplum karşısına çıkan hatip konuşmasından beklediği sonucu alamaz. Söyledikleri insanlar üzerinde olumlu etki yapmaz. Hz. Peygamber’in cuma günleri temiz elbise giymeyi tavsiye etmiş olmasını herkesten önce imam-hatiplerin dikkate alması, başarılarını ve saygınlıklarını büyük ölçüde arttıracaktır.

Dini iletişim açısından en uygun kılık kıyafet şekli, içinde bulunduğumuz toplumun hassasiyetlerini ve genel kabullerini dikkate alarak kendimize ve konumumuza uygun olmasıdır. Toplumun genel kabullerini dikkate almayan kişinin hem kendine hem de diğer insanlara karşı saygısının olmadığı düşünülür. Böyle birisinin insanlarla sağlıklı bir iletişim kurması düşünülemez.⁸²

Hitabet bir ses sanatıdır. Hatip sanatını sesi ile takdim eder. Güzel konuşmanın etkili aracı sestir.⁸³ Bu sebeple ses terbiyesi, hatipler için ihmal edilmemesi gereken bir teknik özelliktir. Kolaylıkla ve tatlılıkla kullanılabilen bir ses, hatibin uzun süre dikkatle dinlenmesini sağlar. Boğuk, kısık veya boğazı zorlayan bir sesle konuşan hatibi dinlemek son derece sıkıcıdır.⁸⁴ Kaliteli bir ses her şeyden önce Allah vergisidir. Ancak hatip, bu konuda dikkatli davranarak varsa ses kusurunu asgariye indirebilir. Ağız ve boğaz hastalıklarından kendini korur. İnce ve tiz bir sese sahipse konuşmasında aşırı

⁸⁰ Çakan, a.g.e., s. 113.

⁸¹ Doğdu, a.g.e., s.21.

⁸² Cebeci, Dini İletişim, s.241.

⁸³ Çetin, a.g.e., s.9.

⁸⁴ Çakan, a.g.e., s.113.

heyecandan, bağırp çağırılmaktan kaçınarak sesini büsbütün kulak tırmalayıcı bir hale getirmekten kaçınır.

Hatip sesinin miktarını caminin küçüklük büyüklüğüne, cemaatin az veya çok oluşuna göre veya konusuna göre ayarlamalıdır. Mikrofon varsa mikrofona hakim olarak konuşması gerekir.

İnsan sesindeki ikna ve etki gücü, ton değışikliklerini yerli yerinde yapma ve vurguları hissettirmekle yakından ilgilidir. Bu da sesin eğitilmiş olmasını gerektirir. Bağırmak heyecanın yegane ifadesi olmadığı gibi etkilenmenin de tek yolu değildir. Kontrollü, canlı ve içten yumuşak bir ses tonu hatiplerin tercihi olmalıdır.

Fikirlerin dile getirilmesinde kelimelerin seçimi ne kadar önemli ise, anlaşılma açısından telaffuz da o kadar önemlidir. Heceler, anlaşılır bir netlikte ve gereken tonda doğru olarak seslendirilmelidir. Hecelerin birbirine karıştığı, kelimelerin yanlış telaffuz edildiği bir konuşma ile hatibin ilgi görmesi beklenemez. Camilerde yapılan konuşmalarda mahalli şive ve telaffuzlardan kesinlikle kaçınılması gerekir. Yabancı kelimelerin doğru telaffuz edilmesi ve argo kelimelerin kullanılmaması ayrıca önem arz eder.⁸⁵

Diğer bir husus da şudur; hatip güzel veya edebî konuşacağım diye kendini zorlamamalıdır. Kelimeleri hafif incelterek, eğip bükerek telaffuz etmemelidir. Bu konudaki en güzel üslup, doğal olmak, yapmacıklıktan ve zorlamadan daima kaçınmaktır. Hz Peygamber'in tane tane, herkesin kolaylıkla takip edebileceği Kureyş lehçesiyle konuştuğuna dair rivayetler, dini hitabette ısrarla dikkate alınması gereken fiili uyarılardır. Günümüz hatipleri de güzel bir İstanbul Türkçe'si ile konuşmalıdırlar.⁸⁶

İletişimde kullanılan en etkin iletişim aracının konuşulan dil olduğu zannedilir. Oysa sözel olmayan araçlarla, özellikle beden hareketleri ile kurulan ilişkilerin çok yoğun ve etkin olduğu araştırmalarla ortaya çıkmıştır. İletişimde hangi araçların daha etkin olduğunu belirlemek için yapılan bir araştırmada bedenin %60, sesin %30, sözlerin ise %10 oranında etkili olduğu sonucu çıkmıştır.⁸⁷

⁸⁵ Çakan, a.g.e, s.114.

⁸⁶ Çakan, a.g.e, s.114.

⁸⁷ Cebeci, Dini İletişim, s.235.

Açıkta ve ayakta yapılan konuşmalarda vücut hareketleri önem kazanır. Hatibin rahat ve huzur içinde görünmesi dinleyicileri açısından çok önemlidir. Hitabette jestler yani el kol hareketleri gibi işaret ve ifadeler yerinde yapılırsa anlatıma katkısı olur.⁸⁸ Ölçsüz ve yersiz hareketler seviyesiz, basit ve bayağı kaçır, hatibi küçük düşürür. Öfkeli bir çehre ile bağırıp çağırarak konuşma, din adamı hüviyetiyle hiçbir zaman bağdaşmaz. Peygamberimiz hutbe îrât ederken nadiren el kol hareketi yapmış olması, onun makamında söz söyleyen hatipler için dikkat alınması gereken güzel bir örnektir.

Dini anlatmak gibi önemli bir görevi üstlenmiş din görevlileri için sesi iyi kullanmak çok önemlidir. Zira, muhatabına hakaret edercesine sert, alaylı, kaba ifadelerle konuşan bir hatip ile, sesini yumuşak tatlı, nazik bir edâ veren hatip arasında aynı tondaki seslere sahip olsalar bile çok fark vardır.⁸⁹

Yüz, kaş-göz hareketleri dilin yardımcısı ve yorumcusudur. Gerektiği şekilde mimiklerden faydalanmak yararlı olur. Anlatılan konu ve söylenen sözlerin niteliğine göre hatibin yüzünün şekil alması, dinleyiciyi büyük bir ölçüde etkiler. Dinleyicilerin hatibi görme ihtiyaçları işte bu noktadan kaynaklanmaktadır. Hitabet esnasında gözleri yummak veya sürekli cemaate değil de başka yerlere bakmak uygun bir davranış biçimi değildir.

Hatip ve dinleyiciler arasında ses ve sözle kurulmaya çalışılan iletişimin gözlerle pekiştirilmesi jest ve mimiklerle desteklenmesi gerekir. Ses, telaffuz, jest ve mimiklerle ilgili hususlar hiç şüphesiz eğitim ve deneyimle temin edilebilecek niteliklerdir.⁹⁰

B. MESAJ

Mesaj, bir kişi ya da grubun bilgi, beceri ve tutumlarında değişiklikler yapmak amacıyla düzenlenen işaretler ve uyarılar organizasyonlarıdır. Bir başka ifadeyle,

⁸⁸ Çakan, a.g.e, s. 114.

⁸⁹ Kazancı, a.g.e., s. 57.

⁹⁰ Çakan, a.g.e, s. 114.

kaynağın alıcısıyla paylaşmak istediği duygu düşünce ve davranışları temsil eden sembollerdir.⁹¹

Dini iletişimde mesajla dinleyenlere ulaştırılmak istenen dini bilgi, beceri, dini inanç, dini duygu ve dini tutumdur. Din eğitimi amacıyla iletilen her çeşit içerik ve semboller dini mesajı meydana getirir. Esas itibarı ile dini mesaj, Allah'ın vahiy yoluyla ve peygamber aracılığıyla inancımızı, anlayışımızı, tutum ve davranışlarımızı şekillendirmek üzere bize ilettikleridir. Hatibin önce bunları olabildiğince doğru anlamış olması, sonra da anlaşılabilir, faydalı ve verimli bir şekilde iletmeyi başarabilmesi gerekir. Bir iletişimin yerine getirilebilmesi için, yalnızca söyleyici açısından tasarlanmış olan “amaçlılık” yetmez. Karşı taraftaki dinleyici de, kullanılan sözlerin anlamına doğru olarak yorumlayabilmelidir.⁹²

Mesajın doğru olarak intikalinin sağlanması için uygun kurguların yapılması, en uygun ifadelendirme yollarının kullanılması gerekir. Kur'ân'ı Kerim'e baktığımızda ilahi mesajın çok farklı şekillerde kurgulandığını görürüz. Anlatımda bazen herkesin kolayca anlayabileceği çok açık, net ve basit ifadeler kullanılmıştır. “Kim zerre miktarı hayır işlerse, onun karşılığını, kim zerre miktarı kötülük yaparsa onun karşılığını görecektir.”⁹³ Bazen ifadeler açık olmasına rağmen konunun önemi benzetmelerle vurgulanmıştır.

“Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerini arkasından çekiştirmesin. Biriniz ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. Öyleyse Allah'a gönülden bağlanın. Şüphesiz ki o tövbeleri kabul eden merhamet sahibidir.”⁹⁴ İlahi mesaj, bazen hikayeler ve kıssalar içinde verilir; bazen temsiller, teşbihler, mecazlar kullanılarak iletilir. Bazen akıl ve mantığa yönelik formlar, bazen de duygusal formlar kullanılır. İlahi mesajda müjdeler, teşvikler, ödüller şeklinde özendirici unsurlar da yer alır. Bazen de insanlardan kendi akılları, gözlemleri ve basiretleri ile gerçeği kavramaları istenir.

⁹¹ Zilhoğlu, a.g.e., s. 99.

⁹² Kayaalp, İsa, İletişim ve Dil, TDV Yay., İst., 1998, s. 110.

⁹³ Zilzal, (99) 7-8.

⁹⁴ Hucurat, (49) 12.

“Göklerin ve yerin melekûtuna, Allah’ın yarattığı her şeye ve ecellerinin yaklaşmış olabileceğine bakmadılar mı? O halde bundan sonra hangi söze inanacaklar?”⁹⁵ İlâhi mesajın bu anlatım zenginliğindeki temel amaç, her anlatım şeklinin insanlara belli bir inancı, duyguyu, anlayışı, tutum ve davranışı kazandırıcı mahiyette olmasıdır.⁹⁶ Dolayısıyla din hakkında konuşan herkesin söyledikleri ilâhi mesajın mahiyetine özelliklerine, amaçlarına uygun olmak durumundadır.

Din konusunda bilgi aktarma, tutum ve davranış kazandırma amaçlı konuşmalar günlük yaşantımızdaki olağan konuşmalar gibi değildir. Dikkatle düzenlenmiş dini mesajlar içermesi zorunludur. Anlamlı, yararlı ve sonuç verici mesajlar düzenleyebilmek için dikkat edilecek hususları şöyle sıralamak mümkündür.

1. Mesaj Doğru ve Anlamlı Olmalıdır

Dini mesaj olarak hutbe metni Kitap ve Sünnetin, bunların genel kabul görmüş yorumlarının ortaya koyduğu doğru bilgiler olmalıdır. Bu bilgiler muhatabın ihtiyacına göre seçilmiş ve anlaşılabilir şekilde düzenlenmiş olmalıdır. Dini açıdan doğru olsa bile zamanında ve yerinde söylenmeyen ya da muhatap için bir anlam ifade etmeyen sözler sarf etmekle insanlara dini mesaj iletilmiş olunmaz. Anlamayan ve anlamak istemeyen kimselere dini mesaj için çaba harcamak boşunadır. “Onları uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, inanmazlar.”⁹⁷

Kitap ve Sünnette açıklanan kabul edilmiş dini doğrular dışındaki şüpheli ve tartışmalı meseleler halka dini mesaj olarak sunulmamalıdır. Dini içerikli olsa da ilmi delillere dayanmayan ve ilmi bir değeri ve yararı olmayan anlatımlar, sorular ve bunlara dair cevaplar dini mesaj niteliği taşımaz.

2. Mesaj Kolay Anlaşılacak Şekilde Düzenlenmelidir

Her dini konu herkes tarafından anlaşılabilir değildir. Bazı bilgileri doğru anlayabilmek için ön bilgilere ihtiyaç duyulur. Bazen de dinleyicinin kültür düzeyi, kavramları ve konunun normal ifade kalıpları içinde sunumunu anlamaya yeterli

⁹⁵ A’raf, (7),185.

⁹⁶ Kayaalp, a.g.e., s. 110.

⁹⁷ Yasin, (36) 10.

olmayabilir. Verilen mesaj gerek dil, üslup ve kavramlar bakımından gerekse muhteva bakımından muhatapların kolay ve doğru anlamalarına elverişli olmak, farklı yönlere çekilmeyecek şekilde sağlam olmak zorundadır. Aksi halde ya verilen mesaj hiç anlaşılmayacak ya da yanlış veya eksik anlaşılacaktır.

Mesajın düzenlenmesinde alıcının bilgi ve kültür düzeyi, anlama ve kavrama kabiliyeti esas alınacaktır. Konuşmacı ne kadar bilgili olduğunu ortaya koymak, güzel bir hitabede bulunmuş olmak için değil muhatabına bir şeyler kazandırmak için konuşacaktır. Zira iletişim kaynak açısından “ben merkezli” değil “sen merkezli” bir eylemdir. İletişimde kaynağın ne ilettiği değil, alıcının ne anladığı önemlidir. Zira iletişimin sonucunu neyin söylenmiş olduğu değil, neyin anlaşılmış olduğu belirler.

3. Mesaj Muhatabın İhtiyaçlarına Uygun Olmalıdır.

Mesajın sadece ileten açısından doğru ve anlamlı şekilde düzenlenmesi yeterli olmamakta aynı zamanda düzenlemenin alıcının ihtiyaç ve beklentilerine uygunluğu da önem taşımaktadır. Muhatap olarak cemaat hutbe metinleri ile aktarılan mesaj ilgi ihtiyaç ve beklentilerine cevap verecek nitelikte etkili ve ikna edici bir mesaj ise ancak o takdirde tutum ve davranış değişikliğini deneme yolunu seçecektir. Kişi tutum değiştirirken genellikle yeni tutumlardan önceki tutumlarına uygun olanı tercih eder, ya da yeni tutumla mevcut tutumu arasındaki tutarsızlığı en aza indirmeye çalışır.⁹⁸ Mesajın ihtiyaca uygun olması onun alıcıda hemen yaşantıya dönüşeceği anlamına gelmez. Hemen yaşantıya dönüşmese de ihtiyaca uygun etkileyici bir mesajın zihinde ve duygularda bir değişiklik yapması kaçınılmazdır. Bunun da bir süre sonra yaşantı olarak ortaya çıkacağından kuşku duymamak gerekir.

4. Mesaj Açık Net ve Doğru İfadelenmelidir.

Hutbe metni ile muhataba anlamları ifadelendirirken cemaati kolayca yanılsamalara düşürecek ifade şekillerinden kaçınmak gerekir. Hatip mesajı hazırlarken alıcının iyi niyetine sığınmamalı, insanların farklı bakış açılarını, anlama ve kavrama farklılıklarını, dilin zayıf yönlerinin bulunduğunu göz önünde tutarak yanlış anlamaların önünde tutarak yanlış anlamaların önünü kesecek bütün tedbirleri almalıdır. Ramazan

⁹⁸ Kaya, a.g.e., s. 69.

başlangıcında oruçla ilgili hutbe veren bir görevli orucun kimlere farz olduğunu anlatmak istiyor ve şöyle bir ifade kullanıyor:

“Mümin olan, çocuk ve deli olmayan herkes bu ayda oruç tutar.” Bu ifadeden cemaat içinde kendince bir gerekçeye dayanarak oruç tutmamakta olan kişiler kendilerine çocuk, deli ve inançsız dendiğini algılayabilirler. “Çocuk ve deli olanların dışında mümin olan herkes oruç tutmakla mükelleftir” demiş olsaydı yukarıdaki yanılısama meydana gelmeyecekti.

Padişah bir gece rüyasında bütün dişlerinin dökülmüş olduğunu görür. Rüyasını vezirine anlatarak tabir etmesini ister. Vezir: “Padişahım! Sen ölmeden önce bütün yakın akrabaların ölecek.” der. Buna çok kızan padişah vezirin boynunun vurulmasını emreder. Fakat içi rahat etmemiştir; rüyasını diğer vezirine de anlatır. O da: “Padişahım! Yakın akrabalarının arasında en uzun ömürlü sen olacaksın” der. Padişah bu vezirin sözlerinden hoşlanır ve onu ödüllendirir.⁹⁹ Bu hikayede vezirlerin her ikisinin de padişahın rüyası hakkındaki yorumları aynıdır. Verilen mesaj aynı olmasına rağmen onun farklı şekillerde ifadelendirilmesi vezirlerin birinin ölümüne diğerlerinin ödüllendirilmesine sebep olmuştur.

Mesaj olarak hazırlanan hutbe metninin doğru ifadelendirilmiş olması iletenin amacına uygun sonucun ortaya çıkmış olması ile belli olur. Ortada bir iletişim çabası ve bununla ulaşılmak istenen bir amaç vardır, hutbe bu amacı gerçekleştirecek netlikte ve açıklıkta olmak zorundadır. Doğruluk, dürüstlük, çalışkanlık, güven vb. değerlere ait anlamlar hutbe metni olarak düzenlenip sunulurken mesajın kavranabilirliğini arttırmak için bunların yokluğu halindeki olumsuzluklara atıfta bulunabilir. Fakat sadece bu değerlerin yokluğu ile ortaya çıkan durumları anlatmak, yalancılık, sahtekarlık, tembellik, korku üzerine düzenleme yapmak anlamlı ve doğru değildir.

Bunun gibi, henüz ilmihal düzeyinde yeterli dini bilgilere sahip olmayan biri için entelektüel tasavvufi bilgiler yararsızdır. Ya da çok fakir kimselere, zekat vermenin faziletine ve hangi mallardan zekat verileceğine dair bilgiler yararsızdır.

⁹⁹ Cebeci, Dini İletişim, s. 205.

5. Mesaj Düzenli, Sistemli ve Hiyerarşik Olmalıdır

Hutbe metni içinde sunulmak istenen mesaj tamamlayıcıları ile birlikte bir bütün oluşturur. Konuşmada bu bütünün tamamlayıcı parçaları, destekleyicileri (temsiller, teşbihler, atasözleri), örnekler, tanımlar konunun özelliğine göre önceden hazırlanmış düzen içinde yerini almalıdır. Bunlardan biri ya da bir kısmı konuşma sırasında sözün gidişine göre kullanılacaksa o konuşmada düzen yok demektir. Sanat, estetik, tabiat, yaşantı, başarı, kısaca hayat düzen demektir. Allah her şeyi bir düzen içerisinde yaratmıştır. Dini mesajın belli bir düzen içinde konuşmaya yerleştirilmesi gerekli ama yeterli değildir. Hutbenin konuşmayı her dinleyen tarafından kolayca kavranmasını sağlayacak bir sunuş sistemi içinde işlenmesi gerekir. Sistem, mesajın kavranmasına yardımcı olan ön bilgilerin hatırlanmasını sağlayacak ilk basamak, mesajın ayrıntıları ve örnekleri ile sunulduğu gelişme basamağı ve mesajın özetlenerek tekrarlandığı son basamaktan ibarettir.

Mesajın hiyerarşik olması da aşamalı sıralama denilen tedrici bir usulle sunulması demektir. Bilinenden başlayıp bilinmeyene doğru, kolaydan başlayıp zora doğru, basitten başlayıp karmaşığa doğru, somuttan başlayıp soyuta doğru gidilecektir.

6. Mesaj Olabildiğince Zengin Malzeme İle Sunulmalıdır

İnsanların ilgileri ve mesaja yönelme kabiliyetleri farklı olduğundan sunulacak mesajın herkes tarafından rahatlıkla alınabilmesi için sözlü dil, beden dili, görsel nesnelere, duygusal figürler, ses tonlaması gibi mümkün olan bütün araçlar kullanılmalıdır. Bir tek araçla örneğin düz bir anlatımla iletilen mesajın herkes tarafından tam ve doğru algılanma şansı azdır. Muhatapın ne kadar çok duyu organına hitap edilirse mesajın tam ve doğru algılanmasındaki başarı o derece artacaktır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Kur'an'ı Kerim'e ilahi mesajların hikayeler, kıssalar, temsiller, teşbihler, mecazlar, sade ve düz anlatım vb. bütün anlatım şekilleri kullanılarak verildiği görülmektedir. Hutbedeler de bütün bu anlatım yolları ile zenginleştirilerek cemaate sunulmalıdır.

C. KANAL

Kanal, iletişim amacını gerçekleştirmek üzere belirlenen iletiyi alıcıya taşıyan sembollerdir. Bunlar ses, sözler, beden dili, duruşlar, dokunuşlar, resimler, grafikler,

işaretler şeklinde kültürel ortamın zenginliği ölçüsünde çeşitli ve karmaşıktırlar. İletişim dilinde mesajı taşıyan semboller ve göstergelere araç da denilmektedir.¹⁰⁰ Hutbe faaliyetinde kanal olarak ses kullanılmaktadır. Dini veriler, hazırlanan hutbeler sözlerle muhataba ulaştırılmaktadır. Bunun yanında gelişen teknoloji ile ortaya çıkan görsel araçlardan da istifade edilmesi hutbe faaliyetine canlılık kazandıracaktır.

D. ALICI

Alıcı iletişim sürecinde kaynağın gönderdiği mesajlara hedef olan kişi veya kişilerdir. Alıcı, kaynağın kodladığı ve sembollere dönüştürdüğü mesajı belli fizyolojik ve psiko-sosyal süreçlerde alıp algılayarak bunlara sözlü-sözsüz tepkide bulunur.¹⁰¹ Bir yerde iletişim olacaksa, belli mesajlar düzenlenip birtakım araçlarla iletilecekse bunlar birileri tarafından alınsın diye yapılacaktır. Yoksa alınmayan mesaj havada kalır ve iletişim gerçekleşmiş olmaz. Söz dinlensin diye söylenir; yazı okunsun öğrenilsin diye yazılır; resim bakılsın, gösteri seyredilsin diye yapılır. Kısaca iletiler mutlaka bir hedefe ulaşacaktır. O hedef de kendisine has özellikleri ile var olan insandır. Hutbe iletişimi sürecinde, alıcı konumunda cami cemaati vardır.

İletişimin başarılı olabilmesi için iletişim sürecinde bütün işlerin alıcı taraftaki kişi veya kişiler ile uyumlu olması gerekir. Şüphesiz ki karşımızdaki insanın özelliklerini kendi koşullarımıza göre değiştiremeyiz. Ayette de ifade edildiği gibi “Herkes yapısına uygun davranır.”¹⁰² Öyleyse insanlarla yararlı iletişim kurabilmek için iletişim sürecini onların özelliklerine göre düzenleme zorunluluğumuz var demektir. Başarılı bir iletişimde muhatap hakkında bilinmesi ve yerine getirilmesi gereken şeyler vardır. Bir hatibin cemaatin psikolojik, sosyal ve kültürel yapısını, genel özelliklerini dikkate almaması başarısızlığın ilk adımıdır. Öğrenenden bağımsız bir eğitim düşünülemez.

Eğitim ve iletişim sürecinde yer alan unsurların son halkası alıcıdır. Hutbe sürecinde alıcı cemaattir. Cemaatin verdiği tepkilerle iletişimin başarısı veya başarısızlığı ya da anlamlı ve yararlı olup olmadığı ortaya çıkar. Alıcı, mesaj olan hutbe metni ile ilgilenmez, iletişimi reddederse ondan önceki unsurların bir kıymeti kalmaz.

¹⁰⁰ Suat, Cebeci, Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim, İz Yay., İst. 2003, s. 211.

¹⁰¹ Zillioğlu, a.g.e., s. 13.

¹⁰² İsra, (17), 84.

Bu bakımdan alıcı olan cemaatin iletişime istekli hale getirilmesi, ihtiyaç, istek ve meraklarına göre hutbe metinlerinin şekillendirilmesi gerekir. İhtiyaç, kişinin kendisinde giderilmesi gereken biyolojik, psikolojik veya sosyal bir eksiklik hissetmesidir. İstek bu eksikliğin giderilmesi için insanın içinde beliren bir güçtür. Merak ise insanın ihtiyacını gidermek üzere harekete geçme davranışı göstermesidir.¹⁰³ Cemaatin hutbe sürecini kabullenmesi için metnin onun ihtiyacını karşılayıcı sonra da istek ve merakını uyandırıcı olmalıdır. Bireyin dini mesaja ihtiyaç duymasında ve dini mesaja yönelmesindeki öncelikleri şöyle belirleyebiliriz:

Fizyolojik ihtiyaçlar bireyi; yeme-içme, çalışma, evlilik konularındaki dini bilgileri öğrenmeye sevk eder.

Güvenlik ihtiyacı, yanlış ve hataların sonuçlarına (günah, ceza, cehennem) bunlardan korunma çareleri (tövbe, bağış, rahmet vb.) ne dair dini bilgilere yöneltilir.

Ait olma ihtiyacı da insanı yardımlaşma, dayanışma, dostluk, sevgi, akrabalık, komşuluk gibi sosyal içerikli konuları öğrenmeye çeker.

Saygı görme ve takdir edilme ihtiyacı daha üst sıra dışı değerleri, nitelikleri anlayıp kavramaya ve benimsemeye sevk eder. Bu konularda iman, ilim, amel, ahlak ve bunların kıymeti faydaları, mükafatı, cennet, şefaahat, ahiret saadeti vb. sayılabilir.

Kendini gerçekleştirme ihtiyacı ise bireyin yetenekleri imkanları, ekonomik ve sosyal konumu itibarıyla yapabileceği, başardıkça mutlu olabileceği konulara onu yönlendirir. Zekat, sadaka, hayır yapma, hayır kurumlarına yardım etme, komşuları ve akrabaları gözetme, ilim öğrenme ve öğretme konuları bu kapsama girer. Hutbe açısından ifade etmek gerekirse hatip, cemaatin o andaki konum ve durumlarını ihtiyaçlar sıralaması açısından iyi tespit ederek konu seçimini ve sunuş tarzını ona göre ayarlaması gerekir.

III. HZ. PEYGAMBERİN HUTBELERİNİN ÖZELLİKLERİ

Eğitim açısından hutbenin sahip olduğu büyük önem dolayısıyla öncelikle bize her yönüyle örnek teşkil eden Peygamber Efendimizin hutbelerinin temel özelliklerini

¹⁰³ Cebeci, Dini İletişim, s. 246.

¹³⁶ Cebeci, Dini İletişim, s. 247.

iyi bir şekilde tespit etmemiz gerekir. Bu tespit çerçevesinde Hz. Peygamber'in hutbelerini şekil ve muhteva bakımından olmak üzere iki yönden inceleyebiliriz.

Şekil yönünden konuya baktığımız zaman hemen belirtelim ki, Peygamber Efendimizin hutbeleri ne bıkkınlık verecek derecede uzundur, ne de bir mana taşımayacak ve maksat hasıl etmeyecek kadar kısadır; Resûl-i Ekrem, ikisinin arasında mûtedil bir zamanlama yapmıştır.¹⁰⁴ Peygamberimiz ashâbına da dinleyicilere usanç vermemeleri için hutbeyi kısa tutmalarını tavsiye etmiştir.¹⁰⁵ Hitabet tarihi incelendiği zaman görülecektir ki, Hz. Peygamber'in bu tavsiyesi dolayısıyla ilk dönem hutbeleri genel olarak kısadır; lüzum olmadıkça uzun hutbe tercih edilmemiştir. Peygamber Efendimizin hutbeleri kullandığı üslup ve uyguladığı jest ve mimikler itibariyle son derece canlı ve dikkat çekicidir. İmam Müslim'in naklettiği bir hadise göre hutbe sırasında Resûl-i Ekrem'in gözleri kızarır, sesi yükselir, hatta bir orduyu inzar ediyormuş gibi gazabı şiddetlenirdi.¹⁰⁶

Hz. Peygamber hutbe îrât ederken cemaatine hakimdi. Kendisinin dikkatle dinlenmesini ister, dinleyenlerin başka bir şeyle meşgul olmalarına izin vermezdi. O'na göre imam hutbe okurken cemaatten konuşan birini ikaz için yanında oturan kimsenin "sus" demesi bile uygun değildi.¹⁰⁷ Resûl-i Ekrem, cemaati tamamen kendi haline bırakıp kendisi sadece konuşmayı tasarladığı şeyleri söylemekle iktifa etmiyordu. Hutbe esnasında bile cemaat arasında müdâhale edilmesi gerekli bir husus olursa konuşmasını bırakıp hemen müdahale ediyordu. Meselâ; bir defasında Allah Resûlü hutbeye çıktıktan ve konuşmaya başladıktan sonra camiye Süleyk el-Gatafâni adlı bir sahâbi gelmiş ve sünnet namazını kılmadan hemen oturmuştu. Peygamber Efendimiz ona seslendi ve: "Kalk! Kısa sûrelerle iki rekat namaz kıl, ondan sonra otur!" buyurdu.¹⁰⁸

Hz. Peygamberin gerekli durumlarda cemaate müdahale uygulamasını bilen Hz. Ömer; halifeliği sırasında bir gün hutbe okumaya başladıktan sonra ashaptan bir zât gelmiş ve oturmuştu. Hz. Ömer ona seslendi: "Bu hangi saat böyle?!.." Sahâbi cevap verdi: "Çarşıdan dönmüştüm ezanı duyunca hemen abdest alıp geldim!" Bunun üzerine

¹⁰⁴ Müslim, Cuma, 41, 42.

¹⁰⁵ Müslim, Cuma, 47.

¹⁰⁶ Müslim, Cuma, 43-45.

¹⁰⁷ Buhari, Cuma, 36.

¹⁰⁸ Buhari, Cuma, 32-33.

Hz. Ömer “Üstelik bir de sadece abdest öyle mi?!.. Oysa ki sen Hz. Peygamber’in Cuma günleri guslü emrettiğini biliyorsun!” diye ikaz etti.¹⁰⁹

Peygamber Efendimiz hutbelerine canlılık kazandıran bir husus olmak üzere hutbe sırasında ashabının soru sormalarına izin veriyor ve sorularını cevaplandırıyor. Meselâ İbn Ömer’in naklettiğine göre Hz. Peygamber hutbe okurken bir zât kalkmış ve gece namazının nasıl kılınacağını sormuştu. Peygamber Efendimiz: “İkişer rekât halinde kılarısın. Sabah yaklaşırken de vitri eklersin.” demişti.¹¹⁰ Hz. Peygamber hutbe îrât ederken bir zât kalktı ve dedi ki: “Ya Resûlallah! Ne dersin, sabrederek, ecrini Allah’tan bekleyerek, firar etmeden düşman üzerine yürüyüp Allah yolunda çarpışsam, Allah önceki günahlarımı bağışlar mı acaba?” Peygamber Efendimiz: “Evet” dedi; sonra bir süre sustu. Arkasından: “Az önce soru soran nerede?” dedi. O sahabe: “Buradayım, ya Rasûlallah!” diye cevap verdi. Hz. Peygamber: “Ne demiştin?” diye sordu. Bu zât sorusunu tekrarladı. Peygamberimiz: “Evet! Yalnız borç hariç. Bunu az önce Cibril bana bildirdi.” buyurdu.¹¹¹ Bu tür sorulara muhâtap olduğunda Resûl-ü Ekrem durum gerektiriyorsa hutbesini yarım bırakıp iniyor, soruyu soran kişiyle özel ilgileniyor, bilâhare hutbesine devam ediyordu. İşte bu tür müdahaleler ve cemaatin durumuyla yakından ilgilenme cemaatin durumuyla yakından ilgilenme cemaatin dikkatlerini hatip üzerinde topluyordu.

Günümüz hatiplerinin peygamberimizin bu tür uygulamalarını örnek alarak hutbe esnasında cemaatin soru sormalarına müsaade etmeleri hutbelerdeki monotonluğu ortadan kaldıracaktır. Bu uygulama önceki devirlerde olduğu gibi Hutbe esnasında cemaatin bizzat kalkıp soru sorması şeklinde değil cemaatin yoğunluğu zamanın sınırlılığı göz önünde bulundurularak konu ile ilgili sormak istediklerini yazılı olarak hatibe iletmesi şeklinde olabilir

Elbette Hz. Peygamber’in hutbede ele aldığı konular ve işlediği muhteva da konuşmasının ilgiyle takip edilmesini gerekli kılıyordu. Hemen belirtelim ki Peygamber Efendimiz hutbelerinde iman, amel, ahlak konuları başta olmak üzere yerine göre eğitim ve iktisat meselelerine temas etmiş, yerine göre konuşmalarını idâri, siyasi, içtimai,

¹⁰⁹ Buhari, Cuma, 2.

¹¹⁰ Buhari, Salât, 84.

¹¹¹ Nesâî, Cihâd, 32.

askeri, adli, hukukî konulara tahsis etmişti. Hutbe dini ya da dünyevî hayatın tüm alanlarını kapsamaktaydı.¹¹²

Peygamberimiz hutbeyi uzatmazdı. Fakat namazı uzun kıldırırdı. Resûlüllâh şöyle buyurdu: “Kişinin namazının uzun, hutbesinin kısa olması, dini iyi anladığının işaretidir. Namazı uzatın, hutbeyi kısa tutun”¹¹³ Kelimesi az, manası geniş sözleri seçip söylendi.

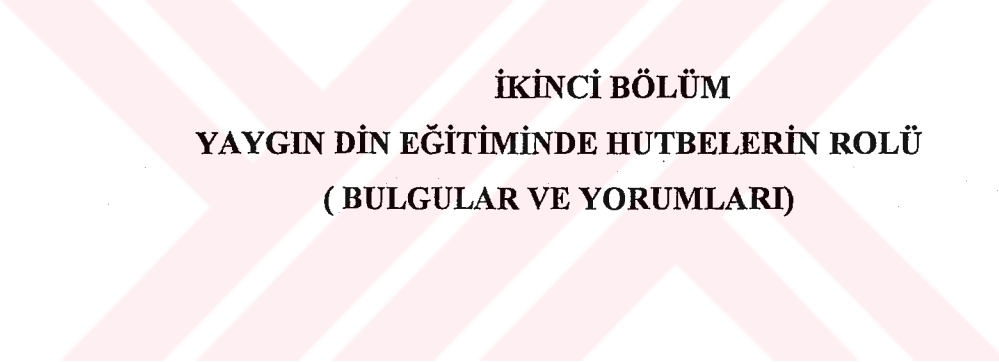
Sahih hadis ve İslâm tarihi kaynaklarından öğreniyoruz ki, Peygamber Efendimiz hutbelerinde çoğu zaman Kur’ân ayetlerini okumakla yetiniyor ya da konuşmasının büyük çoğunluğunu Kur’ân ayetleri oluşturuyordu. Nitekim Câbir b. Semura, Hz. Peygamber’in hutbelerinde Kur’ân okuduğu ve Allah’ı anıp insanlara öğüt verdiğinden bahseder.¹¹⁴ Amra bint Abdurrahman’ın der ki: “Ben Kâf Sûresi’ni bizzat Hz. Peygamber’in ağzından öğrendim Çünkü Peygamber Efendimiz her Cuma insanlara hutbe îrat ederken minberde bu sureyi okur ve bu sure ile hutbe verirdi”.¹¹⁵

¹¹² Önkal, Ahmet, “İrşad Vasıtası Olarak Hutbe”, I. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri, DİB Yay., Ankara, 1995, s. 145.

¹¹³ Müslim, Cuma, 47.

¹¹⁴ Müslim, Cuma, 34.

¹¹⁵ Müslim, Cuma, 50-52

İKİNCİ BÖLÜM
YAYGIN DİN EĞİTİMİNDE HUTBELERİN ROLÜ
(BULGULAR VE YORUMLARI)

Bu bölümde günümüzde okunan hutbelerin ve hutbeleri okuyan hatiplerin yaygın din eğitime etkisini tespit etmek için hutbelere iştirak eden cami cemaatine anket uyguladık. Anket değerlendirmesini üç ana başlık altında topladık.

İlk olarak ankete katılanların yaş, öğrenim, meslek, ikamet, dini bilgi, hakkındaki sorulara verdikleri cevapları *kişisel bilgilere ilişkin bulgular* başlığı altında değerlendirdik. İkinci olarak hutbe metninin eğitim süreci üzerindeki etkisini tespit ile alakalı metnin dini bilgi kazandırması, konu muhteva bakımından yeterliliği, cemaatin hutbelerden etkilenmesi, okunan hutbelerin yararlı olmama nedenleri gibi soruları *hutbe metninin etkisi* başlığı altında değerlendirdik. Üçüncü olarak hutbeyi sunan hatiple alakalı olarak; sunum şekli, dil ve anlatımı, hatibin tesiri, hutbede zamanın kullanımı, toplum gözünde hatibin itibarı, cemaat din görevlisi münasebetleri ile alakalı soruları da *Hutbe sürecinde hatibin rolü* başlığı altında değerlendirdik.

I. KİŞİSEL BİLGİLERE İLİŞKİN BULGULAR

A. ANKET UYGULANAN CEMAATİN YAŞ DURUMU

Yaygın din eğitimi kurumu olan camilere devam eden cemaatin yaş durumunu yediden yetmiş tabiri en güzel şekilde ifade etmektedir. Yapılan araştırmalara göre cami vb. yaygın din eğitimi kurumlarına gitmeye başlama zamanı 5-6 yaşları olarak ifade edilmiştir.¹ Anlama kabiliyeti yaş durumlarına göre değişebilmektedir. Gençlerin anlayış ve kavrayış kabiliyeti ile yaşlıların aynı kabiliyetleri arasında farklılıklar olacaktır. Cemaati meydana getiren fertlerin yaş durumlarını ve yaşlarına göre hutbeleri yorumlamalarını sağlamak amacıyla ankete katılanlara “yaş durumunuz nedir?” sorusunu yönelttik.

¹ Ay, M. Emin, Din eğitiminde Mükafat ve Ceza, Nil Yay., 2. Baskı, İzmir, 1994, s. 190.

Tablo 1 Ankete katılanların yaş durumunu gösterir tablo

Seçenekler	Adet	Yüzde
24 ve daha az	102	19,1
25-35	195	36,4
36-45	107	20
46-55	81	15,1
56 ve üzeri	47	8,8
Yanıt yok	3	0,6
Toplam	535	100

Araştırmamıza katılan cemaatin yaşlarına göre dağılımına baktığımızda yaş itibarı ile ankete katılanların % 36.4' ünü 25-35 yaş arası cemaatin oluşturduğunu görmekteyiz. Bunları sırasıyla % 20.0 ile 36-45 orta yaş grubunun, %19,1 ile 24 ve daha az yaştaki gençlerin, % 15.1 ile 46-55 yaş arası, % 8.8 oranla 56 ve üzeri yaşlılardan oluşan cemaat takip etmiş ve % 0,6 oranında cemaatte yaş durumunu belirten bu soruya cevap vermemiştir. Çalışmamıza gençlerin ve ilk yetişkinlik çağında olan cemaatinin yoğun katılımı göze çarpmaktadır. Türkiye genelinde günlük beş vakit cami cemaatinin orta yaşlı ya da yaşlı kişilerden oluştuğu bilinmesine rağmen ² çalışmamıza katılan cemaatin yaş ortalaması 25-35 yaş arasıdır. Ankete her yaş grubundan cemaatin katılımı sağlanmıştır.

Cuma günü hutbelere iştirak eden cemaatin %55.5, oranını 35 yaşın altındaki gençler oluşturmaktadır. Ülkemiz nüfus olarak genç bir potansiyele sahip olduğundan dolayı bu oran normaldir. Bu orandan çıkaracağımız önemli bir sonuç da haftada bir cemaate iştirak eden genç nüfus dini bilgilerini geliştirmede ve manevi ihtiyaçlarını gidermede Cuma namazı ve hutbe önemli bir katkı sağlamaktadır..

² Buyrukçu, Ramazan, Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü, TDV Yay., Ank., 1995, s. 22.

B. CEMAATİN ÖĞRENİM DURUMU

Cami cemaatinin öğrenim durumu; sınıflarda eğitim-öğretim gören öğrenciler gibi aynı seviyede değildir. Farklı eğitim seviyesindeki cemaat aynı mekanda, aynı zamanda ve aynı metinden din alanında bilgi almak durumundadır.

Tablo 2: Cemaatin Öğrenim Durumu

Seçenekler	Adet	Yüzde
İlkokul	118	22,1
Ortaokul	75	14
Lise	184	34,4
Üniversite	141	26,4
Lisansüstü	13	2,4
Yanıt Yok	4	0,7
Toplam	535	100

Örnekleminin öğrenim durumuna göre dağılımına gelince: Ankete katılan cemaatin % 34,4 oranını lise mezunları oluşturmaktadır. Lise mezunlarını % 26,4 oranla üniversite mezunları, % 22,1 oranla ilkokul mezunları, % 14,0 oranla ortaokul mezunları takip etmektedir. Öğrenim durumlarını belirtmeyenler % 0,7 oranındadır. DİB'in İnternet sitesi üzerinden yaptığı hutbe değerlendirme raporunda yapılan ankete katılan deneklerin çoğunluğunu %47,6 ile üniversite mezunları oluşturmaktadır.³ Ankete katılan cemaatin öğrenim durumu ülke genelinin eğitim seviyesinin üzerindedir.

C. CEMAATİN MESLEK DURUMU

Tablo 3: Cemaatin Mesleklere Göre Dağılımı

Ankete katılanların meslekleri, hutbeden beklentilerini de farklı kılacaktır. İnsanlar yaptıkları işlerle bağlantılı olarak dini konularda bilgiler öğrenmek ve hutbelerden ihtiyaç duydukları konuları dinlemek isteyeceklerdir. Aynı şekilde farklı mesleklerde çalışan kimselerin hutbenin süresi, başlangıcı ve sonu ile ilgili görüşlerini

³ DİB, APK. Dairesi, Cuma Hutbesi Anket Değerlendirme Raporu, Ank., 2003.

ölçmede düşünceleri tespit edebilmek için ankete katılanlara “mesleğiniz nedir” sorusunu yönelttik.

Seçenekler	Adet	Yüzde
İşçi	119	22,2
Memur	93	17,4
Öğrenci	62	11,6
Esnaf	99	18,5
Çiftçi	23	4,3
Emekli	54	10,1
Diğer	82	15,3
Yanıt Yok	3	0,6
Toplam	535	100

Ankete katılan cemaatin mesleklerine göre dağılımına gelince: % 22.2 oranla işçiler onu sırayla % 18.5 oranla esnaflar, % 17.4’le memurlar, % 11.6’sını öğrenciler, % 10.1’ini emekliler %15.3’ünü diğer meslek grupları ve % 4.3’ ünü çiftçiler oluşturmaktadır. % 0.6 cemaatte meslekleri hakkında sorulan sorumuza cevap vermemişlerdir. Dağılıma baktığımız zaman örneklemimiz meslek grupları açısından ülke genelinin büyük bir kesimini temsil etmektedir.

D. CEMAATİN İKAMET DURUMU

İlgi ve ihtiyaçların şekillenmesinde yerleşim yerlerinin etkisi vardır. Köydeki cami cemaatinin dini ihtiyaçları ile şehir merkezindeki cami cemaatinin dini ihtiyaçları arasında farklılıklar vardır.

Cemaatin oturduğu yerleşim birimi aynı zamanda onların gelmiş oldukları sosyal çevreyi oluşturmaktadır. Cemaatin uzun yıllar yaşamış olduğu yerleşim biriminin onların aldığı eğitimden duygu ve düşüncelerine kadar pek çok yönde etkili olmaktadır. Konumuz açısından da önemli olan bu faktörün, gerçekleştirilen yaygın din eğitimi ve

öğretimindeki rolünü belirlemek amacıyla, önce cemaatin hangi tür sosyal çevreye sahip olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. “İkamet ettiğiniz yer” sorusuna verilen cevaplara göre

Tablo 4: Cemaatin İkamet Ettikleri Yerlere Göre Dağılımı

Seçenekler	Adet	Yüzde
İl merkezi	278	52
İlçe merkezi	218	40,7
Köy	38	7,1
Yanıt yok	1	0,2
Toplam	535	100

Ankete katılan cemaatin % 52'si şehir merkezlerinde, % 40.7 si ilçe merkezlerinde, %7.1'i köyler de ikamet etmektedir. % 0.2 oranında cemaat bu soruya yanıt vermemiştir. Dağılım açısından da şehirlerde yaşayan nüfus yoğunluğu daha fazla olduğu için katılım daha fazladır. Nüfusun dağılımına göre farklı yerleşim biriminde ikamet eden kişilerin görüşlerine başvurulmuştur.

E. CEMAATİN DİNİ BİLGİ DÜZEYİ

Cemaatin hutbelerden etkilenmesi onların dini bilgileri ile bağlantılıdır. Dini seviye olarak kendini yeterli olarak görenlerin hutbelerden etkilenmesi ile kendini dini alanda yetersiz oranda görenlerin hutbelerden etkilenmesi farklılık arz eder mi? Sorusuna cevap olması amacıyla cemaate “Dini bilgi düzeyinizi, nasıl buluyorsunuz?” sorusunu yönelttik.

Tablo 5: Cemaatin Dini Seviye Olarak Kendini Değerlendirmesi

Seçenekler	Adet	Yüzde
Yeterli	218	40,7
Yeterli Değil	304	56,8
Hiç Yok	12	2,2
Yanıt Yok	1	0,3
Toplam	535	100

Ankete katılan cemaatin %56.8'i kendini dini seviye olarak yeterli görmemektedir. %40.7'lik oranda cemaatte kendini din alanında yeterli bilgiye sahip olarak görmektedir. % 2.2 oranında cemaat hiç dini bilgisinin olmadığını ifade etmiştir. Araştırma sırasında gözlemlediğimiz örneklemin vermiş olduğu cevapların sonucunda cemaatin dini seviyesinin daha çok yeterli olmadığını belirtmiştir. DİB'in 1988 yılında hutbelerle ilgili cemaat üzerinde yaptığı geniş kapsamlı ankette cemaatin geneli dini seviye olarak kendini (% 56 oranında) normal görmüştür.⁴ Dini bilgi durumunun hiç yok olduğunu ifade eden %2.2'lik bir cemaat, genel olarak toplumun kendisini dini yönden yeterli bulduğunun göstergesidir.

II. HUTBE EğİTİM SÜRECİNDE HUTBE METNİNİN ETKİSİ

A. HUTBELERİN DİNİ BİLGİ KAZANDIRMASI

Hutbe sürecinin eğitim açısından etkisini cemaatin bu süreçten istifadesi gösterecektir. Hutbe metinleri cemaatin dini bilgi öğrenmesi bakımından faydalı oluyorsa eğitim süreci bakımından da önemi o kadar fazla olacaktır. Bunun için cemaate "Hutbeler sizin dini bilgi öğrenmenize katkı sağlıyor mu?" diye soru yönelttik.

⁴ DİB, APK. Dairesi, Hutbeler Anketi Değerlendirme Sonuçları Ank., 1989. (Bu anket 1989 yılında hutbelerin verimlilik ve etkinliğini ölçmek amacı ile 14 il ve 14 ilçemizde her camiden en fazla üç kişiye uygulanmak suretiyle toplam 2682 kişinin katıldığı bir çalışmadır.)

Tablo 6: Cemaate Göre Hutbelerin Dini Bilgi Öğrenmeye Katkısı

Seçenekler	Adet	Yüzde
Büyük Oranda	100	18,7
Kısmen	353	66
Hiç	79	14,8
Yanıt yok	3	0,6
Toplam	535	100

Ankete katılan cemaatin, “hutbelerin dini bilgi öğrenmeye katkısı nedir katkıda bulunuyor mu?” sorusuna % 18.7’si büyük oranda tesiri oluyor. Onu sırasıyla, % 66.0 kısmen tesiri oluyor. % 14.82’i de hiç katkısı olmuyor şikkını işaretlemişlerdir. %0,6 sı da soruyu cevapsız bırakmıştır. Buna göre günümüz Cuma hutbeleri ankete katılan cemaatin büyük çoğunluğuna göre % 84.7 oranında cemaat tamamen büyük oranda olmasa da hutbe metinlerinden dini bilgi öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Hutbe ile eğitim sürecinde istifadenin bu oranlarda olması bu sürecin cemaate katkısı olduğunun delilidir. DİB’nın 1998 yılında hutbelerle ilgili cami cemaati üzerinde yapmış olduğu anket neticesinde deneklerin %74.20 si dini bilgilerin camide okunan hutbelere öğrenme açısından faydalı olduğu ve hutbelere dini bilgiler öğrendiklerini söylemişlerdir.⁵ Yaygın din eğitiminde hutbenin önemli bir rolü vardır. Ankete katılanların büyük çoğunluğu kısmen de olsa hutbelere dini bilgi kazandıklarına göre hutbe metinleri cemaatin büyük çoğunluğuna hitap edebilmektedir.

İmam – hatipler arasında yapılan başka bir araştırma da hatiplerden bir kısmı tavsiye ve takdim edilen hutbelerin cemaate yeni bilgiler kazandırdığını, kazandırabilecek kalitede olduğunu , ancak cemaatin ilgisinin yeterli olmadığını ya da ilgisini çekmediğini ifade ederken bir kısmı da hutbelerin cemaate yeni bilgiler aktaramadığını, konuların dini ağırlıklı olmadığını, birçok konunun devamlı tekrarlanmasının sıkıcı olduğunu ifade etmişlerdir.⁶

⁵ T.C. DİB Araştırma Planlama ve Koordinasyon Başkanlığı, Cuma Hutbesi Anket Değerlendirme Raporu, Ankara. 1998.s.2. (15 ayrı ilde 1097 kişiye uygulanarak gerçekleştirilmiştir.)

⁶ Buyrukçu, a.g.e., s. 171.

B. HUTBELERİN KONU VE MUHTEVA BAKIMINDAN YETERLİLİĞİ

Hutbe konuları cemaatin ihtiyaçlarını karşıladığı ölçüde cemaat tarafından yeterli bulunacaktır. Cemaatin eksikliklerini karşılamayan ilgi ve ihtiyaçlarını gözetmeyen konular dini muhteva içerdiği için cemaate dini bilgi kazandırabilmektedir. Ancak konu ve muhteva bakımından cemaatin ihtiyacını karşılamayacaktır. Bunu tespit için cemaate “Sizce hutbeler konu, muhteva bakımından yeterli mi?” sorusunu yönelttik.

Tablo 7: Cemaate Göre Hutbelerin Konu ve Muhteva Bakımından Yeterliliği

Seçenekler	Adet	Yüzde
Yeterli	59	11
Yeterli değil	310	57,9
Kısmen	164	30,7
Yanıt Yok	2	0,4
Toplam	535	100

Ankete katılan cemaatin % 57.9 u hutbelerin konu ve muhteva bakımından yeterli olmadığını ifade etmişler sırasıyla, deneklerden % 30.7 si kısmen yeterli olduğunu ifade etmiştir, % 11.0 konu ve muhteva bakımından yeterli olduğunu işaretlemiş, % 0.4 ü soruya yanıt vermemiştir. Bir önceki tabloda verilen cevapla karşılaştığımız zaman sanki birbirine tezat bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Önceki soruda ankete katılan cemaatin % 84.7 si hutbelerin dini bilgi öğrenmelerine katkı sağladığını ifade etmektedirler. Her ne kadar tezat gibi görünse de sonuçların izahı şunu göstermektedir; hutbe sürecinde aktarılan mesaj genel olarak dini muhteva ile ilgili hususlardır. Cemaate aktarıldığı zaman her hâlükarda cemaat bundan bir şeyler öğrenmektedir. Fakat bu soruya verilen cevapla karşılaştığımız zaman cemaatin konu ve muhteva bakımından beklentileri farklıdır. Bu yüzden cemaatin % 57.9 tamamen yeterli değil derken % 30.7 si de kısmen yeterli olduğunu ifade etmiştir. DİB'nin 2003 yılında yapmış olduğu ankete katılan cemaatin %27.7'si hutbeleri konu ve içerik bakımından yetersiz, % 35.2 'si de kısmen yeterli olduğunu belirtmişlerdir.⁷

Netice olarak; günümüzde okunan hutbe metinleri cemaate göre konu ve muhteva bakımından yeterli değildir.

⁷ DİB, APK. Dairesi, Cuma Hutbesi Anket Değerlendirme Raporu, s.3.,Ankara, 2003

C. CEMAATİN HUTBELERDEN ETKİLENMESİ

Dinleyenlerin hayatına yön verdiği, davranışlarında değişiklikler meydana getirdiği ölçüde hutbelerin etkisinden söz edebiliriz. Bunu tespit edebilmek için cemaate “Dinlemiş olduğunuz hutbelerden etkilenip müspet yönde davranış değişikliğiniz oldu mu?” sorusunu yönelttik.

Tablo 8: Cemaatin Hutbelerden Etkilenmesi

Seçenekler	Adet	Yüzde
Evet	215	40,2
Hayır	114	21,3
Kısmen	203	37,9
Yanıt Yok	3	0,6
Toplam	535	100

Anket katılan cemaatin % 40.2’si dinlemiş olduğu hutbelerden etkilenip hayatında müspet yönde davranış değişikliği olduğunu işaretlemiş % 37.9’u da tamamen olmasa da kısmen hutbeler sebebiyle davranışlarında müspet yönde davranış değişikliği meydana geldiğini belirtmiştir. % 21.3 oranında cemaat de dinledikleri hutbelerin kendilerinde herhangi bir davranış değişikliği meydana getirmediğini ifade etmiştir. Anket esnasında alınan cevaplardan bazıları şöyledir: “ Anne babama karşı katı tavırlarım vardı hutbede dinleyince yumuşadım, daha dikkatli davranmaya başladım./ Namaz kılmazdım. Okunan hutbelerden etkilenerek beş vakit namaza başladım./ Çok cimri biri idim hutbeler sayesinde yardımseverliği öğrendim.”

Ankete katılanların % 80.1’i kısmen de olsa hutbelerden etkilenip müspet yönde davranış değişikliğine sahip olduğunu ifade etmişlerdir.

D. OKUNAN HUTBELERİN YARARLI OLMAMA NEDENLERİ

Okunan hutbelerde cemaatin etkileyen olumsuzlukları, eksiklikleri araştırmak ve hutbe faaliyetinin verimliliğini engelleyen hususları tespit etmek için, ankete katılan cemaate “hutbelerin yeterince yararlı olmadığı kanaatinde iseniz sebebi nedir?” sorusunu yönelttik.

Tablo 9: Cemaate Göre Hutbelerin Neden Yararlı Olmadığı

Seçenekler	Adet	Yüzde
Konular Dini İhtiyaçlarımıza Yönelik Değil	131	24,5
Genelde Aynı Konular Tekrar Ediliyor	174	32,5
Hatibin Konuşma ve Anlatım Tarzı İyi Değil	88	16,4
Ses Cihazları Bozuk Olduğundan Anlaşılmıyor	20	3,7
Diğer	58	10,8
Yanıt Yok	64	12
Toplam	535	100

Araştırmamıza katılan deneklere göre okunan hutbelerin yeterince yararlı olmamasının sebeplerinin birincisi, % 32.5 oranla Genelde aynı konular her sene tekrar ediliyor eleştirisi olmuştur. Çalışmamızın birinci bölümünde ele aldığımız üç yıllık hutbe konularına baktığımız zaman cemaatin bu konuda haklılığı açıkça görülmektedir. Gerçekten bazı hutbeler üzerinde hiç değişiklik yapılmadan okunmakta, bazı önemli gün ve haftalarla, kandil geceleri ile ilgili hutbeler çok az değişikliklerle her sene cemaate sunulmaktadır. Tabi ki bu da “hep aynı hutbeler tekrar ediliyor,/ bildiğimiz şeyler anlatılıyor, bundan dolayı bıktırıcı oluyor” gibi eleştirilere neden olmaktadır.

Okunan hutbelerin yararlı olmadığı kanaatine sahip olan deneklerin ikinci olarak % 24.5 ile konular bizim dini ihtiyacımıza yönelik değil eleştirisidir. Hutbe konusunun belirlenmesinde cemaatin ve çevrenin ihtiyaçlarının tespit edilmesi önemli bir yer tutmaktadır. Cemaatin ihtiyaçları çeşitli çevrelere göre bazı değişiklikler göstermektedir ki her caminin kendi görevlisi bunu bizzat tespit etmelidir. Günümüz hutbe konularının seçimi genel olarak merkezi sistemle, DİB tarafından hazırlanan konuların sunulması, şeklinde gerçekleştiği için cemaatin yöresel ihtiyaçlarına yönelik olmamaktadır. Cemaat bu konudaki eleştirisini “hutbeler dini ihtiyacımıza yönelik değil” diyerek bu alandaki eksikliğe dikkat çekmiştir. 1998 yılında DİB Tarafından yapılan hutbe değerlendirmesi anketinde cemaatin okunan hutbelerin faydalı olmama nedenleri arasında birinci sırada % 29.94 oranla hutbelerin ihtiyaca yönelik olmaması

ifade edilmiştir.⁸ 1989 yılında yapılan anket oranlarına göre de aynı şekilde ankete katılanların okunan hutbelerin yararlı olmama nedenleri içerisinde % 31 oranla konular dini ihtiyacımıza yönelik değil ifadesi ilk neden olarak belirtilmiştir.

Okunan hutbelerin yararlı olmamasının sebepleri arasında 3. sırada 16.4 lük oranla hatibin konuşma ve anlatım tarzı iyi değil eleştirisi gelmektedir. Mahir bir söz ustası, kendisini dinleyenlerin akıllarını ve kalplerini kapıp götürürken, bu sanatta ileri gitmeyenlerin ifadelerindeki eksiklikler için erbabı tarafından hemen tespit edilir.⁹ Cemaat bu alanda işin erbabı olmamasına rağmen böyle bir eksikliğin ifade edilmesi hatiplerimizin bu alanda sundukları hutbeleri hazırlıksız, sindirmeden cemaate sunmaya çalıştıkları ve bu esnada da açık bir şekilde hatalar yaptıkları ortaya çıkmaktadır. Cemaat açısından da, anlaşılmayan hutbenin yararlı olması düşünülemeyecektir.

Hutbelerin yararlı olmadığı kanaatinin hasıl olmasına sebep olan etkenlerden bir diğeri , % 3.7 ile cami içerisindeki ses cihazlarında meydana gelen arızalar, iyi ayarlayamama ve hatibin ses tonunu ses cihazına uygun olarak kullanamamasından kaynaklanan eksikliklerdir.

Açık uçlu bırakılan okunan hutbelerin faydalı olmamasının nedenleri; % 10.8 oranında cemaat tarafından görüş bildirilmiş ve alınan cevaplar ise yığılım yöntemine göre “ *Hutbeler DİB tarafından gönderiliyor. Hutbeler o beldede cereyan eden olaylara cevap mahiyetinde olması lazım,/ sistemin aksayan yönlerinin anlatılması lazım / Cemaatin sosyal kültürel ve dini bilgi seviyesine göre hutbeler ayarlanmalı / İnsanların gündemini takip eden ve bu doğrultuda hutbeler yapılmıyor / Yanlış metotla güzel hakikatler sunulamaz / Sosyal içeriğin yanında İslâm tam olarak anlatılmalı / yapılan ibadetin ve telkin edilen görüşlerin niçin yapılması gerektiği ve fert ve cemiyet açısından yararlarına değinilmeli / İbadetlerimiz adet haline gelmiş hutbeler dahil, gerçek anlamda veren az durumda / Dini konular mantığa yatacak şekilde anlatılmıyor sadece dinin emir ve yasakları söyleniyor / Toplum kültürel düzeyi bölgelerin yapısı dikkate alınmadan bilimsel bir dil ile günübürlük hayattan uzak, sanki birilerine İslâm'ın bakış açısını ispat etme zorunluluğu varmış kompleksiyle hazırlanıp sunuluyor / konuların daha ayrıntılı anlatılması / aşk ve ruh yok / İmamlar yetersiz/ Gerçekten*

⁸ DİB, APK. Dairesi, Hutbeler Araştırma Anketi, s.2, Ank.1998.

⁹ Yıldırım , Suat, Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân ilimlerine giriş, İst., Ensar Yay., 1997 s.119.

samimi ihlaslı ve şuurlu değil, hatipler Allah adamı olacak, gayeleri maddiyat değil Allah rızası olmalı / Tek kalemden çıkması monotonlaştırıyor örneklendirme yok menkıbe yok tarih yok tatsız tuzsuz /Hatip tarafından yapılmaması başkaları tarafından yönlendirilmesi / Hatipler devlet baskısı altında tam yeterli bilgi veremiyor / Bence önce hutbelerde hutbelerin önemi anlatılmalı / Çorap kokuyor / Ayrıntılara girilmiyor /Cemaat yeterince motive edilememekte/ Etkileyici değil / Daha eğitici ve öğretici konular işlenebilir/ çok yüzeysel yapmacık / Okuyanlarda samimiyet hissi yok / hoca efendiler kendilerinin yaşamadığı bir din anlatıyor/ Kurt ağacı gövdesine girmiş biz dallarla uğraşıyoruz. Hutbede trafik kurallarından bahsediliyor./Genelde Kur'ân ayetlerine yer verilmiyor bir başlangıç ayetiyle yetinilmemelidir, birbirini destekleyen ayetler planlı bir şekilde sıralanmalı /Genelde güncel sorunlara yer veriliyor kesinlikle temel bilgilere inilmeli çünkü sadece Cuma namazı kılan cemaatte var./ Fazla yönlendirme olması ve eğitim seviyesinin yeterli olmaması / Hatiplerin ifade tarzı yeterli değil/ Anlatılanlar duygu yüklü olmalı / Bir sorun yok gayet iyi algılıyorum / hoparlör bozuk olduğundan dolayı / Hutbeler yeterince yararlı oluyor/ Hutbeler şehir merkezine göre hazırlandığı için konular köyleri ihtiva etmiyor/ hutbeler kağıttan ve alalacele okunuyor” şeklinde sıralanmıştır.

Aynı şekilde imam – hatipler üzerinde yapılan bir araştırmada hatipler okunan hutbeleri; konularının sıkıcı olması, anlaşılır olmayışları, çok uzun olmaları, ilmi mahiyet taşımaları ve cemaatin dini bilgi ve genel kültür seviyesine göre olmadığı, ya da ilgi alanı dışında kaldığı v.s. gibi nedenlerle kaliteli ve ilgi çekici bulmadıklarını ifade etmektedirler.¹⁰

E. CEMAATİN HUTBE KONULARIYLA ALAKALI OLARAK DİN GÖREVLİSİYLE İLİŞKİSİ

Eğitimin başarılı olması için öğrenen ile öğretene arasında diyalogun sağlıklı olması gerekir. Öğrenen konumundaki cemaatin hutbelere beklentileri, hutbelerle ilgili görüşleri hutbe sürecinin başarılı olması için şarttır. Öğretmenin öğrenciden habersiz öğrencinin öğretmenden habersiz olduğu bir eğitim faaliyeti verimli bir faaliyet olmayacaktır. Aynı şekilde hatip ve cemaatinde ders konumundaki hutbe ile alakalı

¹⁰ Buyrukçu, a.g.e., s. 171.

karşılıklı görüş alışverişinde bulunmaları çok önemlidir. Bunun için cemaate; “İhtiyaç duyduğunuz konularla ilgili hutbe okunmasını din görevlinizden talep ediyor musunuz?” diye sorduk,

Tablo 10: Hutbe Konularıyla İlgili Hatip-Cemaat Diyalogu

Seçenekler	Adet	Yüzde
Evet	141	26,4
Hayır	322	60,2
Bazen	62	11,6
Yanıt Yok	10	1,9
Toplam	535	100

Cemaat İhtiyaç duyduğu konular hakkında din görevlisine isteğini % 60,2 oranında bildirememektedir. Nedenini anket sorularını sorarken öğrenmeye çalıştığımız cemaat bu durumu: *Görevimiz değil / İmamın işine karışmak olmaz / Zaten hutbeler Diyanet tarafından hazırlanıyor. İmamın herhangi bir fonksiyonu yok / değerlendirmeye alınmayacak niye söyleyeyim ki / Biz bir şey diyemeyiz, çünkü onlar müftülüğün talimatıyla hareket ediyorlar / İmam daha iyi bilir. / v.s.* ile ifade etmişlerdir. Cemaatin çoğunluğunun ihtiyaç duyduğu konuları din görevlisine söyleyememesi aradaki diyalogun kopukluğunun bir göstergesidir. Beşeri münasebetlerde problem olmasa da din hizmetlerinin yürütülmesinde bir diyalog kopukluğu olduğu gözle çarpılmaktadır.

Ankete katılanların %26.4 ü hutbe konuları ile ilgili ihtiyaç duyduğu hususları imam hatiplere ilettiğini ifade ettiklerini belirtmişlerdir. Bu oranın düşük olmasının en önemli nedeni camiye devamlı iştirak eden beş vakit namazı imamla birlikte kılan cemaatin, cumadan cumaya camiye iştirak edip hutbeye dinleyen cemaatten az olmasından dolayıdır. Cemaate devamlı iştirak eden kişiler ihtiyaç duyduğu hususları rahatlıkla imam hatibe bildirmektedir.

Ankete katılanların %11.6 sı da hutbe konuları ile ilgili ihtiyaçlarını imam-hatiplere bazen bildirdiklerini belirtmiştir.

Çağların değişmesiyle bazı meslek grupları değer kazanırken, bazıları da değer kaybetmektedir. İmamlık da son yüzyılda değer kaybeden meslek grupları içerisinde.

Onlarla ilgili çeşitli önyargılar, hakarete varan fikraller, bir karşı tepkiyi de doğurmuştur. Her ne kadar olumsuzluklar olsa da din görevlisine hürmet halk nazarında devam etmektedir. Öyle ki toplumla iç içe başka bir meslek yok gibidir. Yeni doğan çocuğa ad koymadan, düğüne, düğünden ölüme her anda din görevlisi toplumun yanında yer almaktadır. Böyle olduğu halde yapılacak din hizmetleri ile ilgili taleplerin imama söylenmesi işi ihmal edilmiş ve ankete katılanların çoğunluğu hutbelerde okunmasını istedikleri konuyu din görevlisine ifade edemediklerini bildirmişlerdir.

F. CEMAATİN HUTBELERİN HAZIRLANMASI İLE İLGİLİ BİLGİSİ

Kaynak; eğitim faaliyetinin mihenk taşlarından biridir. Kaynağın tesirli olması için birinci bölümde de ifade ettiğimiz gibi inanılır, güvenilir, doğru olması, alanında uzman kimseler tarafından hazırlanması gerekmektedir. Bu özellikleri taşıyan kaynaktan çıkan hutbeler tabii ki etkili olacaktır. Kaynağın cemaat tarafından bilinme durumunu tespit etmek için “Hutbelerin kim tarafından hazırlandığını biliyor musunuz?” sorusunu yönelttik.

Tablo 11: Okunan Hutbelerin Kim Tarafından Hazırlandığının Bilinmesi

Seçenekler	Adet	Yüzde
Evet	322	60,2
Hayır	14	26,4
Fikrim Yok	67	12,5
Yanıt Yok	5	0,9
Toplam	535	100

Ankete katılan deneklerin % 60,2’ si hutbelerin kim tarafından hazırlandığını bilmektedir. % 26,4’ü de hutbelerin kim tarafından hazırlandığını bilmemektedir. % 12,5 oranında olan cemaatse fikrim yok diyerek hutbelerin kim tarafından hazırlandığını bilmediklerini ifade etmişlerdir. Hutbelerin kim tarafından hazırlandığının bilinmesi hutbe sürecini etkilemektedir. Çünkü cemaat merkezi bir hazırlıkla hazırlanan hutbeleri benimsemekte güçlük çekmekte onu sanki zoraki bir yaptırım olarak algılamaktadır.

Hutbelerin kim hazırlandığının bilinmesi okunan hutbenin fert tarafından benimsenmesini kolaylaştırır. Güven duyulmayan bir kaynaktan gelen bilgiler cemaat tarafından kabul edilmeyecektir. Sunulan bilgilere devamlı şüphe ile bakılacaktır. Bu yüzden hutbe hazırlığı bu faaliyetin etkisi açısından çok önemlidir.

G. CEMAATİN HUTBELERİN HAZIRLIĞIYLA İLGİLİ GÖRÜŞÜ

Hutbelerin cemaat tarafından kolay bir şekilde benimsenebilmesi, onların güvendiği, inandığı kaynaktan hazırlanması ile doğru orantılıdır. Cemaatin istediği kaynağı tespit etmek için “ Hutbeler kim tarafından hazırlanmalıdır?” sorusunu yönelttik.

Tablo 12: Cemaate Göre Hutbeler Kim Tarafından Hazırlanmalı

Seçenekler	Adet	Yüzde
DİB tarafından	100	18,7
Müftülükler tarafından	88	16,3
İlahiyat Fakülteleri tarafından	123	23
İmam Hatibin kendisi tarafından	198	37
Yanıt Yok	26	5
Toplam	535	100

Araştırmaya katılan deneklerin hutbenin hazırlanması ile ilgili isteklerinde en yüksek oranı % 37 ile hutbe metnini din görevlisinin hazırlaması talebi almıştır. İmam hatipler devamlı cemaatle birlikte. Bu nedenle onların ilgilerini, ihtiyaçlarını, eksikliklerini çok iyi bilirler. Bu doğrultuda hazırlayacakları hutbelerle halkı doğru bir şekilde bilgilendirdiklerinde eğitim faaliyeti amacına ulaşmış olur. İmam hatipleri % 23.0 oranıyla İlahiyat Fakülteleri takip etmektedir. Cemaatin böyle bir tercihte bulunmasının nedenlerinden bazıları şöyledir: İlahiyat Fakültesindeki görevlilerin; din konusunda daha bilgili olması, hurafeden uzak asli kaynakların kullanılarak, baskı altında kalmadan hutbe hazırlayacaklarını düşündüklerini dile getirmişlerdir.

Üçüncü sırayı ankete katılanların % 18,7 ile DİB’ce hazırlanmasını isteyen cemaat oluşturmaktadır. Tablo 12 de “Hutbelerin kimler tarafından hazırlanmasını istiyorsunuz?” sorusuna verilen cevapla birlikte başkanlığın hutbe hazırlamasını

değerlendirdiğimiz zaman % 82,3 oranında cemaat hutbelerin başkanlık tarafından hazırlanmasını istememektedir. Hazırlanan hutbelerin konuları ve zamanları dikkate alındığında sanki resmi bir görev havasında hutbe hazırlandığı hissedilmektedir. Bu da cemaatin hutbe metnini kendisinden ve hayattan soğuk olarak algılamasına sebebiyet vermektedir. Dördüncü sırayı %16,3 oranı ile müftülükler almaktadır. Cami cemaati imam-hatiplerin yeterli olmadıkları düşüncesiyle hareket ettiklerinden dolayı yine kendi bölgelerindeki problemlerden, ihtiyaçlarından haberdar olması sebebiyle müftülükler tarafından hazırlanmasını işaretlemişlerdir.

DİB’ce 1998 yılında yapılan anket çalışması neticesinde de ankete katılan deneklerin % 36.55 oranında olan en yüksek yüzdelik dilimi hatibin hutbeleri kendisinin hazırlanmasını istediğini belirtmişlerdir.

Yapılan bir araştırmada imamların çoğu hutbeyi her imamın kendisinin hazırlanmasını gerektiğini belirtmiştir. Aynı araştırmada ankete katılan imam- hatiplerin tamamına yakını kendisinin hutbe hazırlayabileceğini ifade etmiştir.¹¹

Seçeneklerde olmamasına rağmen anketlerin bazılarında cemaat: Hutbelerin İmam-hatip, İlahiyat Fakültesi öğretim görevlileri, müftülük ve DİB’ müteşekkil bir heyet tarafından hazırlanmasını dile getirmişlerdir. DİB vereceği seminerler ve hizmet içi kurslarla imam-hatipleri yetiştirmeli ve kendi hazırlayacakları hutbeleri okumaları hususunda görevlilerini bilgilendirmelidir. O zaman hem hatipler kendini yetiştirmiş ve geliştirmiş olacak, hem de cemaatin “ ruhtan uzak yapmacık hutbeler okunuyor./ kurmalı saat gibi kurulan görevlinin okuduğu hutbeden ne olacak” eleştirileri de ortadan kalkmış olacaktır. Kendi hazırladığı hutbeleri görevliler daha içten daha etkileyici ve hazırlıklı olarak okuyacaklardır.

Hutbe konusunda tüm yetki ve sorumluluğu imamlara vermek ve yerinde denetim şekli ile kontrol mekanizması geliştirmekle bu problem de ortadan kaldırılabilir. Hutbe hazırlama safhası hutbe metninin cemaat tarafından kabulü için çok önemlidir. Cemaat hutbe metninin hatip tarafından hazırlanmasını istemektedir.

¹¹ Buyrukçu, a.g.e., s. 171.

H. CEMAATİN İHTİYAÇ DUYDUĞU HUTBE KONULARI

Cemaatin hutbe faaliyetinden istifadesini en üst seviyede tutabilmek için onların ilgi ve ihtiyaçlarını ortaya koyan hutbe konularını tespit etmek yerinde olacaktır. Bunu tespit etmek için cemaate “Sizce hutbeler hangi konularda olmalıdır?” Sorusunu yönelttik.

Tablo 13: Cemaate Göre Hutbeler Hangi Konularda Olmalı

Seçenekler	Adet	Yüzde
İlmihal ve fıkıh bilgileri	243	45,4
Peygamberimiz ve Sahabenin Hayatları, İslâm Tarihi	119	22,2
Belirli Hafta ve Günler (turizm, çevre, orman, vergi v.s.)	24	4,5
Her Konuda	70	13,1
Diğer	69	12,9
Yanıt Yok	10	1,9
Toplam	535	100

Cemaatin hutbelerde dinlemek istediği hutbe konularının değerlendirilmesinde ilk sırada %45,4 oran ile ilmihal ve fıkıh bilgileri yer almaktadır. Cemaat din adına öğrenmek istediği fikhî bilgileri hutbelerden dinlemek öğrenmek istemektedir. Çalışmamızın birinci bölümünde üç yıllık değerlendirmeye dikkat ettiğimizde hazırlanan hutbe konuları fıkıh konularından ziyade daha genel konulardan olduğunu görmüştük. Hutbe konularında ilmihal bilgilerinin dışında ağırlıklı dinin sosyal yönü vurgulanmaktadır. Diğer seçeneklere nazaran büyük bir çoğunluk hutbelerden ilmihal ve fıkıh bilgileri dolayısıyla ibadetler ve dinin pratik yaşama yönünün anlatılmasını istemişlerdir. Anket esnasında deneklerden bazıları “hutbelerde *gusül abdesti anlatılsın, namaz abdesti anlatılsın haftada bir Cuma namazında camiye gelen insanlar bunları*

bilmiyor” diye bu eksikliği dile getirmişlerdir. Cemaatin büyük bir kısmının sadece Cuma günü namaza geldiği düşünülürse bunun önemi daha çok ön plana çıkmaktadır. DİB’ce yapılan anket sonuçlarına göre de, cemaatin konu istekleri şöyle sıralanmıştır. % 21.43 Temel dini bilgiler, % 17.15 aktüel, % 5.17 dini ve milli kültür, % 5.11 inanç konuları...¹²

Ankete katılanların % 22.2 oranında olan kısmını teşkil eden cemaat; Peygamberimiz ve sahabenin hayatları, konularının işlenmesini istemektedir. Gençler meşhur olan sporcu, şair-edip, sanatkâr, bilim adamı, devlet adamı, asker ve tarihi kahramanlara benzeme özentisi içine girerler. İnsanlar kendilerine örnek olacak model-insan arayışı içindedirler. Model olacak insanlar ise ilk planda en çok dikkat çeken basın-yayımda, Televizyonda izlenen insanlar olmaktadır. Toplumumuzda genelde, şarkıcı, film, dizi aktris ve aktörleri, siyasetçiler ve özellikle futbolculara özendikleri ve onları taklit etmeye çalıştıkları görülür.¹³ Bu anlamda Hz. Peygamber ve sahabelerinin, İslâm ve Osmanlı tarihinde bir çok komutan, bilim adamı ve devlet adamının hayatları, gençler ve toplum için örnek idealler olabilir. Hutbe sürecinde bunlara yer vermek faydalı olabilir. Bu isteğin diğer bir boyutu da günümüz hutbelerinde gözlemlediğimiz sıradan, monoton, tasvirden ve tarihi hadiselerden uzak anlatım tarzı hutbe sürecini basmakalıp bir hale getirmiştir bundan hutbeleri kurtarmak için İslâm’ın pratik yönünü temsil eden peygamberimiz devri hem İslâm’ın en iyi yaşandığı devir hem de örneklik alınması gereken zaman dilimi olması sebebiyle tercih edilmiştir.

Hutbe konularında üçüncü sırayı % 13.1 oranla her konuda hutbe hazırlanması takip etmektedir. “Hutbelerin her konuda olması gerekir. Çünkü din hayatın her sahasında vardır ve herkese hitap eder./ Günlük olaylarda ve yaşanmakta olan hadiselerde dinin görüşü her Cuma hutbelerde seslendirilmelidir.” diye görüş bildiren cemaat dinin hayatın her alanına hakim olduğu dolayısıyla her konuda dini bir yön olacağı gerekçesiyle hutbelerinde her konuda olmasını istemektedir.

Seçilen konular arasında her sene işlenmesine rağmen cemaat tarafından en az talep edilen konular; % 4,5 oranla Belirli hafta ve günler (turizm , çevre ve orman v.s)

¹² DİB, a.g.anket., Değerlendirme Sonuçları.1989.

¹³ Öcal, Mustafa, Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar, TDV Yay. Ank. 1991.s.140.

konuları cemaat tarafından istenmeyen konular olarak da anket sorumuzun seçenekleri arasında belirttiğimiz diğer maddesi ile dile getirilmiştir. Cemaatle yapılan anket esnasında bu tür konuların dini sayılmadığı eğilimi hakimdir. Sosyal konularda okunan hutbelerle alakalı İmam-hatiplerin görüşlerinin de bu doğrultuda olduğunu yapılan diğer araştırmalar göstermektedir.¹⁴ Bu konulara Kur'ân ve Hadis'te problemin bugünkü şekliyle rastlayamasak ta, evrensel kabul ettiğimiz bir dinin bu alanda açıklaması olması gerekir. Kaldı ki, olayın hayati tehlike boyutları olduğu da göz ardı edilecek gibi değildir. Bugün trafik kurallarına uygun araç kullanılmadığı için hem kendi, hem akrabaları, hem de diğer insanların ölümüne sakat kalmasına sebep olanlara dinin hiçbir sözü yok mudur? Tedbirsizlik, hatta sorumsuzluk yüzünden ölen ve sakat kalan insanların, harap edilen yaşam çevremizin olmaması için, hutbe yolu ile de bir mesaj verileceği kanaatindeyiz. Araştırmamızın birinci bölümünde üç yıl olarak ele alıp işlediğimiz uygulama dönemlerinde işlenen konularda aktüel ve günümüz dini meselelerine değinilmediği görülmüştür.

Elbette cemaat orman, trafik, çevre, sağlık, aşı v.b. gibi konulara hiç yer verilmesin görüşünde değildir. Bunun aksine aktüaliteyle ilgili konuların din boyutlarına değinirken bu tür konulardan da yer ve zamanına göre bahsedilmesini istemektedir. Esas bilgi boyutunun, konunun uzmanları vasıtasıyla hutbe dışında yer alan genel basında ve o konularla alakalı kurumlar tarafından mesela verginin Defterdarlık, Trafiğin Emniyet Müdürlükleri tarafından işlenmesi istenmektedir.

İyi bir hatip, cemaatin istek ve arzularını çok iyi tespit etmeli, cemaatin seviyesi ve gündemindeki temel problemleri çok iyi bilmelidir. Hazırlayacağı hutbeyi bir hafta boyunca düşünmeli, o hafta içerisindeki gündemi oluşturan olayları araştırıp, cemaatin birçoğu gündemi kendisi belirleyerek, o konu hakkında hutbesini hazırlayıp, bizzat sunması başarılı bir hatip için gerekli bir davranıştır.¹⁵

Hutbelerin hangi konularda olması ile alakalı cemaatin görüşleri ankete katılanların % 12.9 oranında olanı tarafından şöyle dile getirilmiştir. "*Gündemden uzak olmayan tevhidî ve imani konular olmalı / iman hakikatleri insanlara sağlıklı olarak*

¹⁴ Buyrukçu ,a.g.e., s169.

¹⁵ Çakan,İ. Lütfi, Dini Hitabet, Kuşak Yay., Elif Mat., Ank. 1975 s.35- 37.

verilmeli / iman tevhit nübüvvet, haşir gibi İslâm'ın temel konularına ağırlık verilmeli / iman, irşadın önemi fıkıh bilgileri örneklerle desteklenmeli / Asrın tam ihtiyacına yönelik olmalı / Kalıpsallaşmış konular söyleniyor / Namaz, Tesettür, haya, iffet, namuslu olmak gibi konular / Hutbeler günümüz sorunları ile ilgili olmalı / Toplumun yaşantısı ve güncel konuların Peygamber Efendimiz (s.a.v) ve sahabenin hayatlarıyla kıyas edilip örneklendirilmesi net bilgiler / İnsanlar ruhen eksik manevi konular / cami adabı, abdest nasıl alınır, namaz nasıl kılınır, namazın faydaları / hutbelerde çevre, vergi olmasın / Hatibin bulunduğu bölgenin ihtiyaçları doğrultusunda / hayatın her yönü ve günceli kuşatmalı / Yöresel olmalı, konu çevredeki İslâmî olaylar olmalı / Öncelikle insanlara ruh verici, doyurucu bilgiler gerekli / O hafta neyi gerektiriyorsa güncel olmalı / Toplumsal sorunlar /İslâm'la ilgili ve ihtiyaca yönelik her şey hakkında olmalı / hutbede dünya ve cennet mutluluğuna ulaşması yönünde ayet ve hadisler anlatılmalı / Özellikle İmani konular / Bilimsel gerçekler Kur'ân'ın bilimsel yönü/ siyasi mevzular ve dünyevi mevzular / sistemin aksayan yönleri anlatılması lazım/ vs." şeklinde konular dile getirilmiştir. Bizim Seçeneklerde hiç ifade etmediğimiz halde cemaat ihtiyaçları doğrultusunda İmani ve tevhit konularında hutbelerin yoğunlukla yayınlanmasını istemektedir uygulama dönemi halinde ele aldığımız başkanlıkça hazırlanan üç yıllık hutbe konuları arasında itikadi ve İmânî konularda eksiklik vardır. Her sene imanın 6 şartı ile alakalı hutbe muhakkak değişik versiyonlarda sunulmalıdır cemaat zaten bu konulara yeteri kadar değinmeyip hutbelerde bunun yerine yıllık takvime göre haftalara göre hutbe hazırlanmasını sindirememektedir. Hazırlanacak hutbelerde önce dini açıdan öncelikli olan konular planlanacak ve sonra ibadetle ilgili konular ön plana çıkarılacak ve bu konular işlenirken güncellik unutulmayacak bu konular arsında gerekli olan diğer konularda verilmeye çalışılacak hutbe planları önemli gün ve haftalar (polis haftası, ağaçlandırma, sağlık haftası, zafer haftası, Kızılay haftası, vergi haftası, v.s) a göre hazırlandığı zaman cemaat merkezi yaklaşımın dini yaklaşımın önüne geçtiği izlenimine varmaktadır. Bu konulardan bahsedilsin ama diğer konular içerisinde yeri geldikçe bahsedilsin denmektedir.

İ. HUTBELERİN GÜNLÜK YAŞAMA VE GÜNCEL DİNİ KONULARA CEVAP VERMESİ

Her hafta icra edilen hutbe sürecinin en önemli özelliği meydana gelen güncel olayları İslâm dinine göre değerlendirmektir. Karşılaşılan dini problemlere çözüm yolları hutbeler yoluyla cemaate aktarılmalıdır. Hutbelerin bu alandaki boşluğu doldurmasını tespit bakımından “Sizce hutbeler günlük yaşama ve güncel dini konulara cevap veriyor mu?” sorusunu yönelttik

Tablo 14: Hutbelerin Günlük Yaşama ve Güncel Dini Konulara Cevap Vermesi

Seçenekler	Adet	Yüzde
Evet	95	17,8
Hayır	187	35
Kısmen	238	44,5
Yanıt Yok	15	2,8
Toplam	535	100

Araştırmaya katılan deneklerin % 44.5 oranında olan kısmı hutbelerin günlük yaşama ve güncel dini konulara kısmen cevap verdiğini ifade etmişlerdir. Bu ifade edilen günlük konularla belirli gün ve haftaların kutlanması sırasında ifa edilen hutbeler kast edilmektedir. Yaptığımız ankette elde ettiğimiz sonuca göre hutbeler günlük yaşama ve güncel dini konulara cevap vermiyor diyen% 35 lik oranla kısmen diyen % 44.5’lik oran dini problemler doğrultusunda güncel hadiseler hutbeler yoluyla cevap verilmediğinde hem fikirdir. Zaten hutbeler merkezden hazırlanması sebebiyle konular daha okunmadan evvel İnternet sitesinde yayınlanmaktadır. Yani 5-6 ay önceden hatta bir sene önceden okunacak hutbe tespit edilmiştir o hutbe yerel bölgelerde o hafta cereyan eden olaylar hakkında nasıl faydalı olabilir?. Cemaat güncel dini konular derken son zamanlarda medya da ehil olmayan kimselerin çıkardıkları tartışmalara, zihin bulandırmalarına hutbeler yoluyla cevap verilmesini istemektedir. Aynı şekilde bir cemaat bütün ülkeyi ilgilendiren bir seçim oluyor seçimde herkesin eline boya sürülüyor. O seçimden önceki cuma o boyanın abdesti bozup bozmadığı ile alakalı hutbenin sonunda açıklama yapılırsa veya o hutbede abdesti bozan şeyler anlatılırsa daha iyi olmaz mı? Güncellik böyle konularla sağlanmalı diyerek güncellikten kastettiklerini

bu şekilde ifade etmişlerdir. Ankete katılanların %17,8 oranında olan kısmı da hutbelerin güncel konulara cevap verdiğini ifade etmişlerdir. Bu deneklerde güncellik terimiyle önemli günler haftalar olarak değerlendirdiklerinde o alanda gerçekten güncellik sağlanmaktadır. Fakat cemaatin büyük çoğunluğunun görüşleri doğrultusunda hutbelerde dini problemler, günlük yaşamda din ile alakalı güncellik sağlanamamaktadır. Eğer hutbelerin verimli ve tesirli olması arzu ediliyorsa sağlanmak zorundadır.

J. HUTBELERİN CEMAAT TARAFINDAN DİNLENMESİ

Cemaati etkilemek için hutbelerin cemaat tarafından istekli bir şekilde dinlenmesi gerekir. Çünkü insan severek dinlediği şeyleri daha çabuk benimser ve hayatında uygulamaya koyar. Bu sebeple cemaate, “Hutbeleri zevkle dinliyor musunuz?” sorusunu yönelttiğimizde aşağıdaki cevapları aldık.

Tablo 15: Cemaatin Hutbeleri Zevkle Dinlemesi

Seçenekler	Adet	Yüzde
Evet	234	43,7
Hayır	73	13,6
Bazen	226	42,2
Yanıt Yok	2	0,4
Toplam	535	100

Ankete katılan cemaatin büyük kısmı % 43.7'lik oranda Cuma hutbelerini zevkle dinledikleri ifade etmişlerdir. Bu oran cemaatin bir ibadet şuuru içerisinde hutbelerden bir şeyler öğrenmeye istekli ve almaya hazır bir halde hutbeyi dinlediklerini gösterir. % 42.2'lik kısmı da hatibe ve konuya göre farklılık arz ettiğini ifade etmiştir. Kendilerinin istekli olmasına rağmen hutbelerdeki monotonluk sebebiyle zevkle dinleyemediklerini belirtmişlerdir. % 13.6'lık oranda denekte hutbelerden hiç zevk almadığını ifade etmişlerdir. Bazen zevkle dinliyorum diyenlerle hayır diyenleri bir grupta topladığımız zaman % 55.8'lik oranda hutbelerden istenilen oranda zevk ve heyecan vermediği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu da önemli bir problemdir çünkü kişi

zevkle heyecanla dinlediğini hayatına tatbik etmekte daha istekli ve daha başarılı olacaktır.

Cemaat hutbelerde ilgi ve ihtiyaçlarını görmediğinden, güncel konuların ve olayların hutbelerden değerlendirilmesinin yapılmamasından dolayı hutbeleri istekle dinlememektedir. Hutbelerde anlatılan konularda tekrarlar yaşandığından bildiğimiz şeyleri anlatıyorlar düşüncesi ile hareket ederek, hutbelerden amaçlanan istekle dinlemeyi sağlayamamaktadırlar.

III. HUTBE YOLU İLE EĞİTİM SÜRECİNDE İMAM HATİB'İN ROLÜ

A. HATIPLERİN HUTBE SUNUMLARI

Hutbe sürecinde hutbenin sunumu bu sürecin başarılı olabilmesi açısından çok önemlidir. Çok mükemmel bir mesaj kötü bir sunumla aktarılırsa o mükemmelliği cemaate ulaştıramaz. Hutbenin, eğitim fonksiyonunu yerine getirmesi cemaatin etkilenmesinin sağlanması için sunum şeklinin cemaatin benimsediği bir şekil olması gerekir.

Tablo 16: Hatiplerin Hutbe Sunum Şekilleri

Seçenekler	Adet	Yüzde
Yazılı Metinden Okuyor	465	86,9
Ezbere Anlatıyor	44	8,2
Kitaptan Okunuyor	18	3,4
Yanıt Yok	8	1,5
Toplam	535	100

Ankete katılan cemaatin % 86.9 luk kısmı hatibin hutbe metnini kağıttan okuyarak okuduğunu ifade etmişlerdir. % 8.2 oranında cemaatte hatibin hutbeyi irticali okuduğunu belirtmişlerdir. Hutbeyi metinden okuyanlar merkezden tespit edilen hutbeleri okumaktadır. İrticali okuyanlarda kendi hazırladıkları hutbeleri sunmaktadırlar. % 3.4 oranında cemaatte hatibin hutbeleri kitaptan okuduğunu belirtmişlerdir.

Hutbenin sunum şekli konunun muhataba benimsetilmesi açısından son derece önemlidir. Kendisiyle karşılıklı konuşuyor gibi anlatılan bir konuyu cemaat hem dikkatle dinleyecek hem de anlayacaktır. Hatip sunum esnasında metinden veya kitaptan gözünü kaldırmadan sıradan bir okumayla hutbe sunarsa cemaatten kopuk bir sunum gerçekleştirmiş olur. Cemaatin ilgisini metin üzerinde toplayamaz. Bu yüzden hutbe sunum sebebiyle başarısız olur.

B. CEMAATİN İSTEDİĞİ HUTBE SUNUM ŞEKLİ

Hutbe eğitim faaliyetinin başarılı olabilmesi için en önemli öğelerden biriside sunumdur. Çok güzel hazırlanmış bir hutbe metnini; hatip kötü bir sunumla etkisiz hale getirebilir. Cemaati etkileyen bir sunum şekli hutbenin tesirinin kalıcılığını arttıracaktır.

Bu nedenle cemaate “size göre en etkili hutbe sunum şekli hangisidir” diye sorduk.

Tablo 17: Cemaate Göre En Etkili Hutbe Sunum Şekli

Seçenekler	Adet	Yüzde
Yazılı Metinden Okumalı	132	24,7
Ezbere Anlatmalı	292	54,6
Kitaptan Okumalı	89	16,6
Yanıt Yok	22	4,1
Toplam	535	100

Ankete katılan deneklerin % 54.6'sı olan cemaat etkili olacak hutbe okuma şeklinin irticali okuma şeklinde olduğunu belirtmişlerdir. Cemaatin en çok etkilendiği hutbe okuma şekli ezberle anlatma şeklindeki sunumlardır. % 24.7 oranında denek de hutbelerin yazılı metinden okumalarının daha tesirli olacağı görüşünü ifade etmişlerdir. % 16.6 oranında cemaatte kitaptan okumalı diye görüş belirtmişlerdir. Genel olarak irticali diyenler de yazılı metinden okusun diyenlerde hatiplerin hazırlanarak hutbeleri okumalarını istemektedirler. Hutbe metnini ilk defa hutbe sunum esnasında zorlanarak okuyan hatip hutbe muhtevasının anlaşılması açısından bir problemdir.

Hz. Muhammed, (sav) konuşmalarının tamamını irticali yapmıştır. Bir eğitimcinin, yazılı metinlere fazla bakmadan meseleleri anlatması, çok daha etkilidir.

İkide bir notlarına bakan, dili sürçen “eee,” “ııı” diye konuyu toparlamaya çalışan konuşmacıdan kimse hoşlanmaz. Hatta bu gibiler alay konusu bile olurlar.¹⁶

Deneklerden bazıları; “*hatip hutbe metninden kafasını kaldırıp cemaate hiç bakmıyor. Kekeleyerek metni okumaya çalışıyor.*” Diyerek bu alandaki olumsuzlukları dile getirmişlerdir. İrticalî hutbe gerçekten en tesirli hutbe olabilir ancak bu çok uzmanlık isteyen bir sunum şeklidir. Ancak alanında söz sahibi kendini yetiştirmiş insanlar konuyu dağıtmadan belli zaman dilimi içerisinde tamamlayabilir. İrticalî okumada bazı aksaklıklar görüldüğünden, bu konuda başarılı olan çok az olduğundan DİB’ce yasaklanmıştır.¹⁷ Bu konuda kendine güvenenlerin ancak çok iyi hazırlanmaları ve konuyu dağıtmamak için küçük bir notla çıkmaları başarıyı elde etmelerini sağlayacaktır. Günümüz hatiplerinin hutbe sunum esnasında dikkat etmeleri gereken en önemli husus kendilerine okunmak üzere verilen hutbe metinlerini içselleştirmektir. İyi bir hazırlıkla, düzgün bir akıcılıkla, cemaatle göz diyalogunu kurarak hutbe metinlerini sunmalıdırlar. Bu problemin, görevlinin kendi hazırladığı hutbe metnini okuduğu zamanda ortadan kalkmış olacaktır.

C. HATİBİN DİL VE ANLATIMI

Hatibin dil ve anlatımı iletişim açısından, hutbenin sağlıklı aktarılması bakımından son derece önemlidir. Cemaatin kulağına hoş gelecek, anlam olarak onu zorlamayacak, akıcı bir üslupla sunum gerçekleştirilecek olursa; dil ve anlatım yönünden hatip problem olmayacaktır. Hatip uzun ve karışık cümleler kurarsa, cemaatin anlamlarını bilmediği Arapça terimlerle konuyu işlemeye çalışırsa, hazırlıksız olduğu için gereksiz tekrarlar yaparsa dil ve anlatım yönünden problem vardır. Bunu tespit için ankete katılan cemaate “hutbeyi sunan hatibinizin dil ve anlatımını nasıl buluyorsunuz” sorusunu yönelttik.

¹⁶ Özbek, Abdullah, Bir Eğitimci olarak Hz. Muhammed, Esra Yay, Konya, 1997, s.130.

¹⁷ Neda, Armaner, Hitabet ve Dini İrşad Üzerine, Ayyıldız Matbaası, 1962, s.36.

Tablo 18: Hatibin Dil ve Anlatımı

Seçenekler	Adet	Yüzde
Çok Sade ve Anlaşılır Buluyorum	261	48,8
Uzun Cümleler Sebebiyle Anlaşılmıyor	33	6,2
Anlamalarını Bilemediğimiz Kelimeler Kullanılıyor	50	9,3
Gereğinden Fazla Tekrar Ettiği İçin Sıkıcı Oluyor	76	14,2
Diğer	83	15,5
Yanıt Yok	32	6
Toplam	535	100

Araştırmaya katılan deneklerin % 48.8 oranında olanı hatibin dil ve anlatımını çok sade ve anlaşılır bulmaktadır. Bu oranı %14.2 ile gereğinden fazla tekrar ettiği için sıkıcı oluyor cevabı takip etmektedir. %9.3 oranında cemaat anlamlarını bilmediğimiz kelimeler kullanılıyor eleştirisini getirmişlerdir. %6.2 oranında cemaat de hatip uzun cümleler kullandığı için anlaşılmıyor şikkını işaretlemişlerdir. % 15.5 oranında cemaat de diğer şikkını işaretlemiştir. Bu görüşleri bildirmişlerdir : *“Önceden hazırlanılmadığı için sadece görev yerine getirilmiş oluyor / Çok normal ve sade heyecanlı ve etkileyici değil / Hatipten hatibe değişiyor ama genelde anlaşılmıyor / Hitabeti yeterli değil / Yetersiz Türkçe telaffuz hataları / Konuların derinlemesine anlatılmasını istiyorum / din ve diyanetten uzak mevzular olduğu için sıkıcı oluyor / Hatipler hazır hutbenin verileceğini bildiği için konu üzerinde hiç çalışmıyor bile / Kalpten konuşmuyor isabet kaydetmiyor. / Yazılı metinden olduğu için sade ve anlaşılır / Kendisi hazırlamadığı için etkili olmuyor. / Konuya yeteri kadar hakim değiller / Etkili anlatım tekniklerinden uzak / İmamlarımızın bilgili ve kültürlü olmasını istiyorum / İmamların ilahiyat mezunu olmaları şart / Eski dilde değil de kelimeleri daha anlaşılır daha yeni Türkçe den anlatsalar daha iyi olabilir. / Rutin bir konuşma tarzı ile anlatıldığı için fazla etkili olmuyor / Hatibin kendisinin bile ne söylediğini bildiğini zannetmiyorum / Kendinden bir şey katmadan matbu okunuyor./ Çoğunlukla sinirli ve cemaate fırça atar şekilde./ Vatandaş azarlayıcı çekmiyor itici / Birçok hatip kullandığı kavramların telaffuzunu doğru yapamıyor /Cemaatin hepsi aynı seviyede değil bunun için herkesin anlayacağı şekilde anlatmalı / Halk dilinden anlatmalı / Genelde kendi okuduğunu anlamadığı için okuma öğrenen bir çocuk gibi buluyorum / Okuduğu metinde akıcılık ve canlılık yok /*

Kendine özgü anlatım şekli yok kitaptan okuyor / Benim istediğim hocanın canlı olması / Cami hatibinden cami hatibine değişiyor / Komunun dışında örnekler temsili hikâyeler ile desteklenmeli./ Aldıkları ilim yetersiz. / Üslup bozukluğu var” v.s. diye belirtmişlerdir.

Milyonlarca kişi Cuma günleri camilere hiçbir baskıya maruz kalmadan koşup gelmektedirler. Cami görevlileri, bu gönüllü insanlara hutbeleriyle bir şeyler veremiyor ve doyuramıyorsa kendilerinin görevlerinin ifasıyla ilgili çok büyük bir fırsatı kaçıyorlar demektir. Bu kadar kalabalık gönüllü insan topluluğunu camilerden başka bir yerde bulmak mümkün değildir. Cami görevlisi bunu değerlendiremiyorsa büyük bir kayıp içerisinde demektir. Hutbeyi iyi hazırlamamak ve iyi bir şekilde cemaate verememek kendi gönülleriyle gelen topluluğa gereken saygıyı göstermemek demektir. Çünkü iyi hazırlanmamış ve iyi verilemeyen hutbeler cemaati sıkır. Olması gereken ise hutbenin doyuruculuğu, çekiciliği, gönüllere vereceği huzurla camiden ayrıldıktan sonra gelecek Cuma ki vaaz ve hutbeyi dinlemek için bir hafta sabırsızlıkla beklemelidir.¹⁸ Cami görevlisi gönül adamıdır. Hutbelerle gönülleri kazanmasını bilmelidir. Cemaatini camiden soğutucu değil, bağlayıcı ve çoğaltıcı olmalıdır. Bunun içinde hutbe faaliyetine heyecanlı ve azimle hazırlanarak bir canlılık kazandırmalıdır.

D. OKUNAN HUTBELERDE ZAMANIN KULLANIMI

Hutbe eğitim faaliyetinde okunan hutbeler esnasında zamanın cemaat tarafından nasıl bulunduğunu ölçmek için hutbelerin süresi hakkındaki görüşlerini istedik. Okunan hutbelerin süresinin fazla veya eksik olduğunu tespit ederek bunun eğitim açısından etkisini ortaya koyabilmek için cemaate “Okunan hutbeleri süre bakımından nasıl buluyorsunuz” sorusunu yönelttik.

¹⁸ Kayadibi, Fahri, Yaygın Din Eğitiminde Cami ve Görevlileri, DİB Yay., Ank., 2000, s. 167

Tablo 19: Hutbelerin Süresi

Seçenekler	Adet	Yüzde
Çok Kısa Buluyorum	121	22,6
Çok Uzun Buluyorum	36	6,7
Normal Buluyorum	368	68,8
Yanıt Yok	10	1,9
Toplam	535	100

DİB 'lğı yönetmeliğı daha önce de aktardığımız gibi hutbe sunum süresini 15 dakika ile sınırlandırmaktadır. Hutbe sürecinde Arapça okunacak kısımlar ve ezan çıkarılınca geriye beş dakikalık bir zaman kalır ki, bu vakit esnasında takrir tarzında hitap ile normal olarak ancak bir sayfalık bir metin okunabilir. Hutbe metni bundan uzunsa o vakte göre ayarlanmalı, ani gelişen bazı nedenlerle vaktin daralabileceğı düşünülerek kısaltılacak yerleri hatip önceden tespit etmelidir. Ankete katılan cemaatin vermiş oldukları cevaplar doğrultusunda hutbe süresini % 68.8 lik oranda cemaat normal bulmaktadır. % 22.6 oranında cemaat de hutbe metnine ayrılan süreyi kısa bulmaktadır. Hutbe eğitim sürecinde zaman yönünden herhangi bir problem olmadığını gösterir. Çoğunluğa göre genelde okunan hazır hutbeler zamana göre hazırlanmakta cemaati uzun müddet bekletip sıkılmamaktadır. % 6.7 oranında cemaat de hutbeleri uzun bulunduğunu ifade etmiştir.

E. CEMAATİN HUTBE KONUSUNU HATIRLAMASI

İlginin tezahürünün gözlenmesi oldukça zordur. Hutbe konusunda ilginin gözlenebilmesi için hutbeleri dinleme, hutbe hakkında soru sorma ve fikir yürütme gibi noktalar esas alınabilir. Araştırmamızda cemaatin ilgisini ölçmek, hatibin tesirinin gözlenmesi için "en son dinlediğiniz hutbe konusunu hatırlıyor musunuz?" sorusunu sorduk.

Tablo 20: Cemaatin Hutbe Konusunu Hatırlaması

Seçenekler	Adet	Yüzde
Evet	218	40,7
Hayır	171	32
Kısmen Hatırlıyorum	128	23,9
Yanıt Yok	18	3,4
Toplam	535	100

Sorumuza % 40,7 oranında denek en son dinlediği hutbe konusunu hatırladığını belirtmiş ve şıkkın yanında bırakılan boşluğa konusunu belirtmiştir. % 23,9 oranında cemaat de kısmen hutbeyi hatırladıklarını ifade etmişlerdir. Unutma normal bir hadisedir. Fakat biz anketleri hatıradan silinmeyecek yakınlıktaki zaman dilimi olan cumartesi ve pazar günleri uyguladık. Oranlar hutbe eğitim sürecinin tesiri açısından çok olumludur. Deneklerin % 74,8 inin zihninde o haftaki hutbeyle alakalı bilgiler kısmen de olsa kalmıştır. % 32 oranında cemaat de hutbe metninin muhtevası ve konusu ile alakalı hiçbir şey hatırlamadıklarını ifade etmişlerdir. Öğretilenlerin bir iki gün sonra % 80-90'ının kalabileceği yapılan araştırma sonuçlarına göre tespit edilmiştir.¹⁹ Konunun dahi hatırlanmamasını ilgisizlikten başka bir kelime ile ifade etmek zordur. İlgisizliğin sebeplerini araştırdığımız zaman geçen tablolarda ifade edildiği gibi konunun ilgi ve ihtiyaçlarının dışında olması, her sene aynı konuların tekrar edilmesi, hatibin anlatım tarzının iyi olmaması, hatiplerin hazırlıksız olarak hutbeyi sunmaya çalışması şeklinde sıralayabiliriz. % 3,4 oranında cemaat de bu soruyu yanıtsız bırakmıştır.

F. CEMAATE GÖRE HATİBİN İTİBARI

Hutbeler yolu ile toplumu eğitmede önemli etkisinin olduğuna inandığımız bir husus da imam-hatiplerin toplum içerisindeki itibarı ile özünde ve sözünde güvenilir oluşlarıdır. Hele hele hitap ettiği cemaatin hatibi üzerinde menfi düşünceleri olmamalıdır. Hatibi güvenilir, sözü dinlenir, tavsiyelerine uyulur biri olarak tanınmaları gerekmektedir. Aksi halde bir hatip ne kadar minberden cemaate hitap etmeye çalışsa da

¹⁹ Başaran, İ. Ethem, Eğitim Psikolojisi, s.258.

mesleki ve meslek dışı yaşayışı birbiri ile örtüşmediği için, cemaati ona itibar etmeyecek, söylediklerine kulak asmayacaktır. Dolayısıyla hutbe yolu ile eğitime, bizzat eğitimi gerçekleştirmeye çalışan eğitimcinin menfi tavırları olumsuz etki edecektir. İşte bu amaçla cemaate anket formunun 19. sorusunu, “sizce insanların gözünde, İmam-hatiplerin itibarı nedir?” şeklinde yönelttik.

Tablo 21: Toplumun Gözünde İmam Hatibin İtibarı

Seçenekler	Adet	Yüzde
Saygın kişilerdir	302	56,4
Halkın Gözünde İtibarları Yoktur	60	11,2
Diğer	142	26,5
Yanıt yok	31	5,8
Toplam	535	100

Ankete katılan deneklerin % 56.4'ü “saygın kişilerdir”. seçeneğini işaretlemişlerdir. % 26.4'ü “Diğer” seçeneğini işaretleyerek şu hususları belirtmişlerdir: *“Yeterli bilgi birikimine sahip olamadıkları için ve bu bilgileri topluma yansıtamadıkları için fazla itibarları yoktur / Eskisi kadar saygın değillerdir / Söyleyen ama söylediklerine pek uymayan / Ben çok yetersiz bulduğumdan soru sorma gereksinimi bile duymuyorum hiçbir çekicilikleri yok / İlimleri ile amel etmedikleri için itibarları pek azaldı / İmamına göre değişiyor / İtibarlarını kendi kendilerine yok ettiler. / Saygınlığı var ama gerektiği kadar değil / Daha ön plana çıkmalılar / Sıradan memurlar istisnaları da vardır / İtibarları insanlarla kurdukları diyaloglara ve bilgi birikimine göre değişiyor / Değerli ve uygulamacı eğitim öğretimi / İnsanların gözünde tamamen değil ama kısmen itibarı yok gibi / İmam-hatipler kendini yenilemediği için, okumadığı araştırma yapmadığı için genelde sıradan kişiler olarak görülmektedirler / Eski imam-hatipler dine karşı çok sıkı idi yani iyi / İmam-hatipler itibar olarak erimekte özelleştirel yapılmalı / Cami cemaatinde saygın diğer vatandaşlarca normal vatandaş / Herkes gibi / İtibarı olan ama kapalı sosyal yönü az / Saygın kişiler olmaları lazımken hayat şartları değiştiriyor / Bilgi yetersizliği, kişilik problemleri, ekonomik zafiyet”* v.s. diyerek görüş bildirmişlerdir. Diğer diyenlerin geneline yakınına göre itibarını kaybetmiş kişilerdir ve nedenlerini de denekler başlıklar halinde bu bölümde

belirtmişlerdir. % 11.2 oranında denek de halkın gözünde itibarları yoktur şikkını işaretlemişlerdir. Bu orana diğer diyenlerin oranlarını da eklediğimiz zaman % 37.7 oranında denek hatibin saygınlığını tamamen de olmasa yitirdiği görüşündedir. İmamların itibarını kaybettirici etkenler arasında, maaş azlığı, mesleki bilgi yetersizliği, uygulamadaki başarısızlık, dini telkin ve tebliğ eksikliği gibi olumsuzlukları sıralamak mümkündür. Önceki yıllara göre imamın günümüzde toplum içindeki itibarının sarsıldığı, saygınlığının, toplum üzerindeki yönlendirici ve yaptırımcı fonksiyonlarının azaldığı cemaatin ifadelerinden anlaşılmaktadır. Her ne kadar böyle bir azalma söz konusu ise de imamların itibarının olduğunu ve toplumun dini hizmetlerinin karşılanmasında cemaat imama ihtiyaç duymaktadır. Kendisinden beklenen hizmetleri usulüne uygun olarak icra ettiği müddetçe toplum tarafından saygı duyulan ve itibar edilen bir şahsiyet olarak görülecek böylece hutbeleri olumsuz yönde etkileyecek olan sebepleri kendiliğinden kaldırmış olacaktır.

Dini anlatma görevi ile görevli hatiplerin halk nazarında gereken itibarı sağlayamamaları gerçekten hem hutbe sürecini derinden etkilemekte hem de dinin sağlıklı olarak yaşanmasını da zorlaştırmaktadır. İtibara değer bulunmayan insanı kimse kendine örnek olarak kabul etmez. Özellikle bu insan dini temsil ediyorsa bu daha da büyük bir problemdir. Hutbe sürecinde hatibin etkili olması, toplum üzerindeki itibarına da bağlıdır.

Hatibin günümüzde de eski itibarını devam ettirebilmesi için; devamlı olarak okuyarak kendisini yenilemesi gerekir. Yeni yeni bilgiler elde etmeyen hatibin durmadan kültür seviyesi ilerleyen dinleyici karşısında yetersiz kalması kaçınılmazdır. Zira, günümüz topluluğu içinde bilgi, akıl ve muhakeme yeteneği çok yüksek seviyede kişilerin bulunduğunu unutmamak gerekir.²⁰

G. CEMAAT-DİN GÖREVLİSİ MÜNASEBETLERİ

Toplumla iç içe olan mesleklerin başında din hizmeti ile ilgili meslekler gelir. Cemaat din adamını kendi ailesinden biri olarak kabul eder, yapacağı her türlü etkinlikte yanında olmasını ister.

²⁰ A.Lütfi, Kazancı, Peygamber Efendimizin Hitabeti, Marifet Yay., İst., 1992, s. 53

Hatiple cemaatin birbirleri ile olan münasebetleri hutbe sürecinin etkisi bakımından önemlidir. Cemaat tanıdığı insanı daha istekli ve heyecanlı olarak dinler. Din hizmetlerinin yürütülmesinde bir diyalog kopukluğu hissedilmektedir. İmam-hatip eski itibarlı konumunda olmasa da yaptığı hizmetlerle oraya gelmesi mümkündür. Saygınlığı azalan meslek grupları içerisindeydir. Onlarla ilgili çeşitli önyargılar, hakarete varan fikralar, bir karşı tepkiyi de doğurmuştur. Cemaate, hatiple olan diyalogunu tespit için “ Din görevlinizle ilişkileriniz nasıldır.?” Sorusunu yönelttik. Anket neticesinde :

Tablo 22: Cemaat-Din Görevlisi İlişkisi

Seçenekler	Adet	Yüzde
İyi	207	38,7
Normal	224	41,9
Hiç Yok	89	16,6
Yanıt Yok	15	2,6
Toplam	535	100

Cemaatin İmam-hatiple ilişkisi büyük ölçüde iyi düzey olduğu tespit edilmiştir. % 38.7 oranında denek hatiple diyalogunun iyi olduğunu, % 41.9 oranında denekte din görevlisiyle ilişkisinin normal olduğunu belirtmiştir. Bu da göstermektedir ki % 86.6 oranında denek din görevlisi ile ilişkilerinin olumlu tarzda gerçekleştiğini ifade etmektedir. % 16.6 oranında denek de din görevlisi ile herhangi bir diyalog ve ilişkisinin olmadığını ifade etmiştir. Anket uygulanan bölgenin Büyükşehir sınırları içerisinde olan yerleşim merkezlerinden olması hasebiyle büyük şehirlerdeki insanlar arasındaki diyalog kopukluğu camiye de yansımış gibidir.

İmamlar üzerinde yapılan bir araştırmada imamların çoğu, mesleki başarıda imam-cemaat ilişkilerinin önemini bilincinde olduğunu ifade etmiştir. Dini bilgi ve uygulamaların başarıya ulaşmasında karşılıklı etkileşimin düzenli olmasının önemli bir rolü vardır. İmam – cemaat arasındaki ilişkilerin zayıflamasında mesleki bilgi ve uygulama yetersizliğinin yanında, özellikle mesleki yaşayışın zayıflığı, söz-fiil

uyumsuzluğu gösterilmektedir. Bilhassa yeni göreve başlayan genç imamların cami dışı hal, hareket ve davranışlarının cemaat tarafından tasvip edilmediği vurgulanmakta ve bu durumun genelleştirilerek kamuoyuna yayılması nedeniyle, imam-cemaat etkileşimini menfi olarak etkilediği belirtilmektedir²¹

H. HATİBİN HUTBELERİ YAŞANTISINA UYGULAMASI

Hatibin hutbede konuştuklarını hayatına tatbik edilmiş olarak cemaat tarafından müşahede edilmesi, hutbenin tesiri ve dinin yaşanılabilir örnekliliği açısından çok önemlidir. Cemaat imam hatibi gözünde bir model olarak algılar ve o modelin hayatı kendisi için önemlidir. Model olarak aldığı hatibin yaşantısına bakarak kendi hayatını ona göre düzenlemeye çalışır. Hatip hutbede okuduğu metindeki ahlaki erdemleri hayatına tatbik edemiyorsa bu hutbe süreci açısından çok tehlikeli, imam-hatip açısından da ciddi bir problemdir. Deneklere bu sebeple “Hatibin hutbede konuştukları ile yaşantısı uyumlu mu?” diye sorduk.

Tablo 23: Hatibin Hutbede Anlattıklarını Hayatına Tatbiki

Seçenekler	Adet	Yüzde
Uyumlu	183	34,2
Uyumsuz	77	14,4
Bazen Uyumlu	207	38,7
Yanıt Yok	68	12,7
Toplam	535	100

Ankete katılan cemaatin % 38.7’si “bazen uyumlu”, seçeneğini işaretlemiştir. Deneklerin % 34.2’si de hatiplerin anlattıkları ile yaşadıkları “uyumlu” diye görüş belirtmiştir. Ankete katılanların % 14.4’ü hatibin hutbede anlattıklarını hayatına tatbikini “uyumsuz” olarak değerlendirmiştir. %12.7 oranında denek de bu soruyu cevapsız bırakmıştır. Bu da göstermektedir ki “hatiplerin hutbelerdeki anlattıklarını hayatlarına zaman zaman tatbik etmedikleri” seçeneği ankette en yoğun katılımı ifade

²¹ Buyrukçu ,a.g.e., s. 342.

etmektedir bu orana uyumsuz diyenleri de eklediğimiz zaman % 53.1 oranındaki cemaat hatibin hutbede anlattıkları ile yaşantısı arasında farklılık olduğunu belirtmiştir.

Hutbe sürecinde hatiplerden dolayı meydana gelen olumsuzluklardan en önemlisi, anlattıklarını hayatına tatbik ederek örnek olmamalarıdır. Hutbenin başarıya ulaşmasını engelleyici bir sebeptir. 1989 yılında DİB'inca yapılan anket çalışmasında ankete katılan cemaatin %66 sı hatiplerin konuştukları ile yaşantısı uyumlu derken, % 10' u uyumsuz demiştir.

Hatibin bulunduğu toplumda sevilmesi, sayılması ve görevini en iyi şekilde yapabilmesi için her şeyden önce, Müslüman'ın yaşantısında uyması gereken, sosyal ahlak kurallarına herkesten daha çok riayet etmesi gerekir. Şüphesiz, eğer bir sözün sahibine toplumun ve cemaatin güveni yoksa, o sözün de herhangi bir değeri yok demektir. Güven duyulmayan bir söz, boşlukta kalan bir söz dür. Adeta bir küle üflemek gibi bir şeydir.²²

Hatip, İslâmî esasları hayatında tatbik ettiği için, insanların kendisine doğru yöneldiği açık bir kitap gibi olmalıdır. Hatip söylediği tavsiye ettiği şeyi herkesten önce kendisinin yapması, yapmayın diye uzaklaştırmaya çalıştığı şeylerden de herkesten önce yine kendisinin kaçınması gerekir.²³ Hatip, kesinlikle hafif meşreplik, mukallitlik yapma, müstehcen fıkralar anlatma veya dinleme, yapmacık hareketler, acelecilik gibi davranışlardan kaçınmalıdır.²⁴

Aslında söz ve fiil uygunluğu, samimiyet, Kur'ân'ın ısrarla üzerinde durduğu konulardır. Örneğin, "Ey insanlar, yapmadığınız şeyleri niçin söylersiniz? Yapmadığınız şeyleri söylemeniz Allah katında büyük bir gazaba sebep olur."²⁵

Gerçekte, "hatip ağaç, cemaat de irşat edilmek istenen gölge gibidir." Ağaç düzelmeden gölgenin düzelmeyeceği gibi, kendisi doğru ve samimi olmayan kişinin de, başkalarını düzeltmesini beklemek boşunadır.²⁶

²² Kardavi, Yusuf, İslâmî Uyanışın Problemleri, (Çev.: Hasan Fehmi Ulus) Risale Yay., İstanbul, 1986, s.15.

²³ Köylü, Mustafa, "Din Görevlilerinde Bulunması Gereken Özellikler", O.MÜ.İF.D., S.4, S.135. Samsun.

²⁴ Uludağ, Süleyman, İslâm'da İrşad, İstanbul, Marifet yay., 1984., s.190.

²⁵ Saf, 2-3.

Hutbelerin daha fazla faydalı olması için cemaatin sunduğu önerileri tespit etmek açısından anket uyguladığımız deneklere son olarak hutbe sürecinde başarıyı yakalamak ve ihtiyaçları tespit etmek amacıyla açık uçlu olarak anketimizin 24. sorusunda “Hutbelerin sizlere daha faydalı olması için önerileriniz nelerdir?” diye sorduk ve şu cevapları aldık. *“İmam-hatipler kendilerini kesinlikle yetiştirmiyorlar halka açık değiller halkı bilgilendirme açısından yeterli bulmuyorum./Hutbeler mümkün mertebe konuşulan dil ile güncel konular ile ilgili kısa ve öz olmalı Hep aynı konular olmamalı. / İnsanlara düz yazı gibi hutbe okunmamalı. / Dini alanda T.V lerin yanlış etkiledikleri konuları halkın anlayacağı şekilde hutbelerle anlatımı sağlanmalı./ Hutbelerin konusu bir hafta önceden cemaate danışılmalı./ Dini konulara daha çok değinilmesi./ Hutbeleri verenlerin İslâm’ın gerektiği şekilde yaşaması./ İmam hutbeleri kendisi hazırlamalı./ Yörenin ve mahallenin dini yönden eksikliklerini dile getirilmesi./ Cehennemle insanların korkutulmaması sevdirici ve çekici olmalı. / Konular eğitici ve öğretici olmalı, güncel olmalı sıkıcı ve gereksiz konular işlememeli./ Anlatım resmiyetten uzak ve sade olmalı./ Hutbe hakkında cemaatten sorusu olan var mı? Diye hatip tarafından sorulmalı. / etkiletici bir sunum yapılmalı./ hatip idealist samimi, memur edasıyla değil Allah rızası için samimiyetle bu iş yapacak ilahiyat mezunu kişilerin bu işi yapması gerekir./ Hatip olan kişilerin daha yumuşak bir üslup kullanması dinden uzak yaşayanlara kızmak yerine acıyarak ve severek onlardan söz etmeli olabilir ki cemaat içinde öyle birileri olabilir./ Kısa ama meselelerin özüne inen bilgiler Cemaat dinlediğinde kendinde bir şeyler uyanmalı. Ders alıcı nitelikte olmalı./ DİBliği tarafından hutbelerin hazırlanması uygun değil./ Müslüman’ın 24 saati nasıl olmalıdır cevap vermeli. / Fıkıh ve İlmihal bilgileri dini büyüklerin yaşantısı ile verilmeli. / Hutbeler ailevi yaşantımızı anlatır ve uyarır tarzda olmalı. / Dini konuları ele alması / alıcı güncel kısa ve anlaşılır olması./ Daha çok itikadı ve sosyal dayanışmayı ele almalı. / Cami nerede ise hocanın oranın eksikliklerini görüp ona göre konuşması gerekir./ Güncel yaşamla alakalı dini uygulamaya yönelik konular anlatılmalı. / Bu hutbeleri hazırlayan merkezi kaynaklar ve kesimler günlere göre değil Bu toplumun ihtiyacına göre hazırlamalı. / Hutbede hatibe sorular sorulmalı./*

²⁶ Uludağ, a.g.e., s.132.

Hatipleri eğitmeli / Dini konularda daha çok namaz konusuyla alakalı gençler namazı bilmiyor./ Çocuklarımız hutbelerle sağlıklı bir şekilde dinini öğrenebilmeli ./ Sıkıcı bir üslupla anlatılmamalı, hep aynı konular işlendiği için dikkat çekmemektedir./ Daha önemli konular varken önemli gün ve haftalardan bahsetmesin(Turizm, çevre, orman v.s.)/ Halka daha bağdaşık şeyler anlatılmalı, uyduruktan şeyler değil. /21.yüzyıl Müslümanlarına cevap vermeli./ Din görevlisi cemaatiyle hemhal olmalı eksiklikleri ile değil üstünlükleri ile konuşulmalı. / Cemaati uyutarak değil canlı bir anlatımla konuyu içselleştirmiş olarak hutbe okunmalı. /Aşk ve iştihak vermeli dolu dolu olmalı, peygamber mesleği gibi icra edilmeli./ Hutbeler insanların kafasındaki soru işaretlerini gidermeli insanların kafasında soru işareti oluşturmamalı./Halkın imanı meseleleri halledilmeli. / Konuyu özenle seçmeli anlattığı konuya hakim olmalı. / ilk önce abdest namaz ve diğer hususlar./ Sistemin hatalarını ve aksayan yönlerini Müslümanların İslâmiyet nasıl yaşamaları gerektiği konusunda. / Hutbelerde İslâm lightlaştırılmamalı./ Kalpleri etkilemeli incelikler püf noktaları anlatılmalı. / Tevhit akidesi anlatılmalı, toplum cahillikten kurtarılmalı / Diyanet görevlileri daha iyi eğitim düzeyine sahip olmalılar. En önemlisi anlatanın kendisinin yaşaması gerekir./ Hutbelerden yardım toplama ilanı yapılmasın ”

Hutbelerin daha faydalı olması için cemaatin belirttiği önerileri gruplandırırsak ilk olarak hutbe metninden beklentilerini söyleyebiliriz; Cemaat hutbe metninin güncel dini meselelere cevap verici, dini bilgiler ağırlıklı, kalpleri etkileyici, iman meselelerini izah edici olmasını ve konuların cemaatin istekleri, ihtiyaçları doğrultusunda hazırlanmasını istemektedir.

Hutbe sürecinin daha faydalı olması için cemaatin ikinci olarak hatipten beklentileri vardır. Bu istekler; Hatipler kendilerini yetiştirmeliler. Halkla dini konularda iç içe olmalılar, hutbeleri düz yazı gibi okumamalılar, hutbe esnasında hatibe sorular sorulmalı, hatiplerin daha yumuşak üslup kullanması, en önemlisi hatibin anlattıklarını yaşaması gerekir diye beklentilerini dile getirmişlerdir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

I. SONUÇ

Din eğitimi, yaygın ve örgün olmak üzere iki kategoride incelenmektedir. Hutbeler yaygın din eğitiminin cami içi faaliyetlerinden biridir. Hutbelerin bütün camilerde cemaati hedef aldığı ve her Cuma kesintisiz devam ettiği düşünüldüğünde yaygın eğitimde önemli bir yere sahip olduğu anlaşılır.

Günümüz Türkiye'sinde okunan Cuma hutbelerinin din eğitimi açısından değerlendirilmesini amaçlayan bu araştırma, ilk olarak literatür taraması, veri toplama metodu ile bu alanda yazılan eserlerin taranması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Yapılan alan araştırması ile elde ettiğimiz bilgiler ışığında hutbe eğitim sürecine layıkıyla önem verilmediği sonucuna varılmıştır.

Hutbe sunmakla görevli hatiplerin hutbeleri sunumda etkileycilik özelliği yeterli değildir. Hatipler gerekli mesleki bilgi ve pedagojik birikime sahip değildirler. Her ne kadar DİB hizmet içi eğitim kursları düzenlemekte ise bu kurslardan istenilen verimlilik elde edilememektedir. Başkanlık konuyla alakalı olarak hutbe metinleri hazırlamakta ve görevlilere ulaştırıp okunmasını istemektedir. Kendini yetiştirmiş alanında söz sahibi imam-hatiplere ihtiyaç vardır.

Günümüz hutbelerinde okunan konular genelde DİB'ce hazırlanmaktadır. Araştırmamızın verilerinden elde ettiğimiz neticeye göre; merkezi sistemle hutbe sürecinin istenilen verimi ortaya koyamadığı cemaatin hutbelerin kendi bölgelerindeki olaylar ve eksikliklerle ilgili olmasını istedikleri ve kendilerini en iyi tanıyan mahalle imamlarının, hutbeleri kendilerinin hazırlamasının daha etkili olacağını belirtmektedirler. Hutbe konularının seçiminde cemaatin dini bilgi ve eksiklikleri yeterince göz önünde bulundurulmamaktadır. Hatipler hutbelerini kendi cemaatlerinin ihtiyaçları doğrultusunda hazırlamalıdır.

Özellikle hutbe konuları içerisinde ibadet ve itikatla alakalı konulara ağırlık verilmediği cemaatin ise bu tür konulara ihtiyaçları olduğunu ifade ettikleri gözlenmiştir. Araştırmamızda inanç açısından cemaatin eğitilmesi ve bilgilendirilmesi gerektiği yönünde yetkililerin dikkatinin çekilmesi istenmiştir. Orman, trafik, vergi, sağlık vb. konuların uzmanlarına bırakılması istenmiştir. Uygulama alanı olarak ele aldığımız üç yıllık dilim içerisinde de cemaat tarafından okunması istenen konuların ihmale uğradığı göze çarpmaktadır. İmanın şartları ile alakalı olarak bir sene içerisinde bu şartların mutlaka tamamı işlenmesi gerekirken böyle bir plan yapılmamaktadır. Önemli hafta ve günlerle alakalı konularda hutbeler her sene tekrar edilmektedir.

Hatiplerin büyük çoğunluğu hutbeleri, Diyanet tarafından gönderilen hazır hutbelerle sağlamakla birlikte cemaate bu konuları hazırlıksız sunmaktadırlar. Cemaat bu durumu hatipler hutbeleri "*kekeleyerek okuyor, hissiz sıradan bir anlatım şekli var, sanki o metni ilk defa görmüş gibi okuyor*" eleştirileriyle cevaplamışlardır. Hatiplerin hutbe metinlerini hazırlıksız, içselleştirmeden bir memur edasıyla okuduğu araştırma sonuçlarından anlaşılmaktadır.

DİB'ce İmam- Hatipleri hutbe hazırlamaya teşvik için yapılan yarışma şeklindeki uygulama hedefine ulaşamamıştır.

Cemaatin en etkili hutbe sunum şekli olarak belirttiği irticali okuma ile hutbe okuyan görevli yoktur. DİB yönetmeliklerle bu hususu yasaklamıştır. hazır metinlerin daha etkili bir şekilde sunumu için en azından bu hazır metinleri bir plan çerçevesinde irticali olarak sunmaya hatipler yönlendirilmelidir.

Cemaatin çeşitli yaş, kültür, meslek farklılıkları göstermesi hutbe sürecinde büyük bir problem oluşturmamaktadır. Çünkü uyguladığımız anketlerden elde ettiğimiz verilerin karşılaştırılmasından aynı sonuçlar elde edilmiştir.

Hutbelerin anlaşılabilirliği hatiplerin Türkçe telaffuzları noktasında herhangi bir probleme rastlanmamaktadır. Cemaat okunan hutbeleri genel olarak çok sade ve anlaşılır bulmaktadır.

Hutbe metninin sunumu esnasında hatiplerin süreyi büyük ölçüde iyi kullandıkları sonucuna varılmıştır. Okunan hutbelerin süresi bakımından herhangi bir problem yoktur.

Her hutbe bir eğitim süreci aynı zamanda bir iletişim faaliyetidir. Bu faaliyetin başarıya ulaşması hatip ile cemaat arsında sağlıklı bir ilişki kurulmasıyla elde edilebilir. Cemaat ve imam-hatipler arası diyalog din eğitimi alanında hutbe süreci açısından yok denecek kadar azdır.

HİPOTEZLERE GÖRE SONUÇ

1. Hipotez: Günümüzde okunan hutbelerin cami cemaatine dini bilgi kazandırdığı ile ilgili hipotezimiz doğrulanmıştır. Ankete katılanların % 66'sı kısmen %18.7'si büyük oranda dini bilgi kazandırıyor diyerek görüş bildirmişlerdir. % 84.7 oranında cemaat okunan hutbelerin kendilerine dini bilgi kazandırdığını ifade etmiştir.

2. Hipotez: Günümüzde okunan hutbelerin konu ve muhteva bakımından yeterli olmadığı hakkındaki hipotezimiz de doğrulanmıştır. Ankete katılan cemaatin %57.9 u hutbelerin konu ve muhteva bakımından yeterli olmadığını belirtmişlerdir.

3. Hipotez: Günümüzde okunan hutbelerin cemaatin davranışlarına yön verdiğini belirten hipotezimiz doğrulanmıştır. Ankete katılanların %40.2 si dinlemiş olduğu hutbelere etkilenip hayatında müspet yönde davranış değişikliği olduğunu işaretlemiş, %37.9 u da tamamen olmasa da kısmen hutbe sebebiyle davranışlarında değişiklik meydana geldiğini belirtmişlerdir.

4. Hipotez: Günümüzde okunan hutbelerin faydalı olmama nedenlerinden en önemlisi hutbe konularının tekrarı olduğunu belirttiğimiz hipotezimiz doğrulanmıştır. Ankete katılanların %32.5'i hutbelerdeki konuların tekrarını olumsuzluk olarak ifade etmişlerdir. % 24.5'i de konular dini ihtiyacımıza yönelik değil diye görüş bildirmişlerdir.

5. Hipotez: Günümüzde hutbeleri Okuyan hatiplerle cemaat arasında hutbe konuları ile ilgili diyalog eksikliği vardır. Hipotezimiz doğrulanmıştır. Ankete katılan cemaatin %60.2'si ihtiyaç duyduğu konuları din görevlisine bildirmemektedir.

6. Hipotez: Günümüzde okunan hutbelerin hatibin kendisi tarafından hazırlanmasının gerektiği ile alakalı hipotezimiz doğrulanmıştır. Ankete katılan cemaatin % 37 si hutbelerin hatibin kendisi tarafından hazırlanmasını istemiştir. % 23'ü İlahiyat Fakülteleri tarafından %16.3'ü müftülükler tarafından %18.7 si DİB tarafından hazırlansın diyerek görüş bildirmişlerdir.

7. Hipotez: Günümüzde okunan hutbelerin süre bakımından normal olduğunu belirttiğimiz hipotezimiz doğrulanmıştır. Ankete katılanların %68.8'i hutbelerin süresinin normal olduğunu belirtmişlerdir.

8. Hipotez: Günümüzde okunan hutbelerin irticali olarak okunmasının daha etkili olacağını belirttiğimiz hipotezimiz doğrulanmıştır. Ankete katılanların %54.6 si hutbelerin irticali olarak okunmasını istediklerini belirtmişlerdir.

9. Hipotez: Günümüzde okunan hutbeleri okuyan hatiplerin dil ve anlatım bakımından yeterli olmadığını belirttiğimiz hipotezimiz doğrulanmamıştır. Ankete katılan cemaatin %48.8'lik oranı hatibin dil ve anlatımını çok sade ve anlaşılır bulunduğunu belirtmiştir.

10. Hipotez: Günümüzde okunan hutbelerin günlük yaşama ve güncel dini konulara cevap vermediği ile ilgili hipotezimiz doğrulanmamıştır. Ankete katılanların % 17.8'i hutbelerin günlük yaşama ve güncel dini konulara cevap verdiğini belirtirken %44.8'i de kısmen cevap verdiğini ifade etmişlerdir. %62.5 denek kısmen de olsa hutbelerin günlük yaşama ve güncel dini konulara cevap verdiğini ifade etmişlerdir.

11. Hipotez: Yaygın din eğitimi çerçevesinde okunan hutbelerin tesiri ile hatibin sosyal konumu arasında önemli bir ilişki vardır. Hatiplerin toplum nezdindeki itibarları ve saygınlıklarının azaldığı düşünülmektedir. Hipotezimiz doğrulanmamıştır. Ankete katılan cemaatin % 56.4'ü imam hatipler saygın kişilerdir şikkını işaretleyerek görüş bildirmişlerdir.

12. Hipotez: Yaygın din eğitimi çerçevesinde okunan hutbelerin tesiri ile hatibin yaşantısı arasında önemli bir ilişki vardır. Hatipler hutbeleri hayatlarına tatbik etmektedirler. Hipotezimiz doğrulanmamıştır. Ankete katılan cemaatin % 38.7 si bazen uyumlu şikkını işaretlemiş, %14.4'ü de uyumsuz şikkını işaretlemiştir. Kısmen de olsa

hatibin yaşantısının hutbelerle uyumlu olmaması hipotezimizi doğrulamamaktadır. Ankete katılanların %53.'i hatibin yaşantısı ile okuduğu hutbe arasında farklılıklar olduğunu belirtmişlerdir.

Kısaca genel hatları ile izaha çalıştığımız araştırmamızdan ortaya çıkan genel sonuç Günümüz Cuma Hutbelerinin toplum eğitimindeki etkileri elbette küçümsenmeyecek boyuttadır. Fakat istenilen düzeyde değildir. Arzu edilen verimi, her yönü ile verebildiğini söylemek mümkün görünmemektedir. Ancak, cemaatin ifadelerini göz önünde bulundurursak, olumlu yönde davranış değişikliğine sebep olduğu, yeni bilgiler verebildiği, daha önce edinilmiş olan bilgilerin tekrarı sonucu canlı tutulduğu görülmektedir. Kendisinden istenilen verimi elde edebilmek, toplumu din konusunda aydınlatmak, onları birlik ve beraberlik içerisinde yaşatmak, kardeş toplum ve tek bir ümmet haline getirebilmek için bu alandaki eksiklikleri gidermek daha önce kullanılan metot, yöntem ve programların işe yaramayanlarını atıp, yeniden bir program geliştirmek sureti ile yeni yöntem ve metotlarla en ideal sonuca ulaşabilmek için çaba sarf etmek durumundayız.

II. ÖNERİLER

Hutbe eğitim sürecinde İmam – Hatip'in rolü çok önemlidir. Bugün camilerde İmam-hatip olarak görevlendirilen şahısların büyük çoğunluğu İmam-hatip Lisesi mezunudur. Diğer kurum ve kuruluşlarda eğitim düzeyi yüksek personel istihdam edilirken, Yüksekokul mezunu cami görevlileri her fırsatta kurum değişikliğine gitmektedir. Yetkililerce bunun sebepleri araştırılıp, Yüksekokul mezunu imamların görevde kalmaları sağlanmalı ve yeni göreve atanacak imamların İlahiyat Fakültesi mezunları arasından seçilmesine özen gösterilmelidir. Halen görevli olanların da öğrenim düzeylerinin yükseltilmesi doğrultusunda çalışmalar yapılmalıdır.

İmam-Hatip Lisesi bünyesinde öğrencilerin ilgi alanlarına göre branşlaşmaya gidilmelidir. Bu branşlar arasında mutlaka, Dini hitabet ve hatiplik ayrı bir branş olarak, liseden itibaren mezuniyetine kadar hitabetle ilgili teorik bilgiler verilmeli, bu bilgiler öğrenciye aktarılırken, hitabet teknikleri, diksiyon, telaffuz, jest ve mimik eğitimi, insan ve toplum psikolojisi ile ilgili derslerle birlikte toplum sosyolojisi ve belagat ilminden gerekenlerin dini hitabet dersi ile alaka kurularak verilmeye çalışılmalıdır.

Hutbe metinleri hazırlanırken her yörenin sosyo-kültürel durumu farklı olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Ülke genelinde aynı hutbenin okunmasından ziyade bölgeler oluşturulmalı ve bu bölgelerde İlahiyat Fakültesinden elemanlar, Müftü, Vaiz, İmam-hatipler tarafından oluşturulacak komisyonlarda o bölge halkının görüşleri, eksiklikleri, ihtiyaçları doğrultusunda hutbe konuları tespit edilmelidir.

Hatiplerin tamamının hutbe hazırlama konusunda yeterli olamayacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu yüzden örnek hutbe metinleri bu bölgesel komisyonlarca hazırlanmalıdır.

Hatipler hutbe metni hazırlama ve sunma konusunda hizmet içi eğitim kurslarına tabi tutulmalıdır.

DİB mensupları için, Din görevliliği ve dini hitabet ve hatiplikle ilgili bir kılavuz kitap hazırlanmalı, burada dinin hedefleri, dini görevin hukuki çerçevesi, izahlı konuşma planı, araştırma teknikleri, kaynak kullanım bilgisi, vaaz ve hutbe hazırlama ve sunmada dikkat edeceği hususlarla ilgili muhtevayı içermelidir.

DİB, ilçe müftülükleri vasıtasıyla hatiplerin görev yerlerinin toplum yapısını, inanç ve tutumlarını, efsane ve folklorünü, varsa yöresel problemlerini ve alışkanlıklarını v.b. hakkında bilgi toplamalıdır . Bu verilerin ilgili kurum ve kuruluşlarla, İlahiyat Fakültelerinde değerlendirilmesi neticesinde, özet bilgilerin bu bölgeye yeni tayin edilenlere ön bilgi olarak verilmesi sağlanmalıdır.

Hutbe konuları dini bütünlük ilkesinden hareketle her konudan seçilmeli, ibadet konusuna ağırlık verirken inanç konusu ihmal edilmemeli. Önemli gün ve gecelere aşırı derecede öncelik verilmesinden vazgeçilmelidir..

İmam-hatiplere hutbelerinde dinin tüm yönlerini özgürce anlatma fırsatı verilmelidir.

Hazırlanan hutbeler tekrardan uzak, cemaatin problemlerine çözüm üretebilen, aktüel konuların dini boyutunu ve çözüm yollarını dile getirici, cemaatin yaş öğrenim, çevre faktörleri dikkate alınarak hazırlanmış, muhtevaca zengin, bıktırıcı ve nefret ettirici olmayan, ilmi verilere dayalı eğitici ve öğretici, teşvik edici ve yönlendirici olmalıdır.

Araştırma sonuçlarına göre cemaatin hutbelerden, ilmihal ve fıkıh bilgileri verilmesini ve bunun da günlük ihtiyaçlara göre ayarlanmasını istediği tespit edilmiştir. Bu doğrultuda okunan hutbe metninin sonunda kısa bir soru ve cevap şeklinde cemaatin ihtiyaç duyduğu dini bilgiler hakkında bilgi verilmelidir. Mesela seçim sürecinde tırnağa sürülen boya abdeste mani midir? diye bir soru sorulup, cevabı verilerek hutbe sonlandırılırsa bu eğitim süreci açısından etkileyici olduğu kadar cemaati de dini bilgi bakımından belli bir seviyeye ulaştırılmış olur. Halk dini birinci elden doğru olarak öğrenmiş olur.

Camilerde toplanan yardım ve ilanların hutbelerden anons edilmesi, hutbeler yolu ile toplum eğitimine olumsuz etkileri olan bir faaliyet olarak gösterilmektedir. Camilerde yardım toplama işini dernek vakıf ve kurulacak olan komisyon yetkililerine devredip, imamlar aracılığı ile yardım toplama faaliyetine son verilmelidir.

Cuma günü, camilerde okunan hutbeler, sadece imam ve onu dinleyen cemaatle sınırlı kalmamalıdır. Geniş kitlelere, özellikle de Cuma saatini evde geçirmekte olan veya çalışan bayanlara ulaştırmakta büyük yarar vardır. Bu nedenle de mahalli televizyonlardan merkez camilerde okunan hutbeler naklen verilmeli, evdeki çocuk, yaşlı , hasta ve evde bulunmak durumunda kalanlarda hutbeleri dinleyerek istifade etmeleri sağlanmalıdır. Aynı şekilde cami dışında namaz kılmak zorunda kalan cemaatin istifadesi için dışarıya ekranlar kurup görsel olarak ta hutbedeki hatibin dinlenmesi sağlanmalıdır.

Hutbe sürecinin başarısını ve tesirini ölçmek cemaatin ilgi ve ihtiyaçlarını tespit etmek için Başkanlık zaman zaman bu süreçle alakalı cemaat arasında anketler düzenlenerek bu konu devamlı canlı ve dinamik tutulmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA

- ALGÜL, Hüseyin, *İslâm Tarihi*, Gonca Yay., İst., 1986.
- ARMANER, Neda., *Hitabet ve Dini İrsad Üzerine*, Ayyıldız Mat., İst., 1962.
- AY, M. Emin, *Din Eğitiminde Mükafat ve Ceza*, Nil Yay., 2.Baskı, İzmir, 1994.
- AYHAN, Halis, *Eğitime Giriş*, Şule yay., İst., 1995.
- BAKTIR, Mustafa, “*Hutbe*” *Mad.* Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
- BAŞARAN, İ. Ethem, *Eğitim Psikolojisi*, Ankara, 1985.
- BAŞGİL, A.Fuat, *Din ve Laiklik*, Yağmur Yay., 2. Baskı, İst., 1962.
- BAYRAKTAR, M. Faruk, *Türkiye’de Vaizlik*, İFAV Yay. İst.1997.
- BİLGİN, Beyza, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Yeni Çizgi Yay, Ank. 1995.
- BİLGİN, Beyza, SELÇUK Mualla, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, Gün Yay., Ank., 1997.
- BİLMEN, Ö. Nasuhi, *Büyük İslâm İlmihali*, Akçağ Yay., Ankara, 1992.
- BİNBAŞIOĞLU, Cavit, *Eğitime Giriş*, Binbaşioğlu Yay., Ank., 1988.
- BUHARİ, Ebu Abdillâh Muhammed İsmail, *Sahihü’l-Buhari*, Dârü’l-Kelâm, Beyrut, 1987.
- BULUT, Mehmet, “*Yaygın Din Eğitimi*” Diyanet İlmi Dergi, C. 29, S.3, 1993.
- “*Niçin Yaygın Din Eğitimi*”, Diyanet Aylık Dergi Haziran, S.66, 1996.

- BUYRUKÇU, Ramazan, *Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü*, TDV, Yay., Ank. 1995.
- CEBECİ, Suat, *Din Eğitimi ve Türkiyede Din Eğitimi*, Akçağ Yay. Ank. 1996.
-*Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim*, İz Yay., İst., 2003.
- CEZİRİ, Abdurrahman, *Dört mezhebe göre İslâm Fıkhı*, Çev. Mehmet Keskin, 2.Cilt, Çağrı Yay., İst., 1990.
- CELEP, Cevat, *Halk Eğitimi*, Adım, Yay., Ank., 1993.
- ÇAKAN, İ. Lütfi, *Dini Hitabet*, Kuşak Yay. Elif Matbaası, Ank., 1975.
-*Hakkı Tavsiye Metod ve Vasıtaları*, Büşra Yay., İst., 1992.
-*Dini Hitabet, Çeşitleri, İlkeleri, Örnekleri*, İFAV Yay., İstanbul, 1998.
- ÇELEBİ, Ahmet, *İslâm'da Eğitim Öğretim Tarihi*, (Çev. Ali Yardım) Damla Yay., İst., 1983.
- DİB Merkez ve Taşra Teşkilatı Görev Ve Çalışma Yönergeleri*, Ank. 1985.
- DİB Mevzuatı*, Apk. Daire Başkanlığı, 27.7.1989 gün ve 74 No'lu genelge, Ank. 1989.
- DİB 30.11.1994 gün ve 1531 No'lu DİB Din Hizmetleri Dairesi Başkanlığı yazısı.
- DİB, 26.10.1995. gün ve 1523 No'lu yazı, DİB Din Hizmetleri Dairesi Başk.
- DİB, *Hutbeler Anketi Değerlendirme Sonuçları*.APK. Dairesi Ank. 1989., 1998, 2003.
- DİB Apk. Daire Başkanlığı, *DİB Birleştirilmiş 1995/I Genelgesi*, Ank. 1995.
- DİB Din Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, 23.08.2002 tarih ve 682 sayılı yazısı.
- DOĞAN, Recai, "*Cumhuriyet Öncesi Dönemde Din Eğitimi Açısından Hutbeler*" Dini Araştırmalar Derg. S.1. 1998.
- DOĞDU, Süleyman, *Dini Hitabet*, Emel Mat. Ank. 1981.

- HİŞAM, b., Abdülmelik (İbn-i Hişam), *es-Sîretü'n-Nebeviye*, Beyrut, C.II., 1971.
- HÖKELEKLİ, Hayati, *Din Psikolojisi*, TDV Yay., Ank., 1996.
- İBNİ HALDUN, *Mukaddime* 3.Cilt, (çev. Z. Kadiri Ugan) MEB, 2.Baskı, İst., 1990.
- İNCEOĞLU, Metin, *Tutum-Algı-İletişim*, Verso Yay., Ank., 1993.
- KARAMAN, Hayrettin, "Cuma", DİA, TDV Yay., C.8, İst., 1993.
- KARDAVİ, Yusuf, *İslâmi Uyanışın Problemleri*, Çev.: Hasan Fehmi Ulus, Risale Yay., İst., 1986.
- KAYA, Mevlüt, *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*, Etüt Yay., Samsun, 1988.
- KAYAALP, İsa, *İletişim ve Dil*, TDV Yay., İst., 1998.
- KAYADİBİ, Fahri, *Yaygın Din Eğitiminde Cami ve Görevlileri*, DİB Yay., Ank., 2000.
- KAZANCI, Ahmet Lütfi, *Peygamber Efendimizin Hitabeti*, Marifet Yay., İst., 1992.
- KAZICI, Ziya, *İslâm Müesseseleri Tarihi*, Kayıhan Yay., İst., 1996.
- KEYİFLİ, Şükrü, *Urfa Yöresinde Yaygın Din Eğitimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ank., 1997.
- KILAVUZ, M.Akif, *Yaşlanma Dönemi Din Eğitimi*, Arasta Yay., Bursa, 2003.
- KÖYLÜ, Mustafa, "Din Görevlilerinde Bulunması Gereken Özellikler", OMÜİF, D., S.4, Samsun.
- KÜÇÜKAHMET, Leyla, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Alkım Yay., İst., 1998.
- KÜÇÜK, Hasan, "Din Eğitimi ve Öğretiminde Temel Esaslar," Türkiye 1. Din Semineri, İlh. Vak.Yay., Ank., 1981.

- LİNGS, Martin, *Hız Muhammet'in Hayatı*, (çev. Nazife Şişman) İnsan Yay., İst., 2000.
- MERT, Hamdi, "Yaygın Din Eğitimi" Türkiye I. Din Eğitimi Semineri, İlh.V.Yay., Ank., 1981.
- MUALLİMOĞLU, Nejat. *Bütün Yönleriyle Hitabet*, Avcıol Matbaası, İst., 1994.
- MÜSLİM, b. el-Haccac, Ebu'l-Hüseyin el-Kuşeyri, en-Neysaburi, *Sahih-i Müslim*, C.5, 2.Baskı. M. Fuat Abdalbaki, Mısır, 1955.
- OĞUZKAN, A. Ferhan, *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974.
- ÖCAL, Mustafa, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar*, 2. Baskı, TDV Yay., Ank., 1991.
- ÖCAL, Mustafa – AY, M. Emin, *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*, 2. Baskı, Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1995.
- ÖNKAL, Ahmet, *Resulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, Esra Yay., İst., 1999.
- "İrşad Vasıtası Olarak Hutbe", I. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri,
- ÖNKAL, Ahmet – BOZKUT, Nebi, "Camî" Md., TDV Yay., DİA, C.7, DİB, Yay., Ankara, 1995.
- ÖZBEK, Abdullah, *Bir Eğitimci olarak Hz. Peygamber*, EsraYay., Konya, 1994.
- ÖZCAN, Mevlüt, *Din Görevlisinin El Kitabı*, 2. Baskı, Sabır Yay., İst., 1987.
- SEZEN, Yumni, *Sosyoloji Açısından Din*, İFAV Yay., İst., 1993.
- TAPLAMACIOĞLU, Mehmet, *Din Sosyolojisi*, 2. Baskı. A.Ü.İ.F. Yay., Ank., 1975.
- TÜRKDOĞAN, Orhan, *Araştırma Metodolojisi*, Timaş Yay., 3 Baskı, İst., 2000.

- TOSUN, Cemal, *Din ve Kimlik*, TDV Yay., Ank., 1993.
- TÜRKÇE SÖZLÜK, Türk Dil Kurumu, Ankara, C.I, 1998.
- ULUDAĞ, Süleyman, *İslâm'da İrsad*, Marifet Yay., 4.Baskı., İst., 1992.
- WENSICK, A.J., “*Hutbe*” Md. İslâm Ansiklopedisi. MEB Yay., İst.1988.
- YAVUZ, Kerim, *Günümüzde Din Eğitimi*, ÇÜİF Yay., Adana, 1998.
- *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişimi*, DİB Yay., Ank., 1983.
- “*Din Psikolojisinde Metot Meselesi ve Yeni Gelişmeler*” AÜİFD S.7, Aksiseda Matbaası, İst., 1986.
- YÜCEL, İrfan, *Hz. Peygamberin Hayatı*, DİB, Yay., Ank., 1996.
- YILDIZ, Sakıp, “*Vaaz ve Hutbelerle Camilerde Din Eğitimi, Diyanet İşleri Başkanlığının Rolü*” Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri, İlahiyat Vakfı Yay., Ank., 1981.
- YILDIRIM, Suat, *Kur’ân-ı Kerim ve Kur’ân İlimlerine Giriş*, İst., Ensar Yay., 1997.
- YILMAZ, M. Nuri, “*Sunuş*” 1.*Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*, DİB Yay., Ank., 1995.
- ZILLIOĞLU, Merih, *İletişim Nedir?* Cem Yay., İst., 1996.

EKLER

ANKET SORULARI

“YAYGIN DİN EĞİTİMİNDE HUTBELERİN ROLÜ”

KONULU ARAŞTIRMA ANKET FORMU

Bu anket çalışması “Yaygın Din Eğitiminde Hutbelerin Rolü” isimli yüksek lisans tezine kaynak olması amacıyla gerçekleştirilecektir.

Sorulara verdiğiniz cevaplar hutbelerin daha verimli olması konusunda bize ipuçları verecektir. Bu nedenle araştırma sonuçlarının güvenilir olması ; soruların içtenlikle, başkasının tesirinde kalmadan, doğru olarak cevaplandırılmasına bağlıdır.

Soruların altındaki seçeneklerin yanında () işareti göreceksiniz doğru olarak kabul ettiğiniz şıkkın yanında bulunan parantezin içine x işaretini şu şekilde (x) koyunuz. Bilimsel çalışma dışında başka amaç taşımayan, bu araştırmamızın başarıya ulaşması yönündeki katkı ve yardımlarınızdan dolayı teşekkür ederim.

Muhammet DÖNER

“YAYGIN DİN EĞİTİMİNDE HUTBELERİNİN ROLÜ”

KONULU ARAŞTIRMA ANKET SORULARI

1. Yaşınız ?
a.() 24 ve daha az b.() 25-35 c.() 36-45 d.() 46-55 f.() 56 ve üzeri
2. En son mezun olduğunuz okul
a.() İlkokul b.() Ortaokul c.() Lise d.() Üniversite e.() Lisansüstü
3. Mesleğiniz?
a.() İşçi b.() Memur c.() Öğrenci d.() Esnaf e.() Çiftçi f.() Emekli
g.() Diğer.....
4. İkâmet ettiğiniz yer ?
a.() İl Merkezi b.() İlçe Merkezi c.() Köy
5. Dini bilgi durumunuzu nasıl görüyorsunuz ?
a.() Yeterli b.() Yeterli değil c.() Hiç yok
6. Hutbeler sizin dini bilgi öğrenmenize katkıda bulunuyor mu?
a.() Büyük oranda b.() Kısmen c.() Hiç
7. Sizce hutbeler konu , muhteva bakımından yeterli mi?
a.() Yeterli b.() Yeterli değil c.() Kısmen
8. Cuma hutbelerini zevkle dinliyor musunuz?
a.() Evet b.() Hayır c.() Bazen
9. Dinlemiş olduğunuz hutbelerden etkilenip müspet yönde davranış değişikliğiniz oldu mu?
a.() Evet b.() Hayır c.() Kısmen
10. Okunan hutbelerin yeterince yararlı olduğu kanaatinde değilseniz sebebi nedir?
a.() Konular bizim dini ihtiyacımıza yönelik değil
b.() Genelde aynı konular her sene tekrar ediliyor
c.() Hatibin konuşma ve anlatım tarzı iyi değil
d.() Ses cihazları bozuk olduğundan anlaşılmıyor
e.() Diğer (Belirtiniz)

11. İhtiyaç duyduğunuz konularla ilgili hutbe okunmasını din görevlinizden talep ediyor musunuz ?
a. () Evet b. () Hayır c. () Bazen
12. Okunan hutbelerin kim tarafından hazırlandığını biliyor musunuz ?
a. () Evet b.() Hayır c.() Fikrim yok
13. Hutbelerin kimler tarafından hazırlanmasını istiyorsunuz?
a. () DİB tarafından
b. () Müftülükler tarafından
c. () İlahiyat fakülteleri tarafından
d. () İmam Hatibin kendisi tarafından
14. Gittiğiniz camide hatip hutbelerini genellikle nasıl sunuyor?
a. () Yazılı metinden okuyor b. () Ezbere anlatıyor c. () Kitaptan okuyor
15. Sizce etkili olması bakımından hutbelerin nasıl sunulmasını istersiniz ?
a. () Yazılı metinden okumalı b. () Ezbere anlatmalı c. () Kitaptan okumalı
16. Hutbede hatibin dil ve anlatımını nasıl buluyorsunuz?
a.() Çok sade ve anlaşılır buluyorum
b.() Uzun cümleler kullandığı için anlaşılmıyor.
c.() Anlamalarını bilemediğimiz kelimeler kullanılıyor
d.() Gereğinden fazla tekrar ettiği için sıkıcı oluyor.
e.() Diğer (.....)
17. Cuma hutbelerini süre olarak nasıl buluyorsunuz?
a. () Çok kısa b. () Çok uzun c. () Normal buluyorum
18. En son dinlediğiniz hutbe konusunu hatırlıyor musunuz?
a. () Evethakkında
b. () Hayır
c. () Kısmen hatırlıyorum
19. Sizce insanların gözünde İmam-hatiplerin itibarı nedir?
a. () Saygın Kişilerdir.
b. () Halkın gözünde itibarları yoktur
c. () Diğer (.....)
20. Bir cemaat olarak din görevlinizle ilişkileriniz nasıl ?
a.() İyi b () Normal c.() Hiç yok
21. Hatibin hutbede konuştukları ile yaşantısı uyumlu mu?
a. () Uyumlu b. () Uyumsuz c.() Bazen uyumlu

22. Sizce hutbeler hangi konularda olmalı ?
- a. () İlmihal ve fıkıh bilgileri
 - b. () Peygamberimiz ve sahabenin hayatları, İslâm tarihi
 - c. () Belirli hafta ve günler.(turizm,çevre, orman, vergi v.s.)
 - d. () her konuda
 - e. () Diğer (.....)
23. Hutbeler günlük yaşama ve güncel dini konulara cevap veriyor mu?
- a. ()Evet
 - b. () Hayır
 - c. () Kısmen
24. Hutbelerin sizlere daha faydalı olması için önerileriniz nelerdir?
-
-

